

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji Bölümü

**PANAZTEPE SERAMİK VERİLERİ IŞIĞINDA ERKEN
TUNÇ ÇAĞI VE ORTA TUNÇ ÇAĞI'NA GEÇİŞ**

Umay Oğuzhanoğlu

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2008

**PANAZTEPE SERAMİK VERİLERİ IŞIĞINDA ERKEN TUNÇ
ÇAĞI VE ORTA TUNÇ ÇAĞI'NA GEÇİŞ**

Umay Oğuzhanoğlu

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji Bölümü

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2008

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/ Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/ Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/ Raporumun ..... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

13. 10. 2008

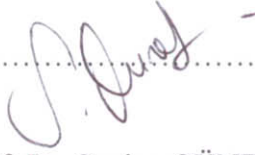
Umay Oğuzhanoglu

KABUL VE ONAY

Umay Oğuzhanoğlu tarafından hazırlanan "Panaztepe Seramik Verileri Işığında Erken Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı'na Geçiş" başlıklı bu çalışma, 08.10.2008 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

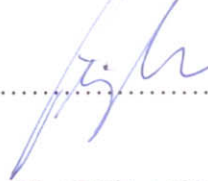
Prof. Dr. Armağan ERKANAL (Başkan ve Tez Danışmanı)

Prof. Dr. Sevinç GÜNEL

Prof. Dr. Halime HÜRYILMAZ

Prof. Dr. Fikri KULAKOğLU

Yrd. Doç. Dr. Nazlı ÇINARDALI-KARAASLAN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. İrfan ÇAKIN

Enstitü Müdürü

I. ÖZET

Umay Oğuzhanoğlu. Panaztepe Seramik Verileri Işığında Erken Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı'na Geçiş, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmada, 1985- 2007 yılları arasında Panaztepe kazılarında ele geçmiş olan Erken Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı'na geçiş dönemine tarihlenen buluntular değerlendirilmiştir.

Çalışma kapsamında ele alınan temel malzeme grubunu seramik oluşturmaktadır. Örnekler yapım teknikleri ve tipolojik özelliklerine göre sınıflanarak, Panaztepe'nin çağdaşı olan Ege, Batı Anadolu ve Orta Anadolu yerleşmeleriyle karşılaştırılmış ve görelili kronolojiye dayanarak tarihlenmiştir. İncelenen seramik Panaztepe'de Erken Tunç Çağı II sonundan başlayan bir iskânın varlığını ortaya koymaktadır. Büyük kısmı Erken Tunç Çağı III'e tarihlenen malzemenin, Panaztepe M.Ö. 2 binyıl seramiğinin kökeni olduğu düşünölmüştür.

Panaztepe'nin bu dönemde "Anadolu Ticaret Ağı" içinde yer alan bir yerleşme olduğu, bu ağ içinde yaygın olarak görölen kap tiplerinin tespit edilmesiyle anlaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Panaztepe, Erken Tunç Çağı, seramik, Batı Anadolu

II. ABSTRACT

Umay Oğuzhanoğlu. Panaztepe Pottery of Early Bronze Age and Transition to the Middle Bronze Age , Master Thesis, Ankara, 2008.

This dissertation is prepared as Master Thesis concerning the material dated to the Early Bronze Age and to the Transitional Period to the Middle Bronze Age which is obtained by the archaeological excavations of Panaztepe carried out between 1985-2007.

The main material is pottery. Pottery has been grouped by production methods, wares and typological affinities and these groups have been dated by comparison with contemporary settlements in Aegean, Western Anatolian and Central Anatolian regions. The pottery has been dated to a period between the end of Early Bronze Age II and the end of Early Bronze Age III. It is seen that the Early Bronze Age Pottery of Panaztepe, most part of which has been dated to Early Bronze Age III, is the base of the second millennium B.C. pottery of Panaztepe

This dissertation also concluded that Panaztepe is part of “Anatolian Trade Network”. This conclusion is due to the existence of Anatolian Trade Network’s basic pottery shapes in Panaztepe.

Key words: Panaztepe, Early Bronze Age, pottery, Western Anatolia

III. İÇİNDEKİLER

I.	ÖZET.....	i
II.	ABSTRACT.....	ii
III.	İÇİNDEKİLER.....	iii
IV.	KISALTMALAR.....	vi
V.	HARİTALAR LİSTESİ.....	vii
VI.	TABLolar LİSTESİ.....	viii
VII.	GRAFİKLER LİSTESİ.....	ix
VIII.	LEVHALAR LİSTESİ.....	x
IX.	RESİMLER LİSTESİ.....	xi
X.	ÖNSÖZ.....	xii

1. GİRİŞ

1. 1.	Konu.....	1
1. 2.	Amaç.....	1
1. 3.	Kapsam.....	3
1. 4.	Çalışma Yöntemi ve Terminolojisi.....	4
1. 5.	Batı Anadolu'nun Coğrafi Yapısı ve Panaztepe Çevresinin Jeomorfolojisi	
1. 5. 1.	Batı Anadolu'nun Coğrafi Yapısı.....	8
1. 5. 2.	Panaztepe Çevresinin Jeomorfolojisi.....	10
1.6.	Batı Anadolu Erken Tunç Çağı Araştırma Tarihçesi.....	14
1.7.	Batı Anadolu Erken Tunç Çağı Zamandizini.....	22
1.8.	Anadolu Erken Tunç Çağı'nın Genel Özellikleri.....	26

2. PANAZTEPE'NİN TABAKALAŞMASI.....36

2. 1.	Cumhuriyet, Osmanlı ve Bizans Dönemleri.....	36
2. 2.	Roma Dönemi.....	37
2. 3.	Arkaik, Klasik ve Hellenistik Çağlar.....	37
2. 4.	Geç Tunç Çağı.....	38
2. 5.	Orta Tunç Çağı.....	39
2. 6.	Erken Tunç Çağı.....	41

3. PANAZTEPE ERKEN TUNÇ ÇAĞI VE ORTA TUNÇ ÇAĞI'NA GEÇİŞ DÖNEMİ MİMARİSİ.....43

4. PANAZTEPE ERKEN TUNÇ ÇAĞI VE ORTA TUNÇ ÇAĞI'NA GEÇİŞ DÖNEMİ SERAMİĞİ.....45

4. 1. Mal Grupları.....	45
4. 1. 1. Gri Perdahlı Mal Grubu (<i>Gri Seramik</i>).....	45
4. 1. 2. Devetüyü Renkli Astarsız, Perdahsız Mal Grubu (<i>Plain Ware</i>)	48
4. 1. 3. Kahverengi Perdahlı Mal Grubu.....	50
4. 1. 4. Siyah Perdahlı Mal Grubu.....	50
4. 1. 5. Kırmızı Perdahlı Mal Grubu.....	51
4. 1. 6. Krem Perdahlı Mal Grubu.....	50
4. 1. 7. Astarsız, Perdahsız Kaba Mal Grubu.....	52
4. 1. 8. Kırmızı Perdahlı Kaba Mal Grubu.....	53
4. 2. Tipoloji.....	54
4. 2. 1. Kap Formları ve Tipleri.....	54
4. 2. 1. 1. Tabaklar (TB).....	54
4. 2. 1. 2. Çanaklar (ÇN).....	57
4. 2. 1. 3. Fincan (FN).....	66
4. 2. 1. 4. Çift Kulplu Fincanlar (ÇKF).....	67
4. 2. 1. 5. Çan Biçimli Kaplar (ÇBK).....	68
4. 2. 1. 6. Depas (DP).....	69
4. 2. 1. 7. Tankard (TK).....	71
4. 2. 1. 8. Gaga Ağızlı Testi (GT).....	73
4. 2. 1. 9. Çömlekler (ÇÖ).....	73
4. 2. 1. 10. Pyxis (PK).....	76
4. 2. 1. 11. Minyatür Kaplar (MK).....	77
4. 2. 1. 12. Kapak (KP).....	77

4. 2. 2.. Dip ve Ayak Formları.....	78
4. 2. 3. Kulp ve Tutamak Formları	79
5. PANAZTEPE ERKEN TUNÇ ÇAĞI VE ORTA TUNÇ ÇAĞI'NA GEÇİŞ SERAMİĞİNİN GENEL DEĞERLENDİRMESİ VE TARİHLEMESİ.....	83
6. ANADOLU'DA ERKEN TUNÇ ÇAĞI'NIN SONU	98
7. SONUÇ	103
8. KAYNAKÇA	
9. KATALOG	
10. HARİTALAR	
11. TABLOLAR	
12. GRAFİKLER	
13. LEVHALAR	
14. RESİMLER	

IV. KISALTMALAR

Atıflar İçinde Kullanılan Kısaltmalar

Fig. Figure (İng.)

Res. Resim

Taf. Tafel (Alm.)

Lev. Levha

Tipoloji Bölümü İçinde Kullanılan Kısaltmalar

cm Santimetre

m Metre

TB Tabak

ÇN Çanak

ÇÖ Çömlek

FN Fincan

ÇKF Çift Kulplu Fincan

ÇBK Çan Biçimli Kap

TK Tankard

GT Gaga Ağızlı Testi

DP Depas

PYX Pyxis

DK Dikey Kulp

YK Yatay Kulp

DD Düz Dip

AY Ayak

Katalog İçinde Kullanılan Kısaltmalar için bkz. Bölüm “1. 4. Çalışma Yöntemi ve Terminolojisi”

V. HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: Batı Anadolu Fiziki Haritası

Harita 2: Ege ve Batı Anadolu Erken Tunç Çağı yerleşimleri (U. Deniz)

Harita 3: Ege ve Batı Anadolu Erken Tunç Çağı yerleşimleri (U. Deniz)

Harita 4: Panaztepe'nin Topografik Planı (Panztepe aazı dokümantasyonu)

Harita 5: Batı Anadolu Erken Tunç Çağı III yerleşimlerinin dağılımı (Efe, 1998: Map 2)

Harita 6: "Anadolu Ticaret Ağı" (Efe, 2007)

VI. TABLOLAR LİSTESİ

- Tablo 1: Anadolu Erken Tunç Çağı II ve III Görelî Zamandizini
- Tablo 2: Panaztepe Erken Tunç Çağı Seramik Tipolojisi
- Tablo 3: Erken Tunç Çağı III Kap Formlarının Batı Anadolu'daki Kronolojik Gelişimi

VII. GRAFİKLER LİSTESİ

- Grafik 1: Panaztepe Erken Tunç Çağı seramiğinde görülen kap formları
- Grafik 2: Panaztepe Erken Tunç Çağı seramiğinde görülen mal grupları
- Grafik 3: Panaztepe Erken Tunç Çağı gri mal grubunda görülen kap formları
- Grafik 4: Panaztepe Erken Tunç Çağı kahverengi perdahlı mal grubunda görülen kap formları
- Grafik 5: Panaztepe Erken Tunç Çağı devetüyü mal grubunda görülen kap formları
- Grafik 6: Panaztepe Erken Tunç Çağı siyah perdahlı mal grubunda görülen kap formları
- Grafik 7: Panaztepe Erken Tunç Çağı seramiği üzerinde görülen bezeme türleri

VIII. LEVHALAR LİSTESİ

- Levha 1: Tabak tipleri (TB 1-2)
- Levha 2: Çanak tipleri (ÇN 1-3)
- Levha 3: Çanak tipleri (ÇN 4)
- Levha 4: Çanak tipleri (ÇN 5-6)
- Levha 5: Çanak tipleri (ÇN 7-8)
- Levha 6: Çanak tipleri (ÇN 9)
- Levha 7: Çanak tipleri (ÇN 10- 11)
- Levha 8: Fincan ve Çan Biçimli Kap (FN, ÇBK)
- Levha 9: Çan Biçimli Kap (ÇBK)
- Levha 10: Çift Kulplu Fincan (ÇKF)
- Levha 11: Depas ve Tankard (DP- TKD)
- Levha 12: Gaga Ağızlı Testi (GT)
- Levha 13: Çömlek Tipleri (ÇÖ 1-2)
- Levha 14: Çömlek Tipleri (ÇÖ 3a)
- Levha 15: Çömlek Tipleri (ÇÖ 3a)
- Levha 16: Çömlek Tipleri (ÇÖ 3b- 6)
- Levha 17: Pyxis, Minyatür Kaplar ve Kapak (PK, MK, KP)
- Levha 18: Düz Dip Tipleri ve Ayak (DD 1-3, AY)
- Levha 19: Dikey Kulp Tipleri (Dk 1-2)
- Levha 20: Dikey Kulp Tipleri (Dk 3-5)
- Levha 21: Yatay Kulp ve Tutamak Tipleri (YK, TM 1-3)

IX. RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: T''/53 açması mimari kalıntıları

Resim 2: Fincan (FN)

Resim 3: Çift Kulplu Fincan (ÇKF) ve Çan Biçimli Kap (ÇBK)

Resim 4: Depas (DP)

Resim 5: Gaga Ağzılı Testi (GT) ve Minyatür Kap (MK)

Resim 6: Bezemeli seramik örnekleri (şevron motifli dikey kulp, kapak, dolgu bezekli depas kulbu)

X. ÖNSÖZ

Bu çalışma kapsamında, Panaztepe’de 1983 yılından beri sürdürülen arkeolojik çalışmalar sonucunda ele geçen Erken Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı’na geçiş malzemesi değerlendirilmeye çalışılmıştır. Sözü edilen bu malzeme, ilk kez tek bir çalışmanın konusu olarak, detaylı olarak ele alınmış ve Prof. Dr. Armağan Erkanal’ın izni ve danışmanlığında değerlendirilmiştir.

“İzmir Bölgesi Kazı ve Araştırmalar Projesi (IRERP)” kapsamında büyük bir ekip tarafından yürütülen kazı ve araştırma çalışmaları, İzmir bölgesi özelinde Ege arkeolojisindeki önemli boşlukları doldurmayı amaçlamış ve bu bağlamda önemli sonuçlara varmıştır. Öncelikle, lisans eğitimimin başından itibaren bu çok önemli projenin bir üyesi olmamı sağlayan hocalarım Prof. Dr. Hayat Erkanal ve Prof. Dr. Armağan Erkanal, Ege arkeolojisine gönül vermemde en önemli rolü oynamışlardır. Hocalarım başta olmak üzere beni arkeolojinin bu heyecan verici alanına yönlendiren tüm IRERP ekip üyelerine sonsuz teşekkürlerimle başlamak isterim. IRERP ekibi özelinde ilk yılından beri Panaztepe kazı ve belgeleme çalışmalarında payı olan tüm meslektaşlarıma ve özel emeği bulunan Yrd. Doç. Dr. Nazlı Çınardalı-Karaaslan’a ayrıca şükran borçluyum.

Bu ekip içinde birlikte çalışma şansını bulduğum, çok değerli meslektaşlarım Dr. Ourania Kouka ve Dr. Vasıf Şahoğlu’nun Ege Erken Tunç Çağları üzerine çalışmaları ve birikimleri, bu alana ilgi duymamda her zaman ilham verici olmuştur.

Batı Anadolu prehistoryası, M. J. Mellink, J. Mellaart, D. French, C. Blegen gibi değerli bilim insanlarının büyük adımları sayesinde yazılmaya başlanmıştır. Her adımda esin aldığım bu bilim insanlarının adlarını burada saygıyla anmak isterim.

Yüksek lisans çalışmam, TÜBİTAK- BAYG tarafından iki yıl süre ile Yurt İçi Yüksek Lisans bursu verilerek maddi olarak desteklenmiştir. Genç bilim insanı adaylarına tanıdıkları bu olanaklar, Türk bilim insanlarının yetişmesi adına şükran ve takdiri hak etmektedir.

Çalışma boyunca bilimsel birikimleri ve destekleri ile beni yalnız bırakmayan, arkadaşlıklarını hiç esirgemeyen Arş. Gör. Ulaş Deniz (M.A.)'e, Dr. Ayşegül Aykurt'a; arkeoloji sevgisi ve eşi bulunmaz manevi desteği için çok sevgili dostum Arkeolog Oğuz Bostancı (M.A.)'ya; metin içi düzeltmelerde yardımlarını esirgemeyen Arş. Gör. I. Tuba Önen (M.A.), Arkeolog Gökçe Dede ve Arkeolog Pınar Durgun'a içten teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

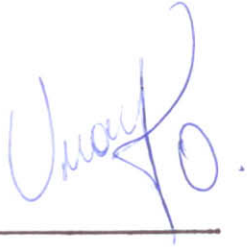
En derin ve kalpten teşekkürüm ise, hayatta attığım her adımda benden çok emeği olan, beni ben yapan, bitmeyen arkeoloji sevgimi en iyi gören, bilimsel çaba ve üretimin önemini öğreten değerli bilim adamları Attila ve Nalan Oğuzhanoğlu'na ve hayatımı anlamlı kılan Arkeolog Melih Akay'adır.

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/ Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/ Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/ Raporumun ..... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

8. 10. 2008

Umay Oğuzhanoglu

1. GİRİŞ

1. 1. KONU

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanan bu çalışmada, “Panaztepe Verileri Işığında Erken Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı’na Geçiş” başlığı altında, sistemli arkeolojik kazılarda ele geçen seramik örneklerinin tanımı ve değerlendirilmesi yapılmış, bu değerlendirmeden yola çıkılarak Panaztepe’nin en erken iskân döneminin zamandizinsel yeri, önemi ve rolü belirlenmeye çalışılmıştır.

Yaklaşık olarak MÖ 3. binyıl içinde değerlendirilen Erken Tunç Çağı, ilk “kent”lerin ortaya ve belki de tüm Önasya’nın ekonomik, kültürel ve sosyal yapısının temel hatlarının çizildiği dönem olması açısından oldukça önemlidir. Bu yapı içerisinde Anadolu genelinde Batı Anadolu’nun yeri ve genel yapısıyla ilgili bilinenler oldukça azdır. Bu bağlamda, çalışma kapsamında konu olarak bu dönemin seçilmesi, Batı Anadolu’nun bilinmezlerle dolu bu dönemine az da olsa katkı sağlamayı hedeflemektedir.

1. 2. AMAÇ

Bu çalışma ile amaçlanan, Panaztepe’de 1985 yılından beri sürdürülmekte olan sistematik kazılar çerçevesinde, yerleşmenin farklı alanlarında ele geçmiş olan Erken Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı’na geçiş seramiğinden yola çıkarak, Panaztepe kronolojik dizininin bugün için bilinen en erken halkasını oluşturan dönemle ilgili fikir sahibi olmaktır.

Çalışmanın ilk amacı, sayıca oldukça az miktarda ele geçen ancak daha önce malzeme, teknik ve tipoloji açısından ayrıntılı bir çalışmadan geçirilmemiş olan bu malzeme grubunun değerlendirilerek bilgi dağarcığına kazandırılmasıdır. Bu malzeme grubundan yola çıkılarak amaçlanan bir diğer hedef ise, kısıtlı bir alanda araştırılmış olan, bu nedenle az sayıda malzemeyle temsil edilen ancak Batı Anadolu

Erken Tunç Çağlarının, bilinmezlerle dolu olan bir dönemiyle ilgili eldeki verileri değerlendirmektir. Kabaca Erken Tunç Çağı II sonundan başlayıp Orta Tunç Çağı'na geçiş dönemine kadar uzanan bu malzemenin, var olan Batı Anadolu zamandizini içinde yerine oturtulması da temel amaçlardan bir diğeridir. Bu verilerin, söz konusu zamandizin için öneminin tartışılması da çalışma için önem taşımaktadır. Bu değerlendirme, aynı zamanda, Panaztepe gibi MÖ 2. binyılın neredeyse tamamı boyunca oldukça gelişmiş bir kültüre ev sahipliği yapmış olan bir yerleşmenin kökenleri ve hazırlayıcısıyla ilgili, şu anda elde bulunan veriler ışığında ipuçları yakalamanın tek yolu gibi görünmektedir.

Özetle, çalışmanın temel amacı, Batı Anadolu Erken Tunç Çağı III ve Orta Tunç Çağı'na geçiş dönemleriyle ilgili, az da olsa bilinenleri bütünlüklü olarak derleyip bir arada sunmak ve eldeki az sayıdaki Panaztepe verisinin bu bütün içindeki yerini görmeye ve anlamlandırmaya çalışmaktır.

Çalışmanın bir diğer amacı da, Anadolu'da, Erken Tunç Çağı'nın ikinci yarısı boyunca etkili olduğunu gördüğümüz "Anadolu Ticaret Ağı"¹ içinde Panaztepe'nin oynadığı rolün belirlenmesidir. Coğrafi konumu ve M.Ö. 2. binyıldaki karakteri de göz önünde bulundurulduğunda, Panaztepe'nin bu ağ içinde rol oynamış olabileceği öngörülebilir. Ele alınan bu yazısız dönemler için, seramiğin kültürel ilişkilerle ilgili en önemli ipucu olduğu düşüncesinden yola çıkarak, Batı Anadolu Erken Tunç Çağı'nın son evresine dair Panaztepe üzerinden genel bir bakış açısına varılmaya çalışılacaktır. Şüphesiz ki, her arkeolojik çalışmanın ana amacı olması gereken, günümüzden çok önce yaşamış insanlarla ilgili izleri sürmek ve onların yaşantısıyla ilgili ipuçlarına varmak bu çalışmada da en temel amaçtır. Seramik verisine de bu amaç doğrultusunda, insan yaşantısının doğal bir ürünü gözüyle bakılmaktadır. Bir diğer deyişle seramik verileri, çalışmada bir amaç değil araç olarak ele alınmıştır.

---

¹ "Anadolu Ticaret Ağı" terimi (Şahoğlu, 2004a, 2005), Erken Tunç Çağı'nın ikinci yarısında, Suriye ve Mezopotamya'dan başlayıp, batıda Ege adaları ve Kıta Yunanistan'a kadar uzanan ticaret sistemini ifade etmek için kullanılmıştır. Bu ticareti sağlayan yollar Efe tarafından "kervan yolları" olarak da adlandırılmaktadır (Efe, 2007).

Özetle, çalışma konusu olarak bu malzeme grubunun seçilmesinin nedeni, Panaztepe'nin tam olarak bilmediğimiz ve daha önce ayrıntılı biçimde değerlendirilmemiş en erken kültür tabakalarıyla ilgili verilerini değerlendirip, M.Ö. 2. binyılın bu önemli merkezinin kökenleriyle ilgili ipuçları yakalamak ve bundan sonra yerleşmede konuyla ilgili yürütülecek çalışmalar için de bir temel oluşturmaktır.

1. 3. KAPSAM

Bu çalışmada çıkış noktası olarak ele alınan malzeme grubu, 1985 yılından beri sürmekte olan Panaztepe kazılarında ele geçen Erken Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı'na geçiş seramiğidir.

Çalışmanın coğrafi sınırını “Batı Anadolu Kültür Bölgesi” içinde kalan alan oluşturmaktadır. Sözü edilen bu sınır, bugünkü coğrafi bölgelerin sınırlarından farklı olarak, coğrafi bir takım birleştirici ve ayırıcı öğeler tarafından belirlenen, özellikle ulaşım ve hammadde olanakları çevresinde biçimlenen ve bunun sonucu olarak bir kültür bölgesi oluşturan alan olarak nitelendirilmelidir. Söz konusu bölgenin ele alınan dönem için giderek homojenleşen bir kültür birliği gösterdiği arkeolojik verilerden bilinmektedir. Çalışma kapsamında, Panaztepe verileri temel alınarak başta İzmir bölgesi² olmak üzere Batı Anadolu Erken Tunç Çağı'nın sonu üzerine fikir edinmeye çalışılmaktadır.

Çalışmanın zamansal kapsamını Panaztepe'de ele geçen malzemeden elde edilen tarihi veriler belirlemektedir. Söz konusu malzeme grubu, Erken Tunç Çağı II'nin sonundan başlayarak Orta Tunç Çağı'na geçişe kadar süren ya da diğer bir adlandırmayla Erken Tunç Çağı IIIA ve IIIB³ dönemlerini kapsayan ve Batı

² “İzmir Bölgesi” tanımlaması, IRERP ekibi tarafından kullanıldığı şekliyle, İzmir ve çevresindeki prehistorik yerleşimleri ifade etmek için kullanılmıştır. Coğrafi bir bölgeyi ifade etmemektedir.

³ Erken Tunç Çağı I, II ve III olmak üzere 3 ana evre halinde değerlendirilirken, Erken Tunç Çağı III de kendi içinde A ve B olmak üzere iki alt evreye ayrılmaktadır. Erken Tunç Çağı'nın alt evrelerinin adlandırılması ve farklı görüşler için bkz. Bölüm 1. 7. *Batı Anadolu Erken Tunç Çağı Zamandizini*.

Anadolu zamandizini içinde oldukça tartışmalı bir yere sahip olan bir tarihi süreci kapsamaktadır.

1. 4. ÇALIŞMA YÖNTEMİ VE TERMINOLOJİSİ

Çalışma, amacı doğrultusunda, yalnızca bir seramik değerlendirme çalışması niteliği taşımamaktadır. Bu bağlamda seramiğin malzeme ve teknik açısından değerlendirmesinin ve tipolojik sınıflamasının ötesinde de çalışma metotlarına ihtiyaç duyulmuştur.

Çalışmada, giriş bölümü içerisinde genel olarak Anadolu’da yürütülen Erken Tunç Çağı araştırmaları, kronolojik veriler, Batı Anadolu’nun coğrafyası ve bu dönemin genel özellikleri tanıtılarak, seramik ve Panaztepe üzerine yapılan değerlendirme ve yorumların açıkça anlaşılabilmesi için temel bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır.

Panaztepe’de sistemli kazılarla ele geçen malzeme sayıca az olmakla beraber, eldeki veriler üzerinden bir tipolojik sınıflamaya gidilmiştir. Tipoloji oluşturulurken, biçimsel detaylardan çok kabın işlevini net olarak tanımlamaya yönelik gruplar oluşturulmaya çalışılmıştır. Yine aynı örnekler üzerinde temel mal grupları belirlenmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte ele alınan dönemin belirleyici mal gruplarının tümünün tespiti, malzemenin sayıca az olması nedeniyle olanaksızdır. Ancak elde edilen mal grupları, Panaztepe’nin çok daha iyi bilinen MÖ 2. binyıl mal gruplarıyla karşılaştırma yapmayı ve bunların kökeniyle ilgili bilgi edinmeyi mümkün kılmaktadır. Bunun yanı sıra, komşu ya da görece daha uzak mesafeli ancak yine de bir kültürel ilişkiden söz edilebilecek yerleşmelerle ilişki kurma olanağı da tanınmaktadır.

Bu çalışma yapılırken, malzemenin bağlantılı olduğu sınırlı sayıdaki mimari kontekst de tanıtılmaya ve değerlendirilmeye çalışılacaktır. Çalışmanın, dönemle ilgili genel bir görüş sahibi olmaya yönelik ana amacını gerçekleştirmek için, seramik verileri desteklemekte mimari verilerin önemi açıktır.

Yukarıda belirtilen teknik ve tipoloji çalışmalarının ardından eldeki malzemenin yayıldığı zamandizinsel aralığın belirlenebilmesi için görel kronoloji yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda kültürel ilişkiye sahip olabilecek alanlar ve bunlara komşu alanlar içindeki yerleşmelerin seramik örnekleri arasında karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu karşılaştırmalar tarihlleme yapmanın yanı sıra, Panaztepe Erken Tunç Çağı seramiğinin, çağdaşı Batı Anadolu yerleşmelerinin kültürleriyle benzeşen ve ayırışan öğelerinin tespitini de mümkün kılmaktadır.

Tüm bu değerlendirmelerin ışığı altında, Batı Anadolu Erken Tunç Çağı sonunda, Panaztepe'nin kültürel yapısı ve "Anadolu Ticaret Ağı"nın (bkz. dipnot 1) neresinde yer aldığı belirlenmeye çalışılmıştır.

Erken Tunç Çağı'ndan Orta Tunç Çağı'na geçiş süreci için farklı adlandırmalar bulunmakla beraber, bu çalışmada adı geçen geçiş dönemi için Erken Tunç Çağı IIIB adlandırması kullanılmıştır. Erken Tunç Çağı III'ün erken dönemi ise, Erken Tunç Çağı IIIA tanımıyla ele alınmıştır (Erken Tunç Çağı IIIA ve B adlandırmalarıyla ilgili bilgi için bkz. dipnot 2).

Yukarıda sıralanan aşamaların gerçekleştirilebilmesi için görsel malzemenin çizim ve fotoğraflanması gerekmiştir. Çalışmada kullanılan tüm çizim ve fotoğraflar, kazı başkanı Prof. Dr. Armağan Erkanal'ın izniyle tarafımdan yapılmış ya da Panaztepe kazı dokümantasyonundan alınmıştır. Levhalarda kullanılan çizimler, levha üzerinde farklı bir ölçek belirtilmediği takdirde, ½ oranında küçültülmüştür. Fotoğraflarda ise ölçekler değişken olup, her fotoğraf üzerine çizgi ölçek yerleştirilmiştir. Mal grupları oluşturulurken her renk için Türkçe isimler kullanılmakla beraber, bir standardizasyon sağlanması için "Munsell Soil Color Chart" numaraları belirtilmiştir.

Malzemenin genel değerlendirilmesinde ve Batı Anadolu için ele alınan dönemin ana hatlarının derlenmesinde ayrıntılı bir kaynak çalışmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu aşamada Ankara'daki kütüphane olanaklarından yararlanılmıştır. Bunun yanı

sıra, konu üzerinde uzmanlık sahibi IRERP ekibi üyeleriyle fikir alışverişinde bulunulmuştur.

İncelenen orijinal malzemenin çoğunluğu parçalar halindedir. Form açısından belirleyici olan ve çalışma kapsamına alınan seramik örnekleriyle ilgili katalog bilgileri çalışmanın sonundaki “Katalog” bölümünde yer almaktadır. Katalogda kullanılan kısaltmalar aşağıdaki gibidir:

Kazı Env. No.: Kazı Envanter Numarası. Malzemenin Panaztepe kazı envanteri içinde almış olduğu numaradır.

Kasa No.: Malzemenin Panaztepe arazi çalışmaları sırasındaki seramik gruplamaları sırasında almış olduğu genel numaradır. Belirli bir tabaka ve kontekstle ilişkili bir malzeme grubunun genel numarasıdır.

Buluntu Yeri: Panaztepe kazısı arazi çalışmasında malzemenin ele geçmiş olduğu alan adı ve yatay ve düşey koordinatları belirtir. İlk kısım açma adı, ikinci kısım açma içinde malzemenin bulunduğu plankareyi, üçüncü kısım malzemenin ele geçtiği derinliği belirtir.

Ölçüler: Seramik örneğinin korunan kısmının ölçüleridir.

A.Ç. : Ağız Çapı

D.Ç.: Dip Çapı

G.Ç.: Gövde Çapı

Yük.: Yükseklik

Der. : Derinlik

C.K.: Cidar Kalınlığı

Tip No.: Çalışma için yapılan tipolojide, malzemenin hangi tip içinde değerlendirilmiş olduğunu ifade eder. Söz konusu tip numaralarının anlamları, metin içinde “4. 2. Tipoloji” başlığı altında açıklanmaktadır.

Mal Grubu.: Malzemenin hangi mal/ hamur grubuna dahil olduğunu gösterir. Söz konusu numaraların hangi mal grubunu tanımladığı metin içinde “4. 1. Mal Grupları” başlığı altında bulunmaktadır.

Nit.: Nitelik. Seramik örneğinin yapıldığı kilin durumuna göre ince, orta ve kaba olmak üzere hamurun niteliğini belirtir.

Renk: Hamurun rengi “Munsell Soil Color Chart” kullanılarak belirtilmiştir.

Yapım Tek.: Yapım tekniği.

Dipnotlarda kullanılan diğer kısaltmaların anlamları “IV. Kısaltmalar” bölümü içinde yer almaktadır⁴.

---

⁴ Metin içerisinde yapılan göndermeler ve kaynakça yazım esasları, 17.05.2006 tarihinde kabul edilen “Hacettepe Üniversitesi Bilimsel Yayınlarında Kaynak Gösterme İlkeleri”ne göre düzenlenmiştir (<http://www.hacettepe.edu.tr/duyuru/rekduy/bilimselyayin.pdf>).

1. 5. BATI ANADOLU’NUN COĞRAFİ YAPISI VE PANAZTEPE ÇEVRESİNİN JEOMORFOLOJİSİ

1. 5. 1. Batı Anadolu’nun Coğrafi Yapısı

"Batı Anadolu Erken Tunç Çağı Kültürleri" adlandırması içinde geçen "Batı Anadolu" ifadesi, özünde tek bir coğrafi bölgeyi tanımlamamaktadır. Batı Anadolu olarak adlandırılan bölge, büyük ölçüde Ege Bölgesi olmak üzere Marmara ve Akdeniz bölgelerinin bir kısmını da kapsamakta ve yerine göre İç Anadolu bölgesi sınırlarına da girmektedir.

Batı Anadolu, kabaca Ankara'nın batısında kalan bölge olarak tanımlanabilir. Bu bölgenin Erken Tunç Çağı kültürleriyle ilgili bugüne kadar elde edilmiş bilgiler tümüyle yok sayılarak, yalnızca fiziki harita üzerinde bir takım gözlemler yapılırsa (Harita 1), bölgenin bazı alt bölgelerden oluştuğu görülmektedir.

Yukarıda da söz edildiği gibi, Batı Anadolu adlandırması, net bir sınırı ifade etmemektedir. Ancak bu alanda yapılan Kıyı Ege ve İç Batı Anadolu adlandırmaları oldukça anlamlı görünmektedir. Zira söz konusu iki bölge, yükseklik ve iklim başta olmak üzere, pek çok coğrafi öğede farklılık göstermektedir. Bu durum hammadde kaynaklarının yanı sıra, yaşam şartlarını etkileyerek konut yapımı gibi unsurlarda da bazı farklılıkları gerektirmiştir. Bunun yanında iç kesime Orta Anadolu platosuyla ilişki şansı sunarken, kıyı kesime de deniz yollarından rahatça faydalanma olanağı tanımaktadır. Ancak bu ayrıma karşın, batı-doğu doğrultulu faylaşmanın bir sonucu olarak, Batı Anadolu dağlarının kıyıya dik yapısı, Karadeniz ve Akdeniz kıyılarındaki gibi ulaşımı zorlaştıran bir yapıya sahip değildir. Bu iki bölge arasında, dağları doğu-batı yönünde yaran çok önemli, büyük ırmak vadileri mevcuttur. Bunların başlıcaları, Bakırçay, Gediz, Küçük ve Büyük Menderes nehirlerinin açmış olduğu vadilerdir. Bu vadiler oldukça elverişli, doğal ulaşım yolları oluşturmakta ve Batı Anadolu kıyılarını iç kesimlere bağlamaktadır.

Kıyı Ege'ye daha detaylı bakıldığında, Biga Yarımadası'ndan Gökova Körfezi'ne kadar çok ciddi bir doğal yükselti ya da dağ sırasından söz edilemez. Günümüz kara yolları da bu görece engebesiz kıyı şeridini yaklaşık olarak takip ederek kuzey ile güneyin ilişkisini sağlamaktadır. Olasılıkla Prehistorik çağlarda da bu kıyı şeridi bir şekilde kullanılmış olmalıdır.

Ancak en güneye inildiğinde, yani bugünkü Muğla ili çevresini oluşturan Menteşe Yöresi'ne gelindiğinde yükselti artar ve dağlar yön değiştirir. Bu sebeple kıyıya yakın olsa da bu dağlık bölge, coğrafi olarak daha izole bir görünümündedir. Yine de bu dağlık bölgenin kıyıyla iletişimi, iç bölgelere oranla daha kolay görünmektedir.

Özetle, Batı Anadolu kıyı şeridinin dağlık alana kadar olan kuzey kısmı kendi içinde bir coğrafi bütünlük göstermektedir. Bu bütün içine, Biga Yarımadası'nın neredeyse doğal bir uzantısı gibi görünen Lesbos adasını, benzer bir ilişkiyi İzmir'in güney kesimi ve Aydın çevresi ile kuran Samos'u ve yine aynı görünümü sunan Çeşme Yarımadası ve Chios (Sakız Adası)'u eklemek gerekir. Bugünkü siyasi sınırlar aksine bu adalar Batı Anadolu kıyı şeridinin doğal bir parçası görünümündedir. Güneydeki görece izole Muğla çevresi dağlık kesimiyle özelde Rhodos olmak üzere genel olarak 12 Adaların (Dodekanese) tümü ile benzer yakınlığa sahiptir.

Bu alanın en kuzeyine bakıldığında ise, boğazların ayırıcı etkisi göz önünde bulundurulursa, Marmara Bölgesi'nin Trakya topraklarının, Anadolu topraklarından daha farklı ve Trakya ve Balkan Kültürleriyle bütünlük içinde bir yapıya sahip olması beklenebilir. Ancak boğazlar ayırıcı değil de kısa bir denizyolu sağlayan birleştirici bir unsur olarak düşünülürse, bu varsayımın aksine haller de gözlenebilir. Çanakkale çevresindeki doğal alçak kesim, dağlık alanlarla sınırlandığı yerlere kadar, oldukça geniş alanlı bir yayılımı mümkün kılmaktadır. Bu alçak alan doğuda Kütahya'nın dağlık kesimine kadar ve güneyde İzmir'in kuzeyine kadar düzensiz konturlarla yayılmaktadır. Böylelikle kuzeyden başlayarak, iç kesimle ilişkiyi sağlayan ilk ulaşım alanı belirlenmiş olmaktadır. İkinci önemli ulaşım alanı ise, İzmir ve Aydın'ın kıyı bölgesinden başlayıp, vadi izlenerek Denizli üzerinden Burdur ve çevresine açılan yoldur. Yine yakın bölgede, Bozdağların kuzeyinden

geçen ve Alaşehir üzerinden yine Denizli'nin kuzey kesimine ulaşan yol da önemlidir.

Orta Anadolu'dan batıya açılan iki ana yol ise Eskişehir üzerinden kuzeybatıya, Afyon üzerinden de batıya ve güneybatıya giden hat olmalıdır.

Son olarak, Teke Yarımadası'nın doğusunda yer alan önemli ve verimli bir ova olan Elmalı Ovası, Torosların en batı ucu tarafından sarıldığından, batı sahil şeridinde doğal kara yollarıyla kolay ulaşılamamaktadır. Zira artık burada dağlar yön değiştirmiş ve kıyı ile iç bölge arasındaki iletişime bir set çekmiştir. Elmalı Ovası'ndan batıya ulaşabilmek için kara yolu ile bir süre kuzeye doğru gitmek ya da daha kolay görünen deniz yolunu kullanmak gerekmektedir.

Kısaca bu şekilde özetlenebilecek olan Batı Anadolu coğrafyası, insan tercihlerinden önce bir takım yöresel sınırlandırmalar yapmıştır ve bu doğal sınırların kültürlerin yayılım alanını belirlemede oldukça önemli olduğu şüphe götürmez.

1. 5. 2. Panaztepe Çevresinin Jeomorfolojisi

Panaztepe yerleşmesini daha iyi anlamak için, yakın çevresinin jeomorfolojik geçmişini kısaca özetlemek gerekmektedir. Bu konuyla ilgili genel bir değerlendirme İ. Atalay tarafından yapılmıştır (Atalay, 1982). Bu çalışmadan edinilen bilgilere göre, kabaca bir dikdörtgen görünümünde olan Ege Denizi'nin, oluşumuna yol açan ve Batı Anadolu'daki faylanmaların da sebebi olan tektonik hareketler Neojen'den itibaren başlar. Bundan önce, Pliosen'de Ege Denizi'nin büyük kısmı bir kara halindedir. Pliosen başlarında bu kara parçasında yer yer çökmeler görülmeye başlanmış, bu çökmeler Pleistosen'de en şiddetli dönemine ulaşmıştır. Dönem boyunca tüm havzada tektonizmaya bağlı çökme, yükselme ve faylanmalar meydana gelmiştir. Orta Pleistosen'de yaşanan Epirojenez hareketleri (karaların yükselme ve alçalması) Batı Anadolu'da da çökmeler meydana getirmiştir. Ardından yaşanan transgresyon (denizlerin karaları basması) sonucu ise daha önceden

parçalanmış graben (çöküntü) alanları deniz suyu tarafından işgal edilerek koylar ve körfezler oluşmuştur. Bu koy ve körfezlerin bir kısmı ise akarsular tarafından alüvyonla doldurularak alüvyal ova durumuna gelmiştir. Bu alüvyal doldurma sürdükçe ova alanları genişleyerek, körfezlerin boyutlarını küçültmüştür. Horstların (yüksek alanların) denize doğru uzanan kısımları da yarımadaları oluşturmuştur (Atalay, 1982: 203-205).

Batı Anadolu coğrafyasının oluşumu ile ilgili elimizdeki en eski veriler I. Jeolojik Zamana (Paleozoik) dayanmaktadır. Bu dönemde Batı Anadolu'da Menderes masifinin bulunduğu alanda Paleozoik denizleri ve karaları bulunmaktaydı (Atalay, 1982: 225). Ege Denizi'nin henüz oluşmadığı bu dönemde "Girit Ada Yayı" olarak adlandırılan ve temelde Toros Dağları ile aynı dağ silsilesinin bir parçası olan yay biçimli karasal oluşum Kıta Yunanistan'ı Toroslara bağlamaktaydı. Bu yayın içbükey olan kuzey kesimi volkanik yönden aktif olup bu yapısını çok yakın dönemlere kadar korumuştur (Atalay, 1982: 214).

Menteşe Dağlarından başlayarak dağlık Kütahya'ya kadar uzanan Menderes (Saruhan-Menteşe) Masifi, Anadolu'nun en büyük masifidir ve Batı Anadolu'nun çekirdeğini oluşturmaktadır. Bu masif, kabaca doğu-batı doğrultulu, içinden ırmakların geçtiği, 60-120 m. uzunlukta, yüksekliği yer yer 200 m. ye kadar ulaşan, tabanı alüvyonlarla örtülü dar ve derin oluklara (grabenlere) sahiptir. Menderes masifi Neojen'de bir peneyplen (yontuk düz) görünümündeyken, kuzey ve güney kanatların alçalması sonucu merkezi kısmında kubbeli bir görünüme kavuşmuştur. Pleistosen'in ileri evrelerinde masif, faylanma ile parçalanmış, orta kısımdaki çöküntü Küçük Menderes Ovası'nı, yüksekte kalan kısımlar ise Bozdağ ve Aydın Dağı'nı oluşturmuştur. Kuzey ve güney kanattaki alçak alanlarda yer alan Gediz ve Büyük Menderes ovaları da faylarla parçalanmıştır. Alçak alanların (grabenlerin) oluşmasıyla Küçük Menderes ve Gediz öncelikle birer kapalı havza görünümünü almış, ancak Selçuk ve Menemen boğazlarının oluşmasıyla denize ulaşmışlardır. Denize ulaştıkları alanlar, deniz tarafından işgal edilerek öncelikle bir koy/ körfez görünümünü almışlardır. Ancak daha sonra bu alanlar, söz konusu ırmakların taşıdığı alüvyonlarla dolarak bugünkü görünümünü almıştır (Atalay, 1982: 119).

Masifin temelini metamorfizma (başkalaşım) sonucu oluşmuş kayalar (gnays, gözlü gnays, yeşil şist, mikaşist ve mermer) oluşturmaktadır. Bu metamorfizma olayları I. ve II. jeolojik zamanların (Paleozoik ve Mezozoik) farklı evrelerinde oluşmuş olup, günümüzden 490 ± 90 milyon yıl önceye tarihlenmektedir (Atalay, 1982: 120).

Tersiyer (III. Jeolojik zaman) içerisinde (Miyosen sonu ve Pliosen) başlayıp Kuaterner'de (IV. Jeolojik zaman) devam eden Geç Alpin tektonik hareketleri sırasında yoğun faylanma meydana gelmiş ve Menderes Masifi bu faylanmalar sonucunda parçalanmıştır (Atalay, 1982: 23) Bu parçalanma sonucu çöken alanlar Gediz, Büyük ve Küçük Menderes ırmaklarının aktığı ovaları, yüksekte kalan alanlar ise Aydın, Bozdağ ve Menteşe dağlarını oluşturmuştur (Atalay, 1982: 3-4). Dolayısıyla, tektonik hareketler sonucu oluşan bu alanlar, magmadan kaynaklanan tektonik depremler yönünden de oldukça hareketli bir hal almışlardır (Atalay, 1982: 27). Türkiye deprem bölgeleri haritasına bakıldığında da, Batı Anadolu'nun İzmir, Manisa, Aydın, Denizli ve Isparta illerine yayılan kısmının 1. derece deprem zonu içinde yer aldığı görülür.

Bakırçay, Küçük ve Büyük Menderes ve Gediz ovaları deniz seviyesinden (0 m.) başlayarak doğuya doğru yükselerek 200-250 m.ye ulaşmaktadır. Aynı yükselme doğu-batı doğrultulu dağ sıraları için de geçerlidir. Bu dağlar İçbatı Anadolu eşliğinde 1000 m.nin üzerine çıkmaktadır (Atalay, 1982: 33).

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından Gediz Havzası'nda yürütülen araştırmaların sonuçlarına göre (Toprak Etüdüleri, 1974) Gediz Havzası, Küçük Menderes, Büyük Menderes ve Susurluk havzaları arasında yer almakta ve sularını Gediz Nehri aracılığı ile Ege Denizi'ne boşaltmaktadır. Toplam yüzölçümü ise Türkiye'nin % 2.2 lik alanını kaplamaktadır (Toprak Etüdüleri, 1974: 1). Havzanın büyük kısmı sarp, dağlık bir arazi yapısı gösterir. Doğu-batı doğrultulu dağlar arasında kalan alüvyal ovalarda tarım yapılır. Ekonomik değeri yüksek olan üzüm ve zeytin sıkça yetiştirilir. Havza tipik Akdeniz iklimine sahip olup, yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlıdır. Buğday, arpa, tütün, pamuk, çavdar, mısır, sebze ve meyve başlıca tarım ürünleridir. Gediz'in yukarı havzasında ovalar dar bir şerit görünümünde iken,

orta ve aşığı havzada oldukça geniştir. Bu geniş ovaların en önemlilerinden biri de Menemen Ovası'dır. Havzanın en önemli akarsuyu Gediz'dir. Bu büyük akarsuya çok sayıda küçük kol eklenerek havzanın yüzey sularını oluşturur. Alüvyal topraklar havzanın yaklaşık %10'luk bir grubunu oluşturur (Toprak Etüdüleri, 1974: 1-54).

U. E. Çölaşan (1970), tarafından İzmir ili için yapılmış iklim değerlendirmeleri göz önüne alındığında, yıllık ortalama sıcaklığın yaklaşık 17.5 °C olduğu görülmektedir. En yüksek sıcaklık ortalamasına Temmuz ayı, en düşük ortalamaya ise Ocak ayı sahiptir. Ölçülen en yüksek sıcaklık değeri ise yaklaşık 43 °C'ye kadar çıkmaktadır. Kaydedilen donlu gün sayısı oldukça az olup bazı yıllarda hiç donlu güne rastlanmamıştır. Bunun yanında birçok yıl kar örtüsü de görülmemektedir. Yıllık ortalama yağış miktarı yaklaşık 705 mm/m²'dir. En yoğun yağış Aralık ayında gözlenmiştir. Nispi nem ortalaması ise tüm yıl için %61 gibi yüksek bir değere sahiptir. Ortalama rüzgar hızı 4.2 m/saniye olup en hızlı rüzgar yönü güney-güneydoğu olarak kaydedilmiştir (Çölaşan, 1970: 333-339). Ancak burada sözü geçen değerlerin tümü günümüzde yani Geç Holosen'de kaydedilmiştir. Ancak bu çalışmada ele alınan Erken Tunç Çağı tümüyle Orta Holosen'in son dönemi içinde yaşanmıştır.

İzmir ili Menemen ilçesinin 13 km. batısında yer alan Panaztepe, bugün Gediz Deltası içersinde, nehrin hemen kıyısında yer almaktadır. Doğal kayalık bir tepenin üzerine ve eteklerine kurulmuş olan yerleşmenin üzerinde yer aldığı ve Yeditepeler adıyla bilinen yükseltelerin, prehistorik çağlarda bir ada topluluğu olduğu düşünülmektedir. Panaztepe'nin üzerinde yer aldığı doğal tepenin gerçekten bir ada olup olmadığıyla ilgili kesin kanıt verecek araştırma sonuçları henüz mevcut değildir⁵.

Panaztepe'de daha geç dönemlerde kullanım gördüğü bilinen bir su kaynağının varlığı da söz konusudur (Erkanal-Öktü ve Çınardalı-Karaaslan, 2006: 195).

---

⁵ Konuyla ilgili daha detaylı bilgi ve kaynakça için bkz. Erkanal, A., 1989: dipnot 6.

1. 6. BATI ANADOLU ERKEN TUNÇ ÇAĞI ARAŞTIRMA TARİHÇESİ ⁶

Batı Anadolu Erken Tunç Çağları ile ilgili çalışmalar, her geçen gün giderek yoğunlaşmasına karşın, tarihi olarak çok uzak bir geçmişe gitmemektedir. Tarsus-Gözlü Kule kazıları, Anadolu Erken Tunç Çağı arkeolojisinde, ilk kez Erken Tunç Çağı I-II-III sınıflamasını kullanarak çok önemli yeni açılımlar kazandırmıştır. H. Goldman tarafından 1934–39 yılları arasında yapılan bu çalışmalar sistemli şekilde yayınlanmıştır (Goldman, 1956a, 1956b). Batı Anadolu Erken Tunç Çağı araştırmacıları, bugün hala bu üçlü bölümlenmeyi benimsemektedir.

Kuzeybatı Anadolu, Batı Anadolu prehistoryasıyla ilgili ilk araştırmaların başladığı bölgeyi oluşturmaktadır. Bölgedeki ilk çalışmalar, Schliemann'ın destanlarda adı geçen efsanevi Troya kentini arama serüveni sonucu, bugünkü Hisarlık Tepesi'ni bulması ile başlamıştır⁷. 1870–1890 yılları arasında höyükte sürdürdüğü çalışmalar, efsanevi Priamos hazinesini arayan Schliemann'ı, bundan çok daha eski olan Erken Tunç Çağı tabakalarına ve ünlü Troya hazinelerine götürmüştür. Hisarlık Tepesi'nin Troya kenti olduğuyla ilgili kesin kanıt bulunmamakla beraber, literatüre bu isimle yerleşmiş olduğu için, yerleşmeden bu çalışmada Troya olarak söz edilmiştir. Batı Anadolu Erken Tunç Çağları ile ilgili elimizdeki en eski veriler bu araştırmalara dayanmaktadır. 1892–1893 yılları arasında yapılan çalışmalara W. Dörpfeld devam etmiştir. Ancak Troya'yı bugünkü haliyle, Batı Anadolu zamandizini için bir anahtar konumuna taşıyan araştırmalar, 1932–38 yılları arasında kazıları sürdüren ve sonuçlarını ekibiyle beraber detaylı ve sistemli biçimde yayınlayan C. W. Blegen ve ekibi tarafından gerçekleştirilmiştir (Blegen ve diğ., 1950a, 1950b, 1951a, 1951b). Bu çalışmaların sonucu olarak Troya gerek Batı Anadolu için, gerekse de Anadolu zamandizininin Ege dünyası ile korelasyonunun sağlanmasında bir anahtar görevi üstlenmeye başlamıştır. Bugünkü araştırmacılar da görelî kronolojide bu tabakalaşmayı büyük ölçüde temel almaktadır. 1988 yılına kadar ara verilen çalışmalar 2005 yılına kadar M. O. Korfmann başkanlığında yürütülmüş, bu ekip de

⁶ Anadolu ve Ege Erken Tunç Çağı yerleşmelerinin dağılımı için bkz. Harita 2-3.

⁷ Troya'nın bulunuşu ve Schliemann kazıları için bkz. Cobet, 2001.

yerleşmenin zamandizinine yeni bakış açıları kazandırmaya çalışmıştır. Troya kazıları halen sürmektedir.

Troas Bölgesi çevresinde sürdürülen araştırmalarda, Troya tabakalarının öncülü ve ardılı olduğu düşünülen, Kumtepe (Sperling, 1976; Korfmann ve diğ., 1995), Hanaytepe, Beşik-Sivritepe, Beşik-Yassitepe gibi başka yerleşme ve mezarlık alanları da saptanmıştır. Bu yerleşmelerden Erken Tunç Çağı ile ilgili bilgilerimize katkı sağlayan Kumtepe, H. Z. Koşay ve J. Sperling tarafından kısa süreli kazılarla incelenmiş, Geç Kalkolitik Çağ (Kumtepe Ia-b) ve Erken Tunç Çağı (Ic) tabakaları ile özellikle Troya I ve öncesi ile ilgili önemli bilgiler vermiştir. Bunun yanı sıra yerleşmede Erken Tunç Çağı sonu ve Orta Tunç Çağı'na tarihlenen kısıtlı seramik örneklerine de rastlanmıştır. 1993 yılında ise Korfmann ve ekibi tarafından yerleşme yeniden araştırılmış (Korfmann ve diğ., 1995) ve yerleşmenin tabakalaşması yeniden değerlendirilmiştir.

Troas Bölgesi'nin araştırma tarihçesi içinde yer verilmesi gereken iki önemli yerleşme, Anadolu sınırlarında yer almamakla beraber, doğrudan bu alanın etkisi altında iskân görmüş gibi görünmektedir. Bunlar Lesbos adasında yer alan Thermi (Lamb, 1936) ve Lemnos adasında yer alan Poliochni (Bernabò-Brea, 1964, 1976) yerleşmeleridir. Bu yerleşmeler Troya kültürünün zamandizini ve yayılım alanı açısından oldukça önemli bilgiler vermiştir. Balıkesir'de yer alan Ovabayındır Mezarlığı, 1956 yılında E. Akurgal tarafından araştırılmıştır (Akurgal, 1958). D. French tarafından Balıkesir-İzmit çevresinde yürütülen yüzey araştırmaları da (French, 1967, 1969a), Kuzeybatı Anadolu Bölgesi'nin Erken Tunç Çağı'na önemli katkılar sağlamıştır. Bu kesimde yürütülmüş olan en önemli mezarlık kazısı Yortan'dır (Kamil, 1982). 1987'de J. Roodenberg tarafından İzmit-Ilıpınar ve Hacılartepede başlatılan kazılar, Kuzeybatı Anadolu'da 1993'te M. Özdoğan ve A. Erim-Özdoğan tarafından Tekirdağ-Menekşe Çatağı'nda, 1994'te Özdoğan tarafından Kırklareli-Kanlıgeçit'te (Özdoğan ve diğ., 1998: 135) gerçekleştirilmiş ve bölgenin Erken Tunç Çağı arkeolojisine önemli katkılar sağlamıştır. Aynı bütünlük içinde düşünülmesi gereken bir başka yerleşme de Gökçeada'da yer alan ve 1996 yılında kazısına başlanan Yenibademli Höyük'tür (Hüryılmaz, 2004: 118).

Buradan sonra, sözü edilmesi gereken bölge, Orta Batı Anadolu'dur. Panaztepe'nin de yer aldığı Menemen çevresinde Erken Tunç Çağı ile ilgili yapılmış çok az sayıda araştırma vardır. Bölgede yürütülen en eski kazı çalışması, Buruncuk'ta bulunan ve antik adının Larisa (Boehlau, 1933) olduğu düşünülen yerleşmedir. Larisa İzmir il merkezinin 28 km kuzeyinde, Menemen İlçesi'ne bağlı Buruncuk yakınındadır. Yerleşmenin antik adının Larisa olduğu yorumu bölgeyi ilk gezenlerden biri olan Ramsay tarafından ileri sürülmüştür. J. Boehlau tarafından 1902'de yürütülen çalışmalarda Arkaik ve Klasik Çağlar araştırılırken, prehistorik tabakalara ait seramik örnekleri de ele geçmiştir. 1902 yılında ara verilen kazılara 1932 yılında itibaren tekrar devam edilmiş ve kentin olasılıkla Erken Tunç Çağı'nın sonunda bir köy niteliğinde kurulduğu anlaşılmıştır. Orta ve Geç Tunç Çağları yanında, Erken Tunç Çağı III evresine tarihlenen örnekler de mevcuttur (Boehlau, 1933: 191).

1955 ve 1958 yıllarında Foça yakınında yer alan Bozköy-Höyücek'te, M. Şenyürek ve arkadaşları tarafından ufak çaplı sondaj çalışmaları yapılmıştır (Şenyürek ve diğ., 1950). Bu kazılar, bölgede Erken Tunç Çağı'nın en eski evresiyle ilgili elimizdeki sayılı verileri açığa çıkarmıştır. Ele geçen malzeme Troya I dönemi ile çağdaş seramik örnekleri ve buluntulardan oluşmaktadır (Mellink, 1956: 376, Yakar, 1985: 152).

1949 ve 1954 yıllarında, yine Şenyürek başkanlığında sondaj çalışmalarının yürütüldüğü bir diğer höyük de Larisa yakınlarındaki Helvacı-Höyücek'tir. Bu sondaj çalışmaları sırasında mimari kalıntılara ve bunlar içinde Troya I ve Troya II'nin erken evrelerine tarihlenen malzemeye rastlanmıştır. Hafirler tarafından yerleşmenin bu evreden sonra terk edildiği belirtilmiştir (Şenyürek ve diğ., 1956; Mellink, 1956: 376; Yakar, 1985: 152 ; Alkım,1956: 89).

Bölgede yapılan kazıların yanı sıra, French tarafından Manisa-Akhisar çevresinde yürütülen yüzey araştırmaları da önem taşımaktadır (French, 1969a). French'in bu konuda yapmış olduğu doktora tezi (French, 1969a), yayınlanmamış olmasına

karşın, konuyla ilgili tüm araştırmacıların atıfta bulunduğu, oldukça kapsamlı ve önemli bir çalışmadır.

İzmir bölgesi ise uzun süre, Klasik Dönem kentlerinin altında kalan prehistorik tabakalardan kısıtlı olarak bilinmekteydi. Bu durumu değiştiren girişim, H. Erkanal ve A. Erkanal başkanlığında yürütölen IRERP (İzmir Bölgesi Kazı ve Araştırmalar Projesi) kapsamında bugüne kadar yürütölmüş olan Panaztepe, Liman Tepe, Bakla Tepe, Kocabaş Tepe, Çeşme Bağlararası kazıları ve yüzey araştırmaları olmuştur. Bu çalışmalarla İzmir bölgesinin Neolitik Çağ'dan Demir Çağlarına kadar uzanan bir yelpazede ne derece köklü bir kültüre ev sahipliği yaptığı kanıtlanmıştır.

Söz konusu çalışmaların çekirdeğini 1979 yılında G. Bakır ve Ç. Anlağan tarafından, Klazomenai antik kentinin prehistorik tabakalarının araştırılmaya başlanması oluşturmaktadır. İzmir körfezi güneyinde yer alan Liman Tepe, Klazomenai Antik Kenti'nin prehistorik katlarını barındırmaktadır. H. Erkanal tarafından 1992 yılında başlatılan Liman Tepe kazıları halen sürdürölmektedir. Bu çalışmalar Liman Tepe'nin Geç Kalkolitik Çağ'dan başlayarak Geç Tunç Çağı sonuna kadar düzenli iskân gördüğünü göstermektedir. Özellikle Erken Tunç Çağı tabakaları, İzmir bölgesi ve tüm Batı Anadolu için çok önemli zamandizinsel problemlerin çözümüne ışık tutmuş, Anadolu ve Ege dünyası ile uzun mesafeli kültürel ilişkilerde büyük bir merkez konumu kazanmıştır.

Liman Tepe'den elde edilen veriler Bakla Tepe yerleşmesiyle de desteklenmiştir (Özkan ve Erkanal, 1999). Geç Kalkolitik yerleşmesi, oldukça detaylı bir tabakalaşma vermiş olup, Erken Tunç Çağı tabakaları da gerek yerleşme gerekse mezarlık verileriyle zenginleşmiştir. İzmir Müzesi başkanlığında ve H. Erkanal'ın bilimsel danışmanlığındaki kazılar 1994-2001 yılları arasında sürdürölmüşür.

Aynı proje içinde araştırılan en yeni yerleşme olan Çeşme-Bağlararası, Orta Tunç Çağı tabakalarıyla önemli bir yere sahip olmasının yanı sıra, 2005 yılında kazılan

Erken Tunç Çağı II ve III yerleşmesiyle de geniş bir zaman dilimine yayılan bir kronoloji vermiştir⁸.

Bu bölgede kazısı yürütülen bir diğer önemli merkez de, çalışma kapsamında ele alınan Panaztepe'dir. 1982 yılında Manisa Arkeoloji Müzesi tarafından satın alınan ve bir mezarlıktan geldiği anlaşılan, içinde boyalı Myken kaplarının da bulunduğu bir grup Geç Tunç Çağı malzemesinin (Ersoy, 1988) Panaztepe kökenli olduğunun anlaşılması ile söz konusu mezarlığın tespiti için 1983 yılında Panaztepe'de ilk bilimsel araştırmalara başlanmıştır (Erkanal, A., 1987: 253). Bu ilk yüzey araştırması sırasında kaçak kazılarca yer yer tahrip edilmiş olan mezarlık alanı tespit edilmiş ve bu tahribatın engellenmesi amacıyla 1985 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı adına, kurtarma kazısı olarak ilk kazılara başlanmıştır. Yerleşimin boyutu ve önemi daha ilk sezondan belirginleşmeye başlamıştır. 1985 yılında başlanan bilimsel kazılara, yalnızca 1989 yılında bir sezon ara verilmiş olmakla beraber, 22 yıldır devam edilmektedir. Panaztepe, Menemen çevresinin prehistorik dönemleriyle ilgili detaylı bilgi veren tek yerleşme olma konumunu korumaktadır. Panaztepe ekibince yürütülen Kuzey İzmir-Güney Aiolis Yüzey Araştırması çerçevesinde (Erkanal-Öktü ve diğ., 2003: 302, 2004a, 2004b) Araptepe'de yapılan incelemelerde toplanan seramik örnekleri MÖ 7. binyılın son çeyreğine tarihlenmiş olup Hacılar IX-VI. tabakalarıyla çağdaştır. Bu malzeme bölge için bilinen en erken tarihleri vermektedir. Bu örneklerle bir arada bulunmuş olan Melos obsidyeni ise bu bölgenin en eski ticari bağlantılarına işaret etmektedir. Melos obsidyeninin Neolitik Çağ'dan beri Ege ticaretinde önem taşıdığı bilinmektedir (Matthäus, 2006: 335).

Yakın çevrede yer alan yerleşmelerden biri Foça'dır. Foça'daki Erken Tunç Çağı malzemesinden French (French, 1969a) tarafından söz edilmiştir. Foça'da son yıllarda yapılan araştırmalarda, yerleşmenin prehistorik tabakalara sahip olduğu anlaşılmıştır (Özyiğit, 2004). Özellikle Demir Çağı atölyelerinin yer aldığı alandaki derinleşmelerde, Geç Tunç ve Orta Tunç Çağı mimarisinin altında, Erken Tunç Çağı'na ait buluntulara da rastlanmıştır (Özyiğit, 2004: 43-44). Buradaki Erken

⁸ 2002-2006 yıllarında Liman Tepe'de, 2005 yılında ise Çeşme Bağlararası Erken Tunç Çağı yerleşmelerinde aktif çalışma şansı tanıyarak, Batı Anadolu ve İzmir Bölgesi Erken Tunç Çağı seramiği ile ilgili temel bilgimi oluşturma şansını tanıyan sayın hocam Prof. Dr. Hayat Erkanal'a sonsuz teşekkürlerimi sunmak isterim.

Tunç Çağı buluntuları, Ö. Özyiğit tarafından "İlk Tunç Çağı'nın geç evrelerine" tarihlenmiştir; ancak malzemenin ait olduğu kontekst henüz saptanamamıştır (Özyiğit, 2004: 44, Çizim 1). Ancak söz konusu malzemenin hemen ardından gelen Orta Tunç Çağı, mimari kalıntılar dâhilinde saptanmıştır. Bunu ise Geç Tunç Çağı tabakaları takip etmektedir (Özyiğit, 2004: 44, Çizim 2-7).

Bu bölgenin hemen yakınında yer alan Chios-Emporio kazıları da önemli bilgiler vermiştir (Hood, 1981, 1982)

Güneybatı Anadolu yerleşmeleri içinde ilk sözü edilmesi gereken, Menderes ağzındaki Milet'tir. Arkaik Çağ için oldukça önemli bir kent olan Milet, prehistorik tabakalarıyla da çok önemli bilgiler vermiştir. Geç Tunç Çağı tabakalarının tartışmasız önemi yanında, yerleşmede Orta ve Erken Tunç Çağlarına tarihlenen kalıntılar da mevcuttur. Batı Anadolu sahil şeridinin en güneyindeki Erken Tunç Çağı ile ilgili veriler ise Iasos'tan gelmektedir (Pecorella, 1984). Bu yerleşmede açığa çıkarılan mezarlar ve yerleşim kalıntıları, Kykladlarla kurulan yoğun ilişkilerle ilgili olarak elimizdeki en önemli verilerden birini oluşturmaktadır. Yine aynı bölgeyle ilgili bilgi veren önemli bir ada yerleşmesi de Samos-Heraion'dur (Milojic, 1961).

Göller Yöresi Erken Tunç Çağı ile ilgili en önemli bilgiler ise, R. Duru tarafından 1978–88 yıllarında yapılan Kuruçay (Duru, 1996, Duru 2000a) ve 1993 yılından beri yapılan Bademağacı (Duru, 1998, Duru 2000b) kazılarından elde edilmiştir. Isparta'da yer alan Harmanören-Gündürle Höyük ise M. Özsait tarafından araştırılmıştır (Özsait, 2003). Akdeniz Bölgesi içinde yer almakla beraber, Batı Anadolu Erken Tunç Çağları için önemli bilgiler vermiş olan ve Antalya-Elmalı Ovası'nda yer alan Karataş-Semayük yerleşmesi ile mezarlığı, M.J. Mellink tarafından araştırılmıştır (Mellink, 1969; Warner, 1994).

İç Batı Anadolu kesimine gelindiğinde, bu kesimin en kuzeyinde Eskişehir bölgesi yer almaktadır ve bölgenin Orta Anadolu ile bağlantılarını sağlamada Eskişehir bölgesi araştırmaları önemli bir yer tutmuştur. Bu bölgedeki en eski araştırma ilk kez 1936 ve 1937 yıllarında K. Bittel ve H. Otto tarafından kazılan Demircihüyük

yerleşmesidir (Bittel ve Otto, 1939). Demircihöyük, Anadolu için özgün olan bir yerleşim şemasını açığa çıkarmıştır. 1975–78 yılları arasında M.O. Korfmann başkanlığında yürütülen kazıların sonuçları da Batı Anadolu seramiğiyle ilgili önemli bilgiler vermiştir (Korfmann, 1983a, Efe, 1988). Daha sonra yapılan Sarıket ve Küçükhöyük-Bozhöyük (Gürkan ve Seeher, 1991; Seher, 2000) mezarlık kazıları, bölgenin Erken Tunç Çağı karakterini ortaya koymasının yanı sıra, Orta Anadolu ile Kuzeybatı Anadolu arasında uzanan yolların önemli bir kavşak noktasını açığa çıkarmıştır. 1996 yılında ise yine bu bölgede T. Efe tarafından başlatılan Eskişehir-Küllüoba (Efe, 2000; Efe ve Ay-Efe, 2001; Efe ve Türkteki, 2005; Efe, 2007) kazıları, özellikle zamandizinsel sorunlara da çözüm arayan bir bakış açısıyla sürdürülmektedir.

İç Batı Anadolu'nun güney kesimindeki araştırmalar içinde yer alan ve 1964-74 yılları arasında Aphrodisias Antik Kenti'nde yapılan kazılarda, Akropol'de ve Pekmez Höyük'te (Kadish, 1969, 1971) prehistorik dönemlere tarihlenen buluntular ele geçirilmiştir.

1935-37 yılları arasında W. Lamb tarafından Afyon-Kusura'da (Lamb 1937, 1938) araştırmalar yürütülmüştür. Bu bölge içindeki en önemli yerleşme, Denizli'nin Çivril ilçesinde yer alan Beycesultan'dır. Merkez J. Mellaart ve S. Lloyd tarafından 1954-1960 yılları arasında kazılarak, detaylı şekilde yayınlanmıştır (Lloyd ve Mellaart, 1962). Geç Kalkolitik Çağ'dan başlayarak Geç Tunç Çağı sonuna kadar kesintisiz süren, oldukça özgün ve gelişmiş bir kültüre ev sahipliği yapmış olan yerleşmenin Erken Tunç Çağı kültürü geniş bir bölge ile iletişime girmiş gibi görünmektedir.

Batı Anadolu Erken Tunç Çağları'nın şekillenmesinde önemli bir rolü olan ve zamandizinsel bağlantıları kurmada önemli ipuçları veren Orta Anadolu yerleşmelerinin de araştırma tarihçesine kısaca değinmek gerekmektedir. Bu çalışmaların başlıcaları, 1927-32 yıllarında H.H. von der Osten tarafından Yozgat-Alişar'da (Osten, 1937), 1935'den beri sırasıyla H. Z. Koşay, R.O. Arık, M. Akok ve A. Çınaroğlu tarafından Çorum-Alacahöyük'te (Koşay ve Akok, 1966; 1973),

1937'de Ş. A. Kansu tarafından Ankara-Karaoğlan'da ve Etiyokuşu'nda (Kansu, 1940), 1948'den beri önce T. Özgüç (Özgüç, T. ve Özgüç, N., 1953), sonra F. Kulakoğlu tarafından Kayseri-Kültepe'de, H. Z. Koşay tarafından Ankara-Ahlatlıbel'de, 1949'da S. Lloyd ve N. Gökçe tarafından yapılan Polatlı'da, 1953 S. Alp tarafından Konya-Karahöyük'te, 1963'te N. Özgüç'ün başlatıp A. Öztan'ın sürdürdüğü Niğde-Acemhöyük'te, 1964'te B. Tezcan tarafından Ankara-Koçumbeli'de (Tezcan, 1966) yürütülen kazı çalışmalarıdır. Gordion kazıları kapsamında da sınırlı miktarda Erken Tunç Çağı malzemesi saptanmıştır (Gunter, 1991).

Batı Anadolu sınırları dışında kalmakla beraber, bu bölgenin arkeolojisine önemli bilgiler sunmuş olan bir yerleşme de Tarsus-Gözlükule'dir. H. Goldman tarafından yürütülmüş olan Tarsus-Gözlükule kazılarında Erken Tunç Çağı'nın 3 evresi de saptanmıştır (Goldman, 1956a, 1956b).

Kazı ve yüzey araştırmalarından elde edilen veriler ışığında, seramik üzerine yazılan monografiler de Batı Anadolu Erken Tunç Çağı çalışmalarında yer tutar. Spanos (1972), Podzuweit (1979), French (1969b) gibi araştırmacılar Ege ve Batı Anadolu verilerini sunarken, Orthmann (1963a) ve Öktü'nün (1973) çalışmaları da Orta Anadolu'nun bu dönem seramiğiyle ilgili bilgiler sunmaktadır. Huot (1982a-b) ise Anadolu'nun tüm Erken Tunç Çağı seramiğini kapsayan bir derleme çalışması yapmıştır. Batı Anadolu'nun tüm Erken Tunç Çağı merkezlerinin bir arada yer aldığı önemli haritalama çalışması da Korfmann ve ekibi tarafından yürütülmüştür (Korfmann ve diğ., 1994)

1. 7. BATI ANADOLU ERKEN TUNÇ ÇAĞI ZAMANDİZİNİ

Batı Anadolu ve Ege Erken Tunç Çağı zamandizini, eldeki araştırmaların azlığına da bağlı olarak hala tartışmalı bir konudur.

Batı Anadolu'nun zamandizini, bugün de devam etmekte olan bir eğilimle, uzun yıllardır Troya tabakaları ile karşılaştırmalı olarak kurulmaktadır. Troya tabakalaşması ise seramik repertuarındaki bir takım ithal ve ihraç mallara göre Ege dünyasının kalaniyla ilişkilendirilmektedir. Bunun yanında Orta Anadolu'daki az sayıda veri de bu sistem içine oturtulmaya çalışılmaktadır. Mezopotamya ve Mısır kronolojisiyle olan ağdaşlıklar ise Girit'teki birkaç ithal malzeme ve Orta Anadolu-Suriye bağlantılarına dayandırılmaktadır. Bugün için elde çok az sayıda mutlak tarihleme bulunmaktadır. Bu nedenle, bu çalışma içinde de izlenecek olan temel yol, göreli zamandizin yöntemi olacaktır.

Son yıllarda, özellikle İzmir ve Eskişehir bölgesinde, bu sorunun çözümünü de hedefleyen çalışmalar yapılmış olması, konuya önemli katkılar sağlamaktadır. Eskişehir bölgesi, Orta Anadolu ile Batı Anadolu arasında kurulmaya çalışılan zamandizinsel bağlantıları gclendirirken, İzmir bölgesi kazıları Ege dünyası için benzer bir rolü üstlenmektedir.

Anadolu'da Erken Tunç ağı'nın l bölümlenme içinde inceleyen ilk araştırmacı, Tarsus kazılarını yürüten Goldman'dır. Goldman Tarsus Erken Tunç ağı tabakalarını I-II-III olarak adlandırmış ve bunları zamandizinsel bir bütün olarak ifade etmiştir. (Goldman, 1956a, 1956b). Orthmann, Erken Tunç ağı'ndan Orta Tunç ağı'na geçiş dönemini “*bergangszeit*” olarak adlandırmaktadır (Orthmann, 1963a: 98-99; 1978: 380) Joukowsky ise Aphrodisias yerleşmesinin stratigrafisine dayanarak Erken Tunç ağı'nı IV'e ayırır. Burada sözü edilen Erken Tunç ağı III ve IV, bu çalışma içinde kullanılan Erken Tunç ağı IIIA ve IIIB ile çağdaştır

(Joukowsky, 1986a). Mellink ise, Erken Tunç Çağı IIIA ve IIIB adlandırmalarını tercih etmiştir (Mellink, 1992b: 172). Efe ise, Tarsus ve Troya verilerini karşılaştırmalı olarak değerlendirdiği çalışmasında Erken Tunç Çağı IIIA, B ve C bölümlenmesi kabul ederken (Efe, 1998), daha sonraki yıllarda Eskişehir yöresinde yürüttüğü araştırmalar sonucunda Erken Tunç Çağı III Erken ve Geç dönemleri şeklindeki adlandırmayı tercih edilmiştir (Efe, 2007: 62, Fig. 18).

Ege dünyasında da, Erken Tunç Çağı için üçlü zamandizinsel sistem kullanılmaktadır. Dönem Kıta Yunanistan'da Erken Hellas I-II-III, Girit'te Erken Minos I-II-III ve Kyklad Adalarında Erken Kyklad I-II-III evrelerini kapsamaktadır (Dickinson, 1994: 10, Fig. 1.1). Batı Anadolu zamandizininin Ege dünyası ile korelasyonunun sağlanması açısından en önemli çalışmaları ise Mellink (Mellink, 1992) ve ilerleyen yıllarda Korfmann (2001) yapmıştır.

Bu çalışma içerisinde, malzemenin zamansal kapsamından dolayı, Erken Tunç Çağı II sonu ve III dönemleri dikkate alınmıştır. French, Troya II-V tabakalarının, Beycesultan XII-VI ve Tarsus Erken Tunç Çağı III çağdaşlığını kabul eder ve bunların tümünü Erken Tunç Çağı III'e tarihler (French, 1969b: 168-169). Mellink de buna benzer bir tarihlmeyi benimsemektedir (Mellink, 1992a-b).

Söz konusu bu dönemlerin Mezopotamya ile zamandizinsel ilişkilerine bakıldığında, Yakar, Troya V'in III. Ur Dönemi ile çağdaş olması gerektiğine dikkat çeker (Yakar, 1979: 57). Troya IIb tabakasında çark kullanımı, Tarsus kaynaklı olmalıdır ve bu durum Kilikya Erken Tunç Çağı III evresinde, Akad'la çağdaş dönemde gerçekleşmiştir (Yakar, 1979: 55).

Anadolu Erken Tunç Çağı zamandizini, bazı tarihleyici kap formlarına dayanarak oluşturulabilmektedir. Mezopotamya, Suriye ve Orta Anadolu çağdaşlıklarını destekleyen kap formu ve mal gruplarının başında metalik seramik ve Suriye şişeleri gelmektedir. Özgüç tarafından Kültepe'nin 15 ve 14. tabakalarında ele geçen metalik seramik ve Suriye şişelerinin Mezopotamya'da Erhanedan II dönemi ve Tarsus'ta Erken Tunç Çağı II tabakasıyla paralel olduğu belirtilmektedir (Özgüç, T.,

1986: 37). Kültepe'deki Suriye şişelerinin benzerlerine Küllüoba Erken Tunç Çağı III döneminde (Efe ve Ay-Efe, 2001: Res. 27) ve Troya III (Blegen, 1951b: 58: B5) tabakalarında rastlanması, sözü edilen bu tabakaların çağdaş olabileceğini düşündürür. Sözü edilen bu Suriye şişelerinin paralelleri Tarsus-Gözlü Kule'de ise Erken Tunç Çağı III tabakasında ele geçer (Goldman, 1956a: 144-145; 1956b: 268: 614-617). Suriye şişelerine Batı Anadolu'nun orta ve güney kesimlerinde rastlanmamıştır. Buna karşın Batı Anadolu'da ilk kez Erken Tunç Çağı II'de (Troya'da ilk kez II. tabakada görülürler. Blegen, 1950b: 370a: A43) ortaya çıkan tankard tipi kapların, bazı kuzey Suriye yerleşimlerine kadar ulaştığı bilinmektedir. Suriye şişeleri ile bir arada ele geçen tankard tipi kaplar, Batı Anadolu Erken Tunç Çağı II sonu III başının da yukarıda sıralanan tabakalarla çağdaş olduğunu düşündürmektedir.

Tarsus'ta Erken Tunç Çağı III tabakasında kısa bir süre görülen (Goldman, 1956b: 266: 488-489) çan biçimli kaplar ise, Liman Tepe'de Erken Tunç Çağı II sonu/ III başında görülür (Şahoğlu, 2002: 160-161) ve Batı Anadolu ve Ege dünyası için Erken Tunç Çağı II'nin sonuna işaret eder (Mellink, 1986: 148). Bu durumda, Tarsus Erken Tunç Çağı III tabakasının, Batı Anadolu Erken Tunç Çağı II'nin geç döneminde başlatılması gerekir. Bu kapların Beycesultan'daki paraleli ise XIII. tabakadan ele geçmiştir (Lloyd ve Mellaart, 1962: Fig. P46: 1). Kronolojik olarak bu gruba eşlik etmesi beklenen tek kulplu tankardlara (Mellink, 1986: 148), Küllüoba'nın Efe tarafından Erken Tunç Çağı III Erken olarak tanımlanan (Küllüoba III) tabakasında (Efe ve Ay-Efe, 2001: 52) ve yine Tarsus Erken Tunç Çağı III tabakasında (Goldman, 1956b: 266: 467) rastlanır. Özgüç, Acemhöyük'te ele geçen tek kulplu tankard örneğinin, Alışar I. tabaka ile paralelliğine işaret eder (Özgüç, T., 1968: 41) Acemhöyük tankardının benzeri Baklatepe mezarlığında Erken Tunç Çağı II sonu/ III başı seramiği içinde ele geçmiştir (Özkan ve Erkanal, 1999: 18-19).

Erken Tunç Çağı III'e gelindiğinde, Orta Anadolu'nun Batı'yla bağlantısını kuran en önemli seramik örnekleri, çark yapımı tabaklar, çift kulplu tankardlar ve depaslardır. Çark yapımı tabaklara Kültepe'de, yalnızca, Özgüç tarafından Erken

Tunç Çağı III'e tarihlenen 13-11 tabakalarda rastlanmıştır (Özgüç, T., 1968: 38-39). Batı Anadolu'da çark yapımı tabakların ilk örnekleri Troya IIB tabakasında (Blegen, 1950b: 370a: A1) ortaya çıkar. Tarsus'ta ise Erken Tunç Çağı III tabakası içinde temsil edilirler (Goldman, 265: 412-413). Küllüoba'da da bu kaplar ilk kez III. Tabakada görülür (Efe ve Ay-Efe, 2001: Res. 22). Kültepe'de ele geçen ve depaslarla bir arada değerlendirilebilecek, dikey bant bezemeli, kısa boylu çift kulplu kadehlerin Batı Anadolu'da paraleli bilinmemektedir. Kültepe'nin 12 ve 11b tabakalarında görülen bu kaplar Orta Anadolu üretimidir (Özgüç, T., 1968: 39). Ancak bu yerli üretim "depaslar", yanında Batı Anadolu ithali olabilecek bir örnek de Kültepe'nin 12. tabakasında saptanmıştır⁹ (Özgüç, T., 1968: 39) ve Troya II d-g örnekleriyle paraleldir (Blegen, 1950b).

Erken Tunç Çağı III'ün sonuyla ilgili kesin tarihlere olanak tanıyan seramik örnekleri içinde ise kırmızı haçlı çanaklar ve volüt biçiminde tutamlara sahip kaplar en önemlileridir. Kırmızı haçlı çanak ve volüt biçimli tutamaklı kaplara Troya'da V. tabakada (Blegen ve diğ., 1951b: 251: 13-23), Beycesultan'da ise VII-VI. tabakalarda rastlanır (Korfmann, 1983b). Oldukça kısa süre kullanım gördüğü anlaşılan bu seramik örnekleri Liman Tepe'de Erken Tunç Çağı IIIB'ye tarihlenen IV. 1 tabakasında (Günel, 1999b: Taf. 11: 2; Şahoğlu, 2002: 67-68) birer örnekle temsil edilir.

Seramik paralelliklerine dayanarak oluşturulan görelî zamandizin, Tablo 1'de sunulmuştur.

⁹ Kaniş- kârum'un III ve IV. tabakalarının tarihlmesiyle ilgili farklı görüşler bulunmaktadır Orthmann söz konusu bu tabakaları Erken Tunç Çağı'nin bitiminden sonraya tarihler (Orthmann, 1978: 380). Buna karşın Mellaart (Lloyd ve Mallaart, 1962: 264) Beycesultan seramik verilerinin karşılaştırmaları doğrultusunda kârum'un bu tabakalarını Erken Tunç Çağı sonu içinde değerlendirir. Yakar (1979) da bu görüşe destek verir. Efe (1988: 117) ise, Demircihöyük ve Eskişehir yöresi seramik verilerinin değerlendirilmesi ışığında, Mellaart ve Yakar'la benzer bir paralelliği kabul eder. Ancak, Kültepe seramik verilerini değerlendiren Özgüç, Kültepe'de Erken Tunç Çağı I'in tek tabakayla, Kaniş 18'de, Erken Tunç Çağı II'nin Kaniş 14-17. yapı katlarında, Erken Tunç Çağı III'ün de Kaniş 11-13. yapı katlarında temsil edildiğini belirtmektedir (Özgüç, 1999: 5). Kaniş 10 ve 9. tabakaların ise kârum III-IV ile çağdaşlığını belirtir ve bunları Erken Tunç Çağı sonrasına koymaktadır (Özgüç, 1999: 5). Kültepe'nin söz konusu tabakalara tarihlenen seramiği K. Emre tarafından (Emre, 1989) değerlendirilmiştir.

1. 8. ANADOLU ERKEN TUNÇ ÇAĞI'NIN GENEL ÖZELLİKLERİ

Anadolu'da Erken Tunç Çağı, yaklaşık olarak MÖ 3. binyıl içerisinde değerlendirilmektedir. Bu dönemde, Kalkolitik Çağ'da bakır madeni ve ergitme teknolojisiyle tanışmış olan topluluklar, bu çağda alışmalar yapmaya başlamışlardır (Anlağan ve Bilgi, 1989: 9). Bu alışimlardan biri ve belki de en önemli olan tunç alışımı, dönemin tümüne adını vermiştir. Ancak, döneme adını veren alışım tunç olmakla beraber, arsenikli bakır kullanımı yaygın olarak görülmektedir (Anlağan ve Bilgi, 1989: 9). Arsenik de, tıpkı kalayın yaptığı gibi, bakırla bir alışım oluşturup madenin sertleşmesini sağlamaktadır. Bu işleme amaçlanan yumuşak bakır madenini, silah yapımına uygun sertliğe getirmektir. Tunç ve arsenikli bakır yalnızca silah yapımında kullanılmamıştır. Ancak teknolojideki gelişmeyi başlatan, Erken Tunç Çağı'nda yerel otoritelerin oluşması sonucu, bunlar arasındaki rekabet ve çatışmalarda kullanılmak üzere silaha sahip olma amacı olmalıdır.

Bu dönemde Anadolu'nun doğu kesimi, kuzeyden güneye doğru bir göç hareketi içinde olan ve yarı göçebe yaşayan toplulukların da etkisiyle, bir süre Kalkolitik Çağ'daki Mezopotamya'nın doğal uzantısı olan yapısını kaybetmiştir. Ancak bu topluluklara rağmen önemli merkezi yerleşmelerin de varlık gösterdiği görülmektedir (Aslantepe, Norşuntepe vb.). Bu bölge Mezopotamya ve Suriye kültürleri ile doğal ilişkisini kaybetmemiş olmakla beraber, Anadolu'nun bu kesimi çalışmanın coğrafi sınırı dışında yer almaktadır. Bunun sebebi, bugünkü bilgiler ışığında Doğu Anadolu'nun, Batı Anadolu Erken Tunç Çağı kültürleri üzerinde doğrudan bir etkisinden söz edemememizdir.

Orta Anadolu'nun, MÖ 2. binyılda Anadolu'da kuracağı merkezi gücün temelleri, Erken Tunç Çağı II ile birlikte atılmaya başlanmıştır. Anadolu'da Erken Tunç Çağı III sürerken, Mezopotamya'da Akadların varlığı görülür (Öktü, 1973: kronoloji tablosu). Postgate (1992: 22), Akadların Mezopotamya'da MÖ 2350-2150 tarihleri

arasında hakimiyet gösterdiğin kabul etmektedir. Bunun hemen ardından MÖ 2150-2000 tarihleri arası da III. Ur Dönemi'ni ifade eder (Postgate, 1992: 22). Akad Krallığı'nın kurucusu olarak tanınan Sargon'un askeri seferlerini, aynı zamanda ticari girişimlerle de bir arada sürdürdüğü aşağıda sözü edilecek olan bazı yazılı belgelerden bilinmektedir.

Her ne kadar bu dönemde Anadolu'da yazı henüz kullanılmaya başlanmamışsa da, Mezopotamya'da bulunan bazı yazılı kaynaklardan Anadolu ile ilgili çeşitli bilgiler almak mümkün olmaktadır. Özellikle Akad krallarının bazılarının Anadolu'ya bir takım müdahalelerde bulunduğu ve kendileri için önemli olan ticaret yollarının güvenliğini sağlamaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na tarihlenen bazı belgelerde, geçmişe yönelik ipuçları bulunabilmektedir. Bu kaynakların şüphesiz en önemlisi ilk kez Mısır'da Tell-el Amarna'da bulunmuş olan ve daha sonra 14. yüzyıla ait Hititçe kopyaları da Boğazköy arşivlerinde ele geçen "*šar tamhari*" metinleridir. Bu metinlerde Akadlı Sargon ve torunu Naramsin'in, Anadolu'da bulunan Puruşanda kentine yaptıkları başarılı askeri seferden söz edilmektedir (Günbattı, 1997: 132).

Bunların dışında, Kültepe'de, kārūm'un II. tabakasında bulunmuş olan ve Akadlı Sargon'un (M.Ö. 2334-2279) (Günbattı, 1997: 131) bazı faaliyetlerinin anlatıldığı bir tablet daha bilinmektedir (Kt. j/k 97). Günbattı'ya göre bu tabletteki metin, Akad Dönemi'ne ait bir belgenin sonraki bir kopyası olmaktan daha çok, Akadlı Sargon'la ilgili dilden dile anlatılarak aktarılan bazı olayların bir derlemesi biçimindedir (Günbattı, 1997: 147). Söz konusu metinden Sargon'un Amanos Dağlarına bir tasvirini diktirdiği öğrenilmektedir. Bu tablettten yola çıkan Günbattı'nın yorumu, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda oluşturulan geniş ticaret ağının kısa zamanda oluşmadığı, kārūm ve wabartumların prototiplerinin Akadlı Sargon zamanından itibaren oluşturulmaya başladığı yönündedir (Günbattı, 1997: 148). Postgate de bu görüşü desteklemektedir (Postgate, 1992: 216).

Tabletler yanında Kaniş kārūm II. tabakaya ait mühür baskılarında da, Eski Asur Üslubu içinde yer almalarına karşın III. Ur ve Akad geleneğini sürdüren, bazen de ikincil kullanım görmüş mühür baskıları söz konusudur (Özgüç, N., 1968: 22)

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu'yla yapılan ticarete, yük taşımak için eşeklerin kullanıldığı, yazılı kaynaklardan bilinmektedir. Ayrıca bu hayvanların, yükü boşaltıldıktan sonra kendilerinin de bedel karşılığı alınıp satıldığı görülmektedir. Eşekler yalnızca Anadolu-Asur arasında değil, Anadolu'daki ticaret durakları arasında da kullanılmışlardır ve bir eşek yaklaşık 60-90 kg. arası yükü yola çıkarılmaktadır (Gökçek, 2004: 70-71). Yazılı belgelerdeki bu bilgilerden yola çıkarak, Erken Tunç Çağı Anadolu ticaretinde de hem ulaşım hem yük taşımada eşeklerin kullanılmış olduğunu söylemek olasıdır.

Orta Anadolu'nun bu dönemine dair elimizdeki veriler, burada bir takım yerel beylikler olduğunu düşündürmektedir. Bu beyliklerin, daha sonra Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın yaşandığı sırada, Asurlu tüccarlarla ilişkiler kuran ve onlara bir takım yaptırımlar dahi getiren beylikler içinde yer aldığı düşünülmelidir. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na ait Kültepe metinlerinin bazılarından anlaşıldığı gibi, siyasi otorite yerel otoritenin yaşadığı saraya aittir (Balkan, 1957) ve bu yerel yönetim Asurlu tüccarlara ticaretle ilgili bazı kesin kurallar koyar (Özgüç, T., 1999: 69). Daha sonra, Hititlerin Anadolu'da merkezi otoriteyi kurması ile beraber, bu merkezlerin bazılarının önemli Hitit kentlerine dönüştüğü görülmektedir (Bittel, 1976: 103). Buradan anlaşılan, Orta Anadolu'da her zaman güçlü bir ekonomik alt yapının var olduğudur. Zira, bir yerleşmeyi, merkezi konuma getiren, güçlü bir ekonomiye sahip olmasıdır.

M.Ö. 3. binyılın ikinci yarısında görülen madencilikteki hızlı atılımın Orta Anadolu ve çevresindeki, Alacahöyük, Eskişehir, Horoztepe gibi merkezlerde yoğunlaştığı görülür (Anlağan ve Bilgi, 1989: 9). Benzer dönemde, Orta Anadolu ile yakın ilişkide olan Demircihüyük ve Troya gibi yerleşmelerde de madeni buluntular oldukça yoğundur. Madencilik Orta Anadolu inisiyatifinde sürmüş gibi görünmektedir. Ayrıca Orta Anadolu madenciliği, Mezopotamya ve Suriye ile olan

ilişkilere de ışık tutmaktadır. İkiztepe’de ele geçen ve tümü arsenikli bakırdan yapılmış olan boğumlu mızrak uçlarının benzerlerinin Orta ve Güney Anadolu dışında MÖ. 3. binyılda Suriye ve Mezopotamya’da bulunduğunu belirten Önder Bilgi, bu durumun MÖ. 2. binyıl başında Kültepe ile Asur arasında yoğunlaşan ticaretin temeli olduğunu belirtmektedir (Bilgi, 1998: 381). Erken Tunç Çağı’nın başından itibaren maden, tüm Ege ve Akdeniz ticaretinde önemli bir yer tutmuştur (Matthäus, 2006: 336)

Orta Anadolu’da Erken Tunç Çağı’nın son evresinde ve Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nda sevilerek kullanılmış olan ve sonraki dönemlerde tamamen ortadan kalkan kurşun figürinler, Orta Anadolu’nun batı üzerindeki etkisiyle ilgili önemli fikirler vermektedir. Bunlara ilk olarak dikkat çeken K. Emre, Erken Tunç Çağı’nın son döneminde ve Kaniş-Kārum’unun III-IV. tabakalarıyla çağdaş olan yassı kurşun figürinler ve bunlara ait kalıpların, Troya IIg tabakasına ait olması gereken bir örnek ile Akhisar ve İzmir müzelerinde korunan örneklerine dikkat çekmektedir (Emre, 1971: 50-52). Emre’nin bu saptamasını destekleyen bir örnek de, Küllüoba’da son yıllarda yapılan çalışmalarda açığa çıkarılan ve Orta Tunç Çağı’na geçiş tabakasında ele geçen bir yassı kurşun figürin kalıbıdır (Efe, 2006). Emre bu örneklerin bir kısmının, aynı elden çıkmasa da aynı merkezlere bağlı ve belki de gezici ustalarca yapılmış olduğunu ifade etmektedir (Emre, 1971: 43). Erkanal-Öktü ise (2000), İzmir bölgesi M.Ö. 2. binyıl mühürleri ile ilgili yaptığı değerlendirmede, Manisa ve Akhisar örneklerinin anlamına değinmektedir. Çalışmasında, madeni döküm tekniğinin Batı Anadolu’daki kullanımının Erken Tunç Çağı’na kadar indiğini gösteren bu örneklerin, form ve bezeme açısından da bölgenin mühürcülük geleneğine kaynak olarak gösterilebileceğini belirtmektedir (Erkanal-Öktü, 2000: 77).

Orta Anadolu’nun Troas bölgesi ile olan iletişimini, kuzeybatısında yer alan Eskişehir bölgesi aracılığıyla kurduğu, arkeolojik verilerle kanıtlanmıştır. Eskişehir-Afyon-Kütahya bölgesi yerleşimleri, Orta ve Batı Anadolu gelenekleri bir arada taşıyan, özgün bir maddi kültüre sahiptirler. Bu bölgenin iki kültür bölgesi arasındaki iletişimde oldukça önemli bir role sahip olduğu açıktır. Demircihüyük-

Sarıket Mezarlığı'nda Erken Tunç Çağı II'ye tarihlenen mezarlarda madeni eşya ve kaplara yoğun olarak rastlanmıştır (Seeher, 2000). Özellikle bu bölgedeki madeni kap kullanım geleneği de, Orta Anadolu ile ilişkilerin bir sonucu olmalıdır. Buradaki kültür birikiminin kuzeybatıya doğru açılmaya devam ettiği de görülmektedir. Biga Yarımadası üzerinde güçlü Troya kültürünün etkisi kesindir. Trakya kültürleri ise, erken dönemlerden itibaren Balkanlarla iletişimde bulunmuştur (Özdoğan, 2001). Bu bağlamda, son yıllarda arkeolojik bilgi dağarcığımıza eklenen Kırklareli ili sınırlarındaki Kanlıgeçit yerleşmesi önemli bir yer tutar. Bu yerleşme Anadolu bir kentleşme modeline ve tamamen “Batı Anadolu” seramik geleneğine sahip, küçük bir uç yerleşmesi görünümündedir (Özdoğan ve diğ., 1998: 130-132). Erken Tunç Çağı'nın en erken dönemine tarihlenen tabakalarında, tamamen Balkan öğeleri taşıyan bir kültüre ev sahipliği yapmışken, Erken Tunç Çağı II sonu ile beraber yerleşmenin Batı Anadolu'lularca “kolonileştirilmiş”¹⁰ olduğu görülür (Özdoğan, 2001). Burası, Anadolu tüccarların Balkanlar içlerine giden bir takım ticaret yollarını kullanabilmek adına ihtiyaç duydukları stratejik konuma sahip olduğu için seçilmiş olmalıdır. Benzer durum Tarsus-Gözlü Kule yerleşmesinde de söz konusudur. Burada da Erken Tunç Çağı I tabakasında tamamen Suriye-Mezopotamyalı bir kültür söz konusu iken, Erken Tunç Çağı II tabakasında Anadolu öğeler görülmeye başlanır ve Erken Tunç Çağı III tabakasında ise tamamen Anadolu kültürü hâkimiyeti görülür (Goldman, 1950a ve b). Buradaki Erken Tunç Çağı II evresi, Anadolu'luların yerleşme ile ilişkiler kurmaya ve burayı

¹⁰ Koloni sözcüğü, bugünkü farklı anlamlarından dolayı, arkeolojide de çeşitli şekillerde kullanılmaktadır. Bittel (1976: 54), Asur Ticaret Kolonileri Çağı'ndan söz ederken, buradaki “koloni” sözcüğünün günümüzde düşündürdüğü anlamı taşımadığını belirtir. Kültepe'de bir saray çevresinde örgütlenmiş merkezi bir yerli otoritenin varlığının, Asurluların burada siyasi otoriteye sahip olmadıklarının kanıtı olduğunu ifade eder. Saray otoritesi, ticaret amacıyla Asurluların aşağı şehirde bulunmasına izin verir ve ticarete söz sahibidir (Bittel, 1976: 54). Özgüç de Kültepe'de yerel yönetimin ticaret üzerindeki idari yetkiyi elinde bulundurduğunu açıkça belirtir (Özgüç, T., 1999:69-72). Öte yandan, Branigan (1981: 23-33), Ege dünyasında 3 tip koloninin varlığından söz eder. İlk tip kolonileri, “Yönetilen koloniler” olarak tanımlanmıştır. Bunlar, stratejik ya da ticari önemi olan bir merkezin, bir vali/ bey tarafından yönetilmesi ile oluşturulmuştur. M.Ö. 2 binyıl Minos kolonileri bu grup içinde değerlendirilmiş olup, bu merkezlerde bir de garnizonun varlığından söz edilir. Branigan, ikinci tip kolonilerin “Yerleşim kolonileri” olduğunu belirtir. Burada, daha önce yerleşilmemiş bir merkezin ticari ya da siyasi amaçlarla bölgeye yabancı bir grup tarafından iskan edilmesinden söz edilir ve çevre bölgelerin yerel halklarıyla evlilikler yoluyla buradaki varlık pekiştirilir. Son tip koloniler ise, “Topluluk Kolonileri”dir. Bu tür kolonilerde, merkezi otoritenin zaten mevcut olduğu bir yerleşmeye, yabancı bir topluluğun ticari amaçla yerleşmesi söz konusudur (Branigan, 1981: 30-33). Üçüncü tip kolonilere Anadolu içindeki en kesin örnek Kültepe'dir. Bu çalışmada da, Anadolu'daki yerleşmelerden söz edilirken “koloni” sözcüğü Branigan'ın üçüncü tip kolonisini ifade etmede kullanılmıştır.

tanımaya başladıkları dönem, Erken Tunç Çağı III ise burayı tamamen etki aldıkları dönemi ifade ediyor olmalıdır. Tarsus Orta Tunç Çağı dönemi de bu etkinin sürdüğü bir evredir.

Orta Anadolu için kabaca bu şekilde tanımlanabilecek durum, Batı Anadolu için biraz daha farklı görünmektedir. Batı Anadolu, Erken Tunç Çağı'nı takip eden dönemlerde de, bir bütünü belirgin ve sabit bir parçası olmamış gibi gözükmektedir. Bu durum, bölgenin coğrafi konumu ve denizle organik bağlantısı ile doğrudan ilişkili olmalıdır. Batı Anadolu, geniş ırmak vadileri ve alçak ovaları, büyük akarsuların sürekli su sağlaması ve yumuşak iklimi sayesinde tarıma oldukça elverişlidir. Bunun yanı sıra ulaşım, denize paralel uzanan dağlar arasında rahatça sağlanabilmiş, Ege Denizi'nin doğal limanları da benzer faaliyetlerde kullanılmış olmalıdır.

Batı Anadolu, Erken Tunç Çağı'nda Ege dünyası ile de ilişkiler kurmuştur. Ege deniz ticaretinde Batı Anadolu'luların, Kykladlar ve kuzey Ege adaları üzerinde de etki göstererek önemli rol oynadığını görülmektedir. Erken Tunç Çağı'nın sonuna doğru, Giritlilerin "kolonileşme"¹¹ hareketlerine hız vermeleri ile, Ege ticaretinde giderek Giritlilerin rol oynadığı anlaşılmaktadır. Eldeki arkeolojik verilere dayanarak, Giritlilerin ilk kolonileşme hareketlerine Erken Minos IIB'de kuzeye doğru ilerleyerek başladıkları bugün net olarak söylenebilmektedir (Coldstream, 1973a, 1973b, 1973c). Girit'in hemen kuzeyinde, Kıta Yunanistan'la doğal bir köprü konumunda bulunan Kythera adasında, Erken Hellas kültürünün yerini Erken Minos kültürüne bıraktığı, arkeolojik kanıtlarla ortaya konulmuştur.

Yukarıda da söz edildiği gibi, Erken Tunç Çağı'nda oldukça hareketli bir ticari yaşamdan söz etmek mümkündür. Bu bağlamda Orta ve Batı Anadolu arasında da ilişkiler söz konusu olmalıdır. Orta Anadolu'dan Batı Anadolu'ya uzanan yolları, yalnızca bir fiziki haritayı inceleyerek de gözlemlemek mümkündür. Çünkü coğrafi yapı, belli bölgeleri doğal kavşaklar haline getirmiştir. Bunların başında, denize dik

¹¹ Girit kolonileri Branigan (1981) tarafından "Yönetilen Koloniler" olarak tanımlanmaktadır. Bkz. dn. 10.

uzanan Batı Anadolu dağları arasından akarak birbirlerine paralel vadiler oluşturan ırmak yolları gelir. Bunun yanında, kuzeybatıya doğru Eskişehir kavşağı da, dağlık bölgeler arasından geçen elverişli bir diğer alanı oluşturmaktadır. Bu yollar takip edildiğinde, üzerlerine varsayımı kanıtlayacak yerleşmelere rastlanır. İşte Anadolu ticaret ağının Ege Denizi ve Orta Anadolu arasında süren kısmı bu yollar üzerinden oluşmuştur. Bu ticari sistem, Ege Denizi ile son bulmaz. Erken Tunç Çağı'nın başından itibaren (hatta daha erken dönemlerden başlamak üzere) , kıyı yerleşimleri deniz aşırı ticari ilişkiler içinde bulunmuşlardır. Şüphesiz sözü edilen ticari ilişkilerin en erken metasını obsidyen oluşturur. İzmir bölgesi yerleşmeleri, bu tür ilişkileri ortaya koyan merkezlere sahiptir. İzmir körfezinde yer alan Liman Tepe yerleşmesinde, Erken Tunç Çağı I'den itibaren özellikle Kyklad adaları ve bu adalar aracılığı ile oluşturulmuş olabilecek Kıta Yunanistan bağlantılarının açık kanıtları mevcuttur (Şahoğlu, 2008: 155). Bunlar hem mimaride hem de seramikte açıkça gözlenir. Bunun yanında Erken Tunç Çağı II'nin geç döneminde Girit ile de ilişkileri gösteren ipuçları mevcuttur. Özellikle Erken Tunç Çağı II/III ile birlikte Kykladlarda ve buna çağdaş bazı Kıta Yunanistan merkezlerinde Anadolu kökenli kaplar görülmeye başlanır (Şahoğlu, 2004 a ve b).

Batı Anadolu Erken Tunç Çağı kendi içerisinde bir evrim göstermektedir. Dönemin erken safhalarından itibaren mimaride gözlenen en özgün yapılaşma megaron mimarisidir. Mellink (1986: 140), megaron tipi yapılara Troya I-II, Poliochni, Thermi ve Beycesultan'da rastlandığını ifade eder. Bademağacı (Duru, 1998: 114-115, Res. 2-3) ve Karataş-Semayük¹² gibi yerleşmelerde megaronlara Erken Tunç Çağı I'den başlayarak rastlanmaktadır. Karataş, Demircihüyük, Baklatepe gibi orta ölçekli yerleşmelerde, tüm yerleşimi çevreleyen, kapalı bir sistemle kurulmuş, görece basit savunma düzeneklerine rastlanırken, Troya I-II ve Liman Tepe'deki bazı yerleşmelerde bunlar daha anıtsal görünüm kazanmıştır. Erken Tunç Çağı II'den başlayarak bazı yerleşmelerde, yangın tabakalarına rastlanmaya başlanmaktadır. Savunma sistemleri ve yangın tabakaları bir arada ele alındığında,

¹² Buradaki megaronlar daha küçük boyutludur ve Erken Tunç Çağı II-III evrelerine tarihlenir (Mellink, 1986: 140).

gücü artmaya başlayan Batı Anadolu merkezlerinin dışarıdan gelen bazı tehditlere de maruz kaldığı düşünülmelidir.

Erken Tunç Çağı II ile birlikte Menderes Havzası'nda da önemli değişimler görülmeye başlanmış, yerleşim sayısında artış gözlenmiştir. Bölgede savunma sistemleri Erken Tunç Çağı I'den itibaren görülmeye başlamaktadır. Bu dönemde E. Akdeniz, Beycesultan'daki Erken Tunç Çağı II kültürünün, Troas Bölgesi Erken Tunç Çağı I'inden gelişmiş olduğuna kanıt olarak, Menderes havzası yerleşmelerinin kuzeyde sayıca daha çok yer almalarını göstermektedir (Akdeniz, 2002: 14).

Ekstramural pithos mezarlıklar, Batı Anadolu Erken Tunç Çağı için oldukça karakteristiktir. Özgüç, pithos mezarların "*Öntarihte, Anadolu kültürlerinin hâkim mezar tipi*" olduğunu belirtir (Özgüç, 1948: 15). Bu tip mezarlıklar Yortan (Kâmil, 1982), Karataş (Mellink, 1968), Sardis (Gunter, 1991), Aphrodisias ve Baklatepe'de (Özkan ve Erkanal, 1999: 12-41) açığa çıkarılmıştır. Bazı mezarlıklar içinde, yerli pithos geleneğinin yanında Iasos (Pecorella, 1984) ve Baklatepe (Özkan ve Erkanal, 1999) gibi bazı merkezlerde, Ege dünyasıyla bağlantılı olarak görülen, taş sanduka türünde mezar tiplerine de rastlanmaktadır. Özgüç, taş sanduka mezarların Erken Tunç Çağı'nda Kykladlarda yaygın olduğunu belirtmekle beraber, Neolitik Çağ'dn itibaren Orta Avrupa, Kafkaslar ve Kuzey Suriye'ye kadar geniş bir alanda bu tür mezarların bulunduğunu ifade eder (Özgüç, 1948: 37-40).

Erken Tunç Çağı'nda, Anadolu'nun yerli tipi olan damga mühürlerin yanında, Mersin, Troya, Poliochni gibi yerleşmelerde, kompozit bir tip olan silindir-damga mühürlerin baskılarına da rastlanmaya başlanmıştır (Mellink, 1986: 141).

Erken Tunç Çağı'nın kendi içindeki üçlü bölümlenmesi, seramik geleneğindeki belirgin farklılıkları tanımlamanın yanında, Anadolu ticari ve belki de idari sisteminde de başlıca değişiklikleri göstermektedir. Batı Anadolu Erken Tunç Çağı I seramiği Geç Kalkolitik Çağ seramiğinden yumuşak bir geçişle şekillenmeye başlar. Erken Tunç Çağı I'de seramik genel ve üniform bir çizgi taşımamakta ve bölgesel farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklardan yola çıkarak bazı alt kültür bölgeleri

belirlemek mümkün olabilmektedir (French, 1969a; Lloyd ve Mellaart, 1962). Erken Tunç Çağı II içinde ise, önceki dönemle bazı farklılıklar göstermekle birlikte, söz konusu kültür bölgeleri varlığını korumaya devam etmiştir. Bu kültür bölgelerinin her biri, belirgin biçimde ayırt edilebilir seramik geleneğine sahiptirler. Mellink'in bu değişimle ilgili yorumu, Erken Tunç Çağı I seramiğinin "*olasılıkla köylü kadınlar tarafından, ev içi kullanım amacıyla üretilmiş*" olduğu, Erken Tunç Çağı II ve III seramiğinde çark kullanımı ve bazı yaygın formların ortaya çıkışının ise önemli bir değişimi yansıttığını yönündedir (Mellink, 1986: 141). Ancak bölgeler arası ilişkilere işaret eden bazı kap formları (ve bunlarla beraber diğer buluntu grupları) bu dönemin ikinci yarısında gözlenmeye başlanmaktadır. Bu durum çeşitli bölgeler arasında, bazı temel ve standart yollar takip edilerek kurulan bir ticaret sisteminin parçasıdır. Kurulan bu ticari sistem, Erken Tunç Çağı III içinde, alt kültür bölgelerinin, seramik gelenekleri açısından neredeyse kaynaşarak üniform bir görünüm almaya başlaması sonucunu yanında getirmiştir.

Batı Anadolu'da çarkın kullanımı, Suriye ve Kilikya ilişkileri ile bağlantılı görülmektedir (Mellink, 1986: 141). Kilikya ile ilişkilerin bazı alanlarda giderek şekil değiştirdiğini en iyi kanıtlayan yerleşme Tarsus-Gözlü Kule'dir. Burada Erken Tunç Çağı II içinde yabancı öğelerin seramik repertuarına sızmaya başladığı görülmektedir. Bu evre büyük bir yıkım tabakasıyla ortadan kalkmıştır. Ancak yıkımın ardından kurulan yerleşmenin bir önceki evrede sızmaya başlayan öğelerce tamamen baskılandığı görülmektedir. Bunun yanı sıra çan biçimli kap, depas, tankard gibi formlardan oluşan tamamen Anadolu'ya bir seramik geleneği hâkim olmuştur. Bu durum, yerleşmenin Anadolu'ya tüccarlarca kolonize edildiğini düşündürmektedir. Buraya yeni gelen yerleşmeciler, Mellink'e göre Akdeniz sahil şeridini (Mellink, 1986: 150; Mellink, 1989), T. Efe'ye göre ise (Efe, 1998; Efe, 2007) Kuzeybatı Anadolu'dan gelen kara yollarını izlemişlerdir. Amanosların öte yakasındaki bazı yerleşmeler de, koloni haline gelmemelerine karşın, bu etkiden pay almış gibi görünmektedir. Gedikli'de Erken Tunç Çağı III'e tarihlenen kremasyon mezarlar içinde yerli ve ithal depaslara ve çift kulplu, çark işi tankardlara Kuzey Suriye'nin yerli malları (örn. Suriye şişeleri) ile bir arada rastlanmaktadır (Alkım, 1979: 140, Lev. 91). Titriş Höyük'te de bir mezarda, ithal olduğu düşünülen bir

depaşa rastlanmıştır (Algaze ve Mısır, 1993: Fig. 15). Bu örnekler, Batı Anadolu lu kap formlarının Güneydoğu Anadolu bölgesine kadar ulaştığını göstermektedir.

Yukarıda açıkladığı gibi, Akad krallarının Anadolu'ya olan seferleri ve bu seferler sonucu ticari ilişkilerin de olduğu yazılı belgelerden tanınmaktadır. Bu hareketlerin bir kanıtı olarak Orta Anadolu'da da Suriye bölgesi kökenli malzemeye rastlanmıştır. Mezopotamya ile Orta Anadolu arasında kurulan ticari ilişkilerin, burayla sınırlı kalmadığı, Batı bölgelere de uzandığı görölmektedir. Batı Anadolu lu olduğu düşünölen depas ve tankard tipi kapların, hem Orta Anadolu hem de Suriye'ye giden yollar üzerinde ele geçmesi bu durumun en önemli göstergesidir.

Yukarıda genel özelliklerine ana hatlarıyla yer verilen Anadolu Erken Tunç Çağı'nı sonlandıran olaylarla ilgili farklı görüş ve tartışmalar bulunmaktadır¹³.

---

¹³ Bu tartışmaların bir özetine ve Panaztepe verilerinin bu konuyla ilgili düşöndürdüklerine, aşağıda "6. Anadolu'da Erken Tunç Çağı'nın Sonu" başlığı altında değinilecektir.

2. PANAZTEPE’NİN¹⁴ TABAKALAŞMASI

Uzun süren kazı çalışmaları Panaztepe'nin çok uzun süren bir iskâna ev sahipliği yapmış olduğunu göstermiştir. Yerleşme en az 2 km çapında bir alana yayılmaktadır. Bu geniş alanın ortasında, kayalık zemine sahip doğal bir yükselti yer almaktadır. Bu doğal tepenin üzeri, ovaya hâkim konumu ile Panaztepe sakinlerinin de ilgisini çekmiş ve akropol olarak çeşitli dönemlerde kullanım görmüştür. Panaztepe'nin güney yamacında Geç Tunç Çağı sakinlerinin mezarlık alanı olarak kullandığı iki kısım yer almaktadır. Akropolün doğu yamacında kalan kesim ise "Liman Kent" olarak adlandırılmaktadır. Böylelikle yerleşmede kabaca Mezarlık Alanı, Liman Kent ve Akropol olmak üzere üç temel kazı alanı bulunmaktadır.

Bu üç alanda yürütülen çalışmalar sonucunda, Panaztepe’de Erken Tunç Çağı’ndan günümüze kadar yerleşim izlerine rastlanmıştır.

2. 1. CUMHURİYET, OSMANLI VE BİZANS DÖNEMLERİ

Panaztepe üzerinde günümüze ait az sayıda, hayvan yetiştiriciliği için kullanılan basit yapılar yer almakta, bunun dışında bir yerleşim örgüsü görülmemektedir. Ancak bundan biraz daha geriye gidildiğinde, 19. yüzyılda burada Panaz Köyü'nün kurulmuş olduğu bilinmektedir. 16. yy. sonu tapu kayıtlarında ise, bu alanda, yalnızca tarımsal amaçlı bir işletme olan "Panaz Mezraası"ndan söz edilmektedir (Erkanal ve Çınardalı-Karaaslan, 2006: 191). Sözü geçen bu köyün varlığı arkeolojik kazılarla da kanıtlanmıştır. Doğu Yamaç olarak adlandırılan kesimde oldukça büyük bir alana yayılan 19. yy. kalıntıları açığa çıkarılmıştır. Bu alan Bizans döneminde de iskân görmüştür (Erkanal, A., 1998: 286).

¹⁴ Panaztepe ve tabakalaşması ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Erkanal, A., 1987, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999; 2000, 2002, 2004; Erkanal-Öktü, 1994; Günel, 1999a, Erkanal-Öktü ve Çınardalı-Karaaslan, 2005, 2006;

Ayrıca Güney Mezarlık Alanı'nda Geç Tunç Çağı mezarlığının üzerine bazı İslam Dönemi mezarları da görülmüş.

2. 2. ROMA DÖNEMİ

Bugüne kadar Panaztepe'de tespit edilen en belirgin Roma kalıntısı güneybatı etekte, kısmen Geç Tunç Çağı mezarlığının üzerine oturtulmuş olan fakir bir halk mezarlığıdır (Erkanal, A., 1998: 286). Bunun haricinde Liman Kent'te mimariye bağlı olmaksızın, dağınık durumda Roma seramik örnekleri ele geçmektedir.

Güney mezarlık alanında da bir adet Roma mezarı açığa çıkarılmıştır (Erkanal, A., 1989: 60).

2. 3. ARKAİK, KLASİK VE HELLENİSTİK ÇAĞLAR

Bu döneme ait mimari kalıntılara yalnızca Akropol üzerinde rastlanmaktadır (Erkanal, A., 1998: 286). Akropol'de Ia tabakası Klasik, Ib tabakası Arkaik Çağları ifade etmede kullanılmıştır (Günel, 1999a:23).

Liman Kent'te bu dönemle ilgili bilgi yalnızca dağınık haldeki, az sayıda seramik örneğinden sağlanmaktadır. En açık şekilde gözlenebilen dönem Arkaik Çağ'dır. Klasik ve Helenistik Çağlardan sonra ise akropolde iskânın kesildiği gözlenmektedir.

Panaztepe'de sistemli kazılara başlanmadan önce, Akropol'ün kuzey kesiminde yapılan kaçak kazılarda sütun parçalarının açığa çıkarıldığı öğrenilmiştir. Bu kesimde olasılıkla bir tapınak alanı mevcuttur. Bunun dışında, kuzeybatı kesimde anakaya üzerine oturan, iri taş bloklarla örülmüş, Arkaik Çağ'a tarihlenen bir de sur duvarı açığa çıkarılmıştır (Erkanal, A., 1989: 61).

Akropol'ün doğu kesiminde açığa çıkarılan, eşikli bir girişe sahip olan, büyük yapı içinden ele geçen malzeme, buranın MÖ 6. yy sonu-5.yy başına tarihlendiğini göstermiştir (Erkanal, A., 1989: 62).

Güney kesime açılan taş duvarlı yapı da mabet olarak tanımlanmış, burada 6. yy. tarihlenen 3 adet "İskit" okucu ele geçirilmiştir (Erkanal, A., 1991: 257).

2. 4. GEÇ TUNÇ ÇAĞI

Geç Tunç Çağı'nda Panaztepe Akropolünde iskân izine rastlanmamaktadır. Bunun yanında Geç Tunç Çağı'nda mezarlık alanında ve Liman Kent'te yerleşim söz konusudur. Panaztepe Güney Mezarlık alanı, yerleşimde kazıların ilk başlatıldığı yerdir.

Güney Mezarlık Alanında iki ana evre saptanmıştır. Geç evre pithos mezarlarla temsil edilirken, erken evre için tholos mezarlar belirleyicidir. Bunlar yanında kutu ve taş sanduka mezarlar da açığa çıkarılmıştır. Mezarlık alanında, tholos evresi ile bağlantılı, üzerine parseller oluşturularak içlerine mezarların yerleştirildiği bir de taş platform açığa çıkarılmıştır. Mezarlık alanında tholoslardan sonra pithos mezarların yaygınlaşması, Erkanal tarafından Anadoluluların üstünlük kurmuş olabileceği şeklinde yorumlanmıştır (Erkanal, A., 2002: 309).

Kuzey Mezarlık Alanı (2. Mezarlık) olarak adlandırılan alanda ise 1 tholos, 1 sanduka, 3 pithos ve 2 çömlek mezar açığa çıkarılmıştır (Erkanal, A., 1992: 450).

Bu döneme ait stratigrafi ise, Liman Kent'in (Doğu Yamaç) orta kesiminde yapılan kazılarla izlenmiştir (Erkanal, A., 1993: 496). Bu alanda, Geç Tunç Çağı'na tarihlenen şimdilik en az 6 mimari katmandan söz etmek mümkündür.

2. 5. ORTA TUNÇ ÇAĞI

Erkanal, Panaztepe Orta Tunç Çağı yerleşiminin, Geç Tunç Çağı'nın yaklaşık üç katı büyüklüğünde olduğunu belirtmektedir (Erkanal, A., 1997: 286). Gerçekten de bu döneme ait 3 ayrı alanda önemli kalıntılar saptanmıştır.

Geç Tunç Çağı Güney Mezarlık alanının altında Orta Tunç Çağı atölyeler mahallesi yer almaktadır. Böyle bir adlandırmanın yapılmasının sebebi, bu alanın seramik fırınlarını (Erkanal, A., 2002: 306), endüstriyel üretimin sürdürüldüğü anlaşılan mimari elemanları, ocak ve işlik alanlarını içermesidir. Burada yapılan çalışmalarda, 5x5 m ölçülerinde bir mekân ve taş döşeli bir rampa ele geçirilmiş ve bu buluntular Orta Tunç Çağı başına tarihlendirilmiştir (Erkanal, A., 1995: 282). Bunun dışında yaklaşık 7 m. çapındaki, dairesel bir mekâna ait duvar ve bunun içinde yer alan ocak ve fırınlar şüphesiz bu yapının üretimle bağlantılı olduğunu göstermektedir. Bu yapıyla bağlantılı olarak ele geçen malzeme de yine Orta Tunç Çağı başına tarihlenmektedir (Erkanal-Öktü, 2004: 248). 2003 yılında bu kesimde açılan bir sondaj ise Erken Tunç Çağı sonu malzemesi vererek (Erkanal-Öktü ve Çınardalı-Karaaslan, 2005: 26) atölyeler mahallesinin daha erken tabakalar üzerine kurulmuş olabileceğini düşündürmüştür.

Akropol kesiminde de Orta Tunç Çağı'na ait önemli kalıntılar mevcuttur. Burada, Arkaik surun kuzeyinde, Orta Tunç Çağı başına tarihlenen megaron planlı bir yapı açığa çıkarılmıştır (Erkanal, A., 1990: 256). Bu alanın, çevresindeki diğer küçük mekânların da birbirleriyle bağlantılı oldukları, olasılıkla büyük bir yapının (saray?) depo odaları olduğu düşünülmektedir (Erkanal, A., 1992: 451-52). Panaztepe'nin diğer kesimleri ve Batı Anadolu'lu çağdaşları ile karşılaştığında, Akropol'de ele geçen malzemenin kalitesinin yüksek olduğu açıkça görülmektedir. Ele geçen seramik örnekleri, Orta Tunç Çağı başına kadar inmektedir (Erkanal, A., 1989: 61). Burada seçkin bir sınıfın yaşadığını söylemek mümkün görünmektedir.

Liman Kent olarak adlandırılan Doğu Yamaç'ta da oldukça önemli Orta Tunç Çağı mimarisi açığa çıkarılmıştır. 1997 yılında yapılan kazılarda 2. Elektrik Direği olarak adlandırılan alanda (A. Erkanal tarafından Orta Tunç Çağı 1. Mimari Tabaka ve Orta Tunç Çağı olgun evresi olarak adlandırılan evrede [Erkanal, A., 1999: 372]), iki kullanım evresine sahip tek mekânlı bir yapı için, içinde ele geçen koçbaşı bir rhytona dayanarak dini işlevli olabileceği yorumu yapılmıştır (Erkanal, 1999: 372). Bu yapının altında, Orta Tunç Çağı 2. Mimari Tabaka olarak adlandırılan seviyede, uzun, dikdörtgen görünümlü bir yapı açığa çıkarılmıştır (C yapısı). Bu yapı içinde ele geçen malzeme, yapının Erken Tunç Çağı sonunda kullanılmaya başlandığını ortaya koymuştur. 3 mekânı saptanabilen yapının açığa çıkarılan kısmı 8.6x14.7 boyutlarına ulaşmıştır (Erkanal, A., 2000: 281).

Bu alanda saptanan Orta Tunç Çağı 3. mimari tabakada hem Orta Tunç Çağı hem Erken Tunç Çağı geleneğini yansıtan malzeme bir arada bulunmuştur (Erkanal, A., 1999: 373).

Bu alandaki bir başka yapıda Orta Tunç Çağı'na tarihlenen bir mutfak kabının içinde, tek kulbu kırıldıktan sonra maşrapa işleviyle ikincil kullanım görmüş bir depas ele geçmiştir (Erkanal, A., 2000: 280).

Liman Kent'in en güneyinde araştırılan ve I. Elektrik Direği olarak adlandırılan alanda yapılan çalışmalarda da 3. tabaka olarak adlandırılan seviyede Orta Tunç Çağı'na ait yerleşim kalıntısına rastlanmıştır. Burada açılan alanda mutfak ve ışık alanı olabileceği düşünülen bir mekân ortaya çıkarılmıştır (Erkanal, A., 1992: 448).

2. 6. ERKEN TUNÇ ÇAĞI

Panaztepe’de Erken Tunç Çağı’na ait kalıntılara bir kaç farklı alanda rastlanmıştır. Bunlardan ilki, aynı zamanda malzemenin mimari ile bağlantılı olarak ele geçtiği tek kesim olan Liman Kent kesimidir. Bu alanda Erken Tunç Çağı’nın varlığına dair ilk veri, alana elektrik direklerinin dikilmesi sırasında açılan bir çukurdan bulunan ve kazı ekibine teslim edilen sağlam durumdaki fincandır (Kazı dokümantasyonu).

Liman Kent’in güney kesiminde, 1. Elektrik Direği olarak adlandırılan alanda, anakaya üzerinde kısıtlı bir kesimde mimari kalıntılarla beraber Erken Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı’na geçiş dönemine tarihlenen malzeme ele geçmiştir. Bu kesimde, Orta Tunç Çağı’na ait mimari tabakalar da bulunmaktadır. Orta Tunç Çağı mimari tabakaların en erken evresine tarihlenen bir döşeme parçasının kaldırılmasıyla beraber, Erken Tunç Çağı IIIB ve IIIA malzemesine ulaşılmaya başlanmıştır. MÖ 3. binyıla tarihlenen mimari kalıntılar, aşağıda “3. *Panaztepe Erken Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı’na Geçiş Dönemi Mimarisi*” başlığı altında detaylı olarak tanıtılacaktır.

Erken Tunç Çağı’yla ilgili bilgi veren malzemenin ele geçtiği diğer bir bölgeyi, Liman Kent kesiminin daha kuzey bölgeleri oluşturur. Burada doğrudan Erken Tunç Çağı tabakasına rastlanmıştır. Buna karşın, M.Ö. 2. binyıla tarihlenen tabakalar içinde, ikincil kullanım görmüş olan bir grup Erken Tunç Çağı seramiği ele geçmiştir. Bunlar içinde hepsi tam durumda ele geçmiş olan bir depas, bir çanak ve bir gaga ağızlı testi sayılabilir. Ait olduğu mimari kontekst tam olarak anlaşılamayan iki adet çan biçimli kap da yine Liman Kent’in bu kesiminde ele geçmiştir. Ayrıca yukarıda da sözü edilen, 2. Elektrik Direği olarak adlandırılan kesimdeki 2. mimari tabakaya ait olan bir yapı içinde ele geçen ve Erken Tunç Çağı’na tarihlenen iki adet çift kulplu fincan, buradaki yapının da Erken Tunç Çağı sonunda kullanılmaya başlandığını düşündürmüştür.

Akropol alanında, tesadüfi şekilde ele geçen bir yüzey buluntusu, Erken Tunç Çağı'na tarihlenen minyatür bir kaptır. Akropol kesiminde bu örnekten başka Erken Tunç Çağı malzemesi bilinmemektedir.

Panaztepe'de Erken Tunç Çağı seramik örneklerine rastlanan son alan da Mezarlık Alanı olarak adlandırılan kesimdedir. 2003 yılında, mezarlık alanı yakınında yer alan J/16 açmasında açılan sondaj çukuru içinden, Orta Tunç Çağı'nın başına ve az miktarda da olsa Erken Tunç Çağı sonuna tarihlenen malzeme ele geçmiştir (Erkanal-Öktü, ve Çınardalı-Karaaslan, 2005: 26). Ancak bu malzemenin ait olduğu mimari kontekst henüz saptanamamıştır.

Özetle, Panaztepe'nin üç temel kazı alanında da (Liman Kent, Mezarlık Alanı ve Akropol) Erken Tunç Çağı'na ait izlere rastlanmıştır. Fakat bu kesimlerin büyük kısmında Erken Tunç Çağı tabakaları tespit edilememiş, tespit edilen alanlarda ise oldukça küçük ölçeklerde araştırılmıştır. İlerleyen yıllarda yürütülecek çalışmaların, Panaztepe Erken Tunç Çağı ile ilgili daha fazla bilgi vermesi mümkün gözükmektedir.

3. PANAZTEPE ERKEN TUNÇ ÇAĞI VE ORTA TUNÇ ÇAĞI'NA GEÇİŞ DÖNEMİ MİMARİSİ

Panaztepe Akropolünün doğu yamacında, Liman Kent olarak tanımlanan alanın güneyinde bulunan ve 1. Elektrik Direği olarak adlandırılan kesimde açılan sondaj niteliğindeki farklı çukurlarla, toplam yüz ölçümü 200 m² yi bulan bir alanda çalışmalar yapılmıştır. Anakayanın hemen üstünde tespit edilen kesim, tabaka içinde Erken Tunç Çağı'na rastlanan tek alandır (T''-Ü''/52-53 açmaları). Bu kesimde, anakayanın, kuzeydoğuya yani doğal kayalık zemin üzerine oturmuş olan akropole doğru yükseldiğinin gözlenmesi doğaldır. Adı geçen alanda 3.39-3.19 kodları arasında ilk kez Orta Tunç Çağı tabakası içerisine karışmış olan Erken Tunç Çağı seramik örneklerine rastlanmıştır. Bunun hemen altında, Orta Tunç Çağı başına ait bir döşemenin kaldırılması ile beraber ilk kez Erken Tunç Çağı mimarisine ait kalıntılar açığa çıkarılmıştır (Res. 1a). Eldeki mimari kalıntının tümü, 6.5 m.lik kısmı açığa çıkarılan Kuzeybatı-Güneydoğu doğrultusunda uzanan bir duvar (I. No.lu duvar) ile bunu yaklaşık orta kesiminden dik şekilde kesen ve 1.5 m.lik kısmı açığa çıkarılmış olan (batı açma duvarının altında da devam ettiği anlaşılmaktadır) bir başka duvardan (II. No.lu duvar) oluşmaktadır (Res. 1b). I. No.lu duvarın bir kısmını, olasılıkla üstteki Orta Tunç Çağı tabakasına ait bir çukur tarafından tahrip edilmiştir. Bu durum üst tabakanın bu kesimine karışmış olan Erken Tunç Çağı malzemesinin nedenini açıklamaktadır. I. No.lu duvarın korunmuş olan kuzey sınırı doğrudan anakaya üzerine oturmaktadır. Hafirlerin gözlemi(Panaztepe kazı dokümantasyonu 1990), bu kesimde anakayanın yer yer tıraşlanarak düzeltilmiş olduğunu göstermektedir. Bu durum, en azından bu kesim için, tabakaların daha eskiye gitmediğinin bir göstergesidir. Bu duvarın batısında kalan, iki mekan içinden ele geçen malzeme tümüyle Erken Tunç Çağı'na tarihlenmektedir. I. No.lu duvar toplama taşlardan oluşurken II. No.lu duvarın inşa tekniği biraz daha farklıdır. Bu duvarda alt kesim geniş, levha taşlarla örülmüş, üst kısım ufak moloz taşlarla yükseltilmiştir.

Eldeki mimari kalıntı az olmakla beraber, uzun bir duvarı, orta kesiminden dik kesen bir duvar, bu alanda megaron benzeri bir yapının olabileceğini düşündürmektedir. Zira Liman Kent'in en kuzeyinde açılan alanda, olasılıkla Erken Tunç Çağı sonundan itibaren kullanım görmeye başlamış olan ve yukarıda adı geçen kesimle kısmen çağdaş olan bir uzun yapı daha megaron benzeri bir plana sahiptir (Erkanal, 1999: 373).

Bu mimari ile bağlantılı olarak ele geçen malzemenin tümü Erken Tunç Çağı'na aittir. Tabakaya ait kültür toprağı, hafırlerce "sert, killi, yoğun mikalı, yapışkan ve nemli bir balçık görünümünde" tanımlanmıştır (Panaztepe kazı dokümantasyonu, 1990).

Burada ele geçen malzeme içinde, az miktarda geçiş seramiğinin ardından, çanak ve çömlek tipi kapların baskın olduğu Erken Tunç Çağı malzemesi mevcuttur. Bunlar, siyah, kahverengi, kırmızı, devetüyü ve gri mallar olup bir kısmı parlak perdahlıdır. Malzemenin tümü günlük kullanım kapları ve kaba mutfak mallarından oluşmaktadır.

4. PANAZTEPE ERKEN TUNÇ ÇAĞI VE ORTA TUNÇ ÇAĞI'NA GEÇİŞ DÖNEMİ SERAMIĞI

Çalışma içinde ele alınan malzeme, ait olduğu tabakayla ilgili şüphe bulunmayan örneklerden oluşmaktadır. Bu örnekler içinde, kap formunu ortaya koyacak ölçüde profil veren yaklaşık 85 parça dikkate alınarak tipolojide yer verilmiştir. Bu parçalara ait amorf parçaların tümü depolanmamış olduğundan, az sayıda amorf parça ve profil parçalarından yola çıkarak mal gruplarının saptanmasına çalışılmıştır.

4. 1. MAL GRUPLARI

Yaklaşık 110 parçalık bir örnek grubu içinde, öncelikle yüzey işleme özellikleri, hamur içindeki katkı maddeleri ve nitelikleri dikkate alınarak, bu çalışma için mal grupları oluşturulmuştur. İncelenen seramik örneklerinden yola çıkarak, ele alınan dönemde, gri, devetüyü, kahverengi perdahlı, siyah perdahlı, kaba, krem perdahlı ve kırmızı perdahlı olmak üzere 7 temel mal grubu belirlenmiştir. Bu mal gruplarının çoğu orta nitelikli olup, birkaç mal grubu içindeki çok az örnekte bezemeye rastlanır.

4. 1. 1. Gri Perdahlı Mal Grubu (*Gri Seramik*)¹⁵

¹⁵ Seramiğin gri renk alması, pişme işlemi sırasında gerçekleştirilen bir takım bilinçli adımlarla sağlanmaktadır. Bu bağlamda, gri seramik, kil yatağının yapısından ziyade, çömlekçilikteki bazı teknolojik adımların sonucu ortaya çıkmıştır. Ökse, kireç ya da karbon bileşikleri içeren kilin düşük oksijenli bir fırında pişirilmesi sonucu, gri renk alabildiğini belirtmektedir (Ökse, 1999: 20). Ayrıca pişme sırasında fırın içinde oksijen akışının bilinçli olarak kesilmesi, hamur içindeki bazı maddelerin karbonlaşması sonucu gri renk sağlar. Bu durum redüksiyon ya da indirgenme olarak adlandırılır ve bu işlem 600-900 derece arasında gerçekleşir (Ökse, 1999: 15-16). Eldeki örneklerin iyi pişmiş olması, fırın içinde oksijenin düşürüldükten ve gri renk sağlandıktan sonra, olasılıkla oksijenin tekrar akışının sağlanmasıyla ısının tekrar yükseltilip pişmenin tamamlandığını düşündürür. Hamur ve astar içinde yer alan gümüş renkli mika, yüzeyde parlaklıklar oluşturur. Bu işlemler, belki de pişmiş toprak üzerinde bir “madeni kap” görünümü yaratmayı amaçlamıştır. Gri renkli seramiğin adlandırılması ve kökeni ile ilgili çeşitli görüş ve tartışmalar söz konusudur. Bu seramiği, Kıta Yunanistan’ın “Minyas” seramiğinin öncüsü olarak görenler (örn. Childe, 1915; Rutter, 1983) “Gri Minyas” seramiği olarak adlandırmaktadır. “Gri Minyas” adlandırması ise, Iliada destanından esinlenerek ilk kez Schliemann tarafından kullanılmıştır (Schliemann 1976: 128-134). Anadolu’da yapılan araştırmalar ise gri seramiğin burada M.Ö. 2. binyıldan daha eski dönemlerden beri Anadolu’da bilindiğine dikkat çekmektedir (Mellaart, 1985; Aykurt, baskıda). Yalnızca Panaztepe verileri bile, bu seramiğin Erken Tunç Çağı III içinde ne kadar yoğun üretildiğine açıkça işaret eder. Bu bağlamda bu çalışma içinde de bu mal grubundan yer yer “gri seramik” olarak söz edilmiş ve ele alınan malzemenin tamamen yerli karakterine vurgu yapılmaya çalışılmıştır.

Bu grup, ince-orta nitelikli olup çoğunlukla iyi pişmiştir. Hamur rengi bazı örneklerde gri, bazı örneklerde grimsi kahverengidir. Bu örnekler, ince zerrecikler halinde yoğun mika, az-orta miktarda ince deniz kabuğu ve az miktarda ince kireç zerrecikleri içermektedir. Bazı örnekler içinde çok az miktarda ince kum, çok az örnekte de ince kuvars zerrecikleri görülebilmektedir. Genelde çarkta şekillendirilmiştir. Kendinden astarlı bu örneklerin yüzeyi perdahlanarak düzeltilmiştir.

Astar rengi: 10 YR 5/1 (gray/ gri)

10 YR 7/1(light gray/ açık gri)

Hamur rengi: 10 YR 5/2 (light gray/ açık gri)

5 YR 5/1 (gray/ gri)

10 YR 6/2 (light brownish gray /grimsi kahve)

Bezeme: Erken Tunç Çağı III döneminde, Batı Anadolu mal grupları içinde bezemeye oldukça ender rastlanır. Bu durum Panaztepe mal grupları için de geçerlidir. Gri mal grubu içinde yer alan örneklerin yalnızca iki tanesinde bezemeye rastlanmıştır. Bunlardan ilki çizi bezektir. Pyxis biçimli kabın (PK) boynu bir hatla çevrelenmiş, bu hattan aşağı doğru dik inen hatlarla gövde dikey olarak bölünmüştür. Bu hatlardan birinin iki yanında, birbirine paralel, kısa çapraz çizgilerden oluşan şevron motifi işlenmiştir (Lev. 17: 1). Ortası dikey bir insize hatla bölünmüş şevron motifi için Hood'un yorumu, bunun Kyklad kökenli olduğudur. Erken Hellas III boya bezeli seramiğinin motiflerinin Kıta Yunanistan dışında görülmediğini belirttikten sonra, bunlar arasında yalnızca sözü edilen bu tipteki şevronların, Kykladlarla paralel olduğu ve bir şekilde Kykladlardaki çizi bezemeyle oluşturulan bu motifin, boya bezemeye uyarlandığını öne sürmektedir (Hood, 1986: 50). Erken Hellas III başında Kıta Yunanistan'a gelen gruplar, burada boya bezeme geleneğini öğrenmiş ve kendi motiflerini bu yöntemle uygulamışlardır (Hood, 1986: 50).

Çizi bezeme üzerinde şevron motifi, Erken Tunç Çağı'nda Anadolu'da da oldukça yaygındır. Huot bu bezemenin, Beşiktepe, Troya, Thermi, Beycesultan, Karataş, Demircihüyük, Tarsus, Dündartepe, Horoztepe yerleşmelerinde ele geçtiğini ve motifin Orta Anadolu'nun doğu kesiminden başlayıp Batı Anadolu ve adalara kadar yayıldığını belirlemiştir (Huot, 1982b: Carte 74).

Diğer örnekte ise dolgu bezeme söz konusudur. Omurgalı bir çanağın ağız kenarına oldukça yakın bir kısmı üzerinde, ince bir çizginin doldurulması ile tek sıralı bir bezeme oluşturulmuştur (Lev. 6: 6).

Karşılaştırma: “Gri seramiğe” Troya'da ilk kez IIa tabakasında rastlanmıştır. Troya II örnekleri çark ya da el yapımı olabilmektedir. İnce nitelikli ve perdahlıdır (Huot, 1982a: 118). Troya III'te de aynı karakterini korur (Blegen ve diğ., 1951a: 19).

Beycesultan'da gri mallara Erken Tunç Çağı II'ye tarihlenen tabakalarda az da olsa rastlanırken, Erken Tunç Çağı III'te yerleşmede bu gelenek ortadan kalkar (Huot, 1982a: 119-120). Beycesultan'da bu tip mallara tekrar Erken Tunç Çağı IIIB'ye tarihlenen VIa tabakasında rastlanmıştır (Lloyd ve Mellaart, 1962: 229). Aphrodisias'ta, Erken Tunç Çağı II ve III tabakalarında çok az miktarda gri seramik örneği ele geçmiştir (Joukowsky, 1986a: 307)

İzmir bölgesinden bir örnek olan Liman Tepe'ye baktığımızda gri malların Erken Tunç Çağı II'den itibaren kullanılmaya başlanmış olduğunu (Şahoğlu, 2002: 54) ve burada da M.Ö. 2. binyıl boyunca kullanıldığı görülmekle beraber, oranı tüm dönemlerde Panaztepe ile karşılaştırılmayacak kadar azdır.

Larisa *Period 2* (Boehlau ve Schefold, 1942: 21) 'de Orta Tunç Çağı'na geçiş malzemesi içinde gri seramik örneklerine rastlanmıştır.

Kıta Yunanistan'da Erken Hellas III'te görülen ince nitelikli gri mallar, çoğunlukla çarkta şekillendirilmiştir. Bu mallar içinde ikinci en yaygın formu, Anadolu kökenli

bir tip olan tankardların çeşitli varyasyonlarının oluşturması (Rutter, 1983: 329), bu mal grubunun belki de Anadolu kökenli insanlarca Kıta Yunanistan'da üretilmeye devam edildiğini düşündürür. Bakla Tepe Erken Tunç Çağı II-III mezarlığında çrk yapımı örneklerle en sık gri mallar içinde rastlanmıştır (Şahoğlu, 2008a: 491).

Tarsus'ta gri seramik ilk kez Erken Tunç Çağı III tabakalarında ele geçmiştir. Buradaki gri seramik (*grey ware* olarak adlandırılmıştır), astarlı ve astarsız olmak üzere iki grupta toplanmıştır (Huot, 1982b: 122)

Panaztepe'de ele geçen Erken Tunç Çağı malzemesinin neredeyse tümünün ele geçtiği Liman Kent'te Orta Tunç Çağı tabakalarında gri seramik çok yoğun şekilde ve çeşitli formlarda ele geçerken aynı alanın Geç Tunç Çağı tabakalarında görece az olmakla beraber varlığını sürdürmektedir. Gri renkli bu seramik grubunun M.Ö. 2. binyıl örnekleri, Günel tarafından "Gri Minys Seramiği" adı altında 17 A hamur numarası ile sınıflandırılmıştır (Günel, 1999a: 39).

4. 1. 2. Devetüyü Renkli Astarsız, Perdahsız Mal Grubu (*Plain Ware*)

Bu mal grubu, orta nitelikli, orta derecede pişmiş, çoğunlukla çark yapımı, astarsız ve perdahsız mallardan oluşmaktadır. İçeriklerine ince zerrelere halinde yoğun mika, az miktarda kireç ve deniz kabuğu katkıya rastlanır. Bazı örnekler içinde az miktarda kum ve ince parçalar halinde kuvars görülebilmektedir.

Hamur Rengi: 2.5 YR 5/6 (red/ turuncumsu devetüyü)

2.5 YR 6/6 (light red/ pembemsi devetüyü)

Bezeme: Bu mal grubu içinde hiç bezemeli örnek yer almamaktadır.

Karşılaştırma: Troya’da bu mal grubuna ilk kez Troya II sonunda rastlanır. Troya II sonunda, diğer mal gruplarda da astarların da giderek incelendiği görülür. Troya III-V tabakaları boyunca da varlığını sürdürür (Huot, 1982a: 118). Troya’daki örneklerde de çark izlerinin belirgin olduğuna dikkat çekilmektedir (Blegen ve diğ., 1951b: 19-20). Troya IV tabakasında, “*plain ware*” içinde en yaygın görülen form A2 tipi tabaklardır (Blegen ve diğ., 1951b: 120.). Panaztepe’de de bu mal grubu içerisinde ilk sırayı alan form, Troya A2 tipi ile paralel olan TB 1 tipi tabaklardır.

Küllüoba IIID tabakasında bu mal grubu, Panaztepe’de de olduğu gibi çark yapımı örneklerde ilk kez görülür ve bu tabaka Erken Tunç Çağı IIIA’ya tarihlenir (Efe, 2007: 55).

“*Plain Ware*” olarak da adlandırılan bu malların Orta Anadolu’da Kültepe Erken Tunç Çağı III tabaklarında, çark yapımı konik bardak ve tabaklar ile temsil edildiği Öktü (Öktü, 1973: 102-104, Taf. 59) tarafından belirtilmektedir. Hızlı çarkta üretilmiş ve ince kum katkılı hamurunun açık kahvenin tonlarında olduğu belirtilen örneklerle, Boğazköy KB Yamaç 9. tabakada da rastlanmıştır (Orthmann, 1963b: 13). Maşathöyük’ten ele geçen çark yapımı tabakların da (Emre, 1979: 6, Lev. VIII:3) astarsız ve perdahsız olduğu dikkat çekmektedir. Alişar’dan konik gövdeli bir çanak “*plain vessels*” grubu altında sınıflanmış olup (Schmidt, 1932: 45, Fig. 49), tanımından bu kabın çark yapımı ve “*plain ware*” örneği olduğu anlaşılmaktadır.

Bu mal grubu Panaztepe M.Ö. 2. binyıl seramiği içinde de kullanılmaya devam etmiştir (Kazı dokümantasyonu)

4. 1. 3. Kahverengi Perdahlı Mal Grubu

Bu grup içinde yer alan örnekler, ince-orta nitelikli olup, iyi pişmişlerdir. Bazı örneklerde astar aşınmış olmakla beraber, bir grup açık kahvenin tonlarında, parlak perdahlıdır. İçeriğinde ince zerrecikler halinde yoğun mika görülür. Az miktarda da ince deniz kabuğu ve kireç görülebilmektedir. Ele geçen tüm örnekler el yapımıdır. Hamur rengi, astara göre daha koyu renkli bir sütlü kahve görünümündedir.

Astar Rengi: 7.5 YR 6/4 (light brown/ sütlü kahve)

Hamur rengi: 10 YR 5/3 (brown/ kahverengi)

7.5 YR 5/3 (brown/ kahverengi)

5 YR 6/3 (light reddish brown/ kırmızımsı açık kahve)

Bezeme: Kahverengi perdahlı mal grubunda bezemeye rastlanmaz.

4. 1. 4. Siyah Perdahlı Mal Grubu

Orta-ince nitelikli bu mal grubu, gri ya da grimsi kahve renkli hamura sahip olup, çok koyu gri-siyah renk astarlı ve perdahlıdır. Genelde el yapımı olan bu grup içinde az sayıda çark yapımı olabilecek örneğe rastlanır. İçeriğinde az-orta miktarda mika yanında, bazen az-orta miktarda ince parçalar halinde deniz kabuğu ve çok az ince kireç görülmektedir.

Astar Rengi: 10 YR 3/1 (very dark gray/ siyah)

Glay 1 3/N (very dark gray/ siyah)

10 YR 3/1 (very dark gray/ siyah)

Hamur Rengi: 10 YR 4/2 (dark grayish brown/ gri)

10 YR 5/3 (brown/ grimsi koyu kahve)

Bezeme: Siyah perdahlı mal grubu içinde, depas tipi bir kaba ait kulp parçası, tek bezemeli örneği oluşturmaktadır. Koyu gri-siyah astar üzerine, kulbu yukarıdan aşağı doğru, hafif ve düzensiz bir “s” çizerek boydan boya geçen sığ bir çizi bezemenin içinin doldurulmasıyla oluşturulmuştur (Lev.20, Res. 6c).

4. 1. 5. Kırmızı Perdahlı Mal Grubu

Batı Anadolu'nun büyük kısmında, ele alınan Erken Tunç Çağı III için kırmızı astarlı mallar oldukça belirleyici olmasına karşın, Panaztepe'de oldukça küçük bir grupla temsil edilmektedirler. Bu durumun, eldeki verinin kısıtlı olmasından da kaynaklandığı düşünülebilir. Erken Tunç Çağı'nı takip eden Orta Tunç Çağı'nda, Panaztepe'de özellikle “atölyeler mahallesi” olarak adlandırılan alanda erken Orta Tunç Çağı malzemesi içinde kırmızı perdahlı mallar varlığını gösterir.

Bezeme: Kırmızı perdahlı malların bezemeli örneği yoktur.

Karşılaştırma: Bu mal grubu, Troya III-V tabakalarında, çoğunlukla çark yapımı örneklerle temsil edilir (Huot, 1982a: 118).

Panaztepe'de bu ml grubunun M.Ö. 2. binyıla tarihlenen örnekleri Günel tarafından Yerli Seramik Grupları içinde, 1A hamur numarası ile sınıflanmıştır (Günel, 1999a: 33)

4. 1. 6. Krem Perdahlı Mal Grubu

Bu mal grubu çok az sayıda örnekle temsil edilmektedir. Hafif pembeye çalan krem rengi hamurlu, mat krem astarlı ve parlak perdahlıdır. İnce nitelikli bu mallar el yapımıdır. İçeriğinde orta miktarda ince zerreler halinde mika ve çok az ince deniz kabuğu zerrelerine rastlanır.

Astar Rengi: 10 YR 7/4 (very pale brown/ krem)

Hamur Rengi: 5 YR 6/4 (light reddish brown/ pembemsi krem)

Bezeme: Krem perdahlı mallar içinde volüt biçimli bir tutamak örneği yer almaktadır (Lev. 21: 6). Böyle tutamakların, Batı Anadolu'da Erken Tunç Çağı IIIB'de kaplarda ayak ya da tutamak olarak işlevsel bir rolü olması yanında, aynı zamanda plastik bir bezeme oluşturarak dekoratif bir işleve de sahip olduğu görülmektedir (Volüt biçimli tutamakların karşılaştırması için bkz. Bölüm 4. 2. 3 *Kulp ve Tutamak Formları: TM2*).

4. 1. 7. Astarsız, Perdahsız Kaba Mal Grubu

Bu gruba giren kapların hamurları kahverengi ya da devetüyü tonlarında olabilmektedir. Hamur içeriğinde yoğun taşçık, orta miktarda bitki ve yoğun mika katkıya rastlanır. Kireç ve deniz kabuğu ise görece daha azdır. Bu grup içinde kapların yüzeyinde astar ve perdah görülmez. Yalnızca kap yüzeyi çok kabaca düzeltilmiştir. Pişme dereceleri de orta düzeydedir.

Bu grup içerisinde boyunlu çömlek, küresel gövdeli ve dikey kulplu çömlek ve üçayaklı çömleklere rastlanır.

Hamur Rengi: 2.5 YR 5/3 (reddish brown/ kırmızımsı kahve)

5 YR 4/3 (reddish brown/ kırmızımsı kahve)

Bezeme: İncelenen örnekler içinde bir parça üzerinde çizi bezemeye rastlanmıştır. Bu örnekte, ne tür bir kaba ait olduğu tam olarak anlaşılamayan bir kulp parçası üzerine, şevron motifinin kazındığı görülmüştür (Lev. 20: 1, Res. 6a).

4. 1. 8. Kırmızı Perdahlı Kaba Mal Grubu

Bu grubu, diğer mutfak kaplarından ayıran özellik, belirgin bir kap tipinde görülmeleri ve kapların yüzeyinde belirgin astar ve perdaha rastlanmasıdır. Bu tür yüzey işlenişi, küresel gövdeli, içe çekik ağızlı çömleklere ait ağız kenarı parçalarında rastlanmıştır. Sözü edilen çömleklere ait bir dip parçası bulunamamış olmasına karşın, bir düz dip parçasının da bu mal grubuna dâhil olması, bunların düz dipli olabileceğini düşündürmektedir.

Ancak, mutfak kaplarının geneline göre özenli bir işçiliğe sahip olmasına karşın, oldukça kötü pişmişlerdir.

Hamur Rengi: 2.5 YR 4/6 (red/ turuncumsu devetüyü)

Astar Rengi: 2.5 YR 5/8 (red/ kırmızı)

Bezeme: Bu mal grubunda bezeme görülmemektedir.

4. 2. TİPOLOJİ

4. 2. 1. Kap Formları ve Tipleri

Panaztepe Erken Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı'na geçiş seramiği içinde 12 ana kap formu saptanmış ve bunlar öncelikle gövde biçimleri dikkate alınarak tiplere ve yer yer alt tiplere ayrılmışlardır (Tablo 2).

4. 2. 1. 1. Tabaklar (TB)

Ağız çapı geniş ve sığ gövdeli açık kaplar tabak adıyla değerlendirilmiş ve Panaztepe Erken Tunç Çağı seramiği içinde iki tip altında toplanmışlardır.

TB 1: Tabakların ilk tipini, konik gövdeli, basit ağız kenarlı, çark yapımı grup oluşturur. Parçalar halindeki örneklerle temsil edilen TB 1 örneklerinin dip kısımları korunmadığından tam profil vermemektedirler. Ancak bir tanesi (Lev. 1: 1) ağız kenarına kadar tam konik bir görünüme sahipken, diğer örneğin (Lev. 1: 2) ağız kenarının hafifçe dışa çekik olduğu; üçüncü örneğin ise (Lev. 1: 3) ağız kenarının çok hafif içe kalınlaştırılmış olduğu görülmektedir. Tüm örnekler devetüyu mal grubu (*plain ware*) içinde yer almaktadır (Lev. 1: 1-3).

Karşılaştırma: Çark yapımı tabaklara Troya'da ilk kez IIb tabakasında rastlanır ve bunlar A1 tipi altında yoğunlaşırlar (Blegen ve diğ., 1950 b: fig. 370a). Troya III tabakasında bu çark işi tabakların, A1 değil A2 tipinde üretiminin devam ettiği görülmektedir. Ancak bu tabaklar, kendi için daha yayvan ya da daha derin varyantlara sahip olabilmektedir. Panaztepe örnekleri, bu tipin, Troya III a-d tabakasındaki görece daha yayvan olan örnekleriyle (Blegen, 1951b: 60: 33.142, 33.141; 62: 33.446) çok benzeşmektedir. Konik gövdeli, basit ağız kenarlı bu örnekler arasındaki tek küçük fark, Panaztepe örneklerinin Troya III örneklerine nazaran, ağız kenarında biraz daha incelenmesidir. Panaztepe'de net

ölçülebilir bir örneğin (Lev. 1:1) çapı yaklaşık 21 cm iken, Troya'daki benzerinin çapı ise 18 cm. dir ve bu durum ebat olarak da benzeştiklerini gösterir. Çark yapımı konik tabakların yapımı Troya IV ve V'te de sürer. Ancak Troya V örnekleri (Blegen, 1951b: 238) biraz değişikliğe uğramıştır ve Panaztepe örnekleriyle tam olarak benzeşmezler.

Küllüoba'nın da Erken Tunç Çağı III katları içinde TB 1 tipi tabaklara sıkça rastlanmıştır (Efe ve Ay-Efe, 2001: Res. 22). Küllüoba yakınından, Bahçehisar'da ele geçen Erken Tunç Çağı IIIB malzemesi içinde yer alan örneklerden (Efe, 1994: Fig.3: 1-2; Fig. 6: 13-15) bir grubun ağzı tam konik biçimde yükselirken, diğer grubunkilerin Panaztepe'deki gibi (Lev. 1: 2) hafif dışa açıldığı görülmektedir. Bahçehisar'da TB 1 tipi tabakaların hem Panaztepe'deki gibi astarsız ve perdahsız, hem de farklı olarak bazı perdahlı örnekleri mevcuttur (Efe, 1994: 29).

Çark yapımı tabaklara ait bir ağız kenarı parçasına Beycesultan'da ilk kez XIII. tabakada ve hafirlerin ifadesine göre (Lloyd ve Mellaart, 1962: 179) ithal olarak rastlanır. Aphrodisias Akropol 3 Açması'nda Erken Tunç Çağı III'te yoğun olarak buldukları belirtilmiştir (Joukowsky, 1986a: 389; 1986b: Fig. 423: 2, 5).

Chios-Emporio'da bulunan çark yapımı malzemenin olasılıkla tümünün ithal olduğu düşünülmüştür. Seramik buluntular içinde oldukça küçük bir grubu oluşturan çark yapımı parçalar içinde büyük çoğunluğu tabaklar oluşturur (Hood, 1982: 545).

Keos-Ayia Irini (Mellink, 1986: 148; Caskey, 1972: fig. 6: C34) yerleşmesinde bulunan ve Anadolu kökenli olduğu düşünülen malzeme içinde de bu tipin çark yapımı örnekleri bulunmaktadır.

Tarsus-Gözlü Kule (Goldman, 1956b: 353:429; 355:420, 412) Erken Tunç Çağı III'te de TB 1 tabaklarının paralelleri görülmektedir. Gözlü Kule'deki tüm örnekler düz diplidir ve ağız çapları Panaztepe örneklerine yakındır. Bazı örneklerde, TB 1 tipinde olduğu gibi ağız kenarının hafifçe dışa çekik olduğu görülür.

Çark yapımı, konik gövdeli tabaklara, Ege ve Tarsus dışında, bazı Orta Anadolu yerleşmelerinde de rastlanmıştır. Kültepe 13. tabakada ele geçen bir örnek, Öktü (1973: 103, Taf 59: I-m/01) tarafından Erken Tunç Çağı IIIB içinde değerlendirilmiştir. Bu tipin örneklerinin Kültepe 12 ve 11b tabakalarında da bulunduğu ve çoğunlukla astarsız örnekler olduğu Özgüç tarafından da belirtilmektedir (Özgüç, 1986: 38-39). Maşathöyük'ten de tanınan (Emre, 1979: 6, Lev. VIII:3) tipin Orta Anadolu örneklerinin, Batı Anadolu'dakiler gibi çoğunlukla astarsız ancak daha kalın cidarlı olduğu dikkat çekmektedir. Alişar'da "plain vessels" grubu içindeki bir örnek (Schmidt, 1932: 45, Fig. 49), hem astarsız, perdahsız oluşu hem de tam konik gövdesi ile Panaztepe TB 1 tipiyle paraleldir. Ancak Alişar örneğinin çapı biraz daha küçüktür.

Yukarıdaki değerlendirmelerden yola çıkarak, Panaztepe örneklerinin Erken Tunç Çağı III'e tarihlendiği söylenebilir.

TB 1 tipi tabaklar, Panaztepe'de Orta ve Geç Tunç Çağı'nda da kullanılmaya devam etmiştir. MÖ 2. binyıl örnekleri daha düzgün yüzeyli ve daha sığ bir görünümündedir. Bunlar içinde de, Erken Tunç Çağı örnekleri gibi astarsız ve perdahsız olanlar vardır.

TB 2: Tabakların ikinci tipini oluşturan örnekleri, TB 1 tipinden ayıran, konik gövdenin, içe çekik basit ağız kenarıyla sonlanması ve bunların daha sığ tabaklar olmasıdır (Lev. 1: 4-6). Tüm örnekler çark yapımı olup, devetüyü mal grubu (*plain ware*) içinde yer almaktadır.

Karşılaştırma: Çark yapımı tabakların Panaztepe'deki gibi sığ örneklerine, konik gövdeli örnekler kadar sık rastlanmaz. Keos-Ayia Irini'de görülen örnekler (Caskey, 1972: Fig. 6: C3-C5), Panaztepe ile benzer şekilde sığ gövdeli ve basit ağız kenarlıdır. Tarsus-Gözlü Kule Erken Tunç Çağı III tabakasında ele geçen bir tabak parçası (Goldman, 1956b: 353: c). Panaztepe örneğine göre biraz daha derin gövdeli olmakla beraber, ağız çapınının 30 cm. yi bulması, buradaki örneklerle benzeşen

başka bir yanıdır. Polatlı'daki bir örnekte (Orthmann, 1963a: Taf. 33: 8/03), biraz farklı olarak ağız kenarındaki içe dönüş oldukça belli belirsizdir. Ancak gövdenin yayvan görüntüsü ve basit ağız kenarı Panaztepe örnekleriyle benzeşir.

Bu karşılaştırmalar dikkate alındığında, Panaztepe örnekleri Erken Tunç Çağı III'e tarihlenmelidir.

Sığ gövdeli ve ince cidarlı bu tabaklar, Panaztepe Liman Kent kesiminde, Orta ve Geç Tunç Çağı tabakalarında da temsil edilmektedir.

4. 2. 1. 2. Çanaklar (ÇN)

Ağız çapının yüksekliğine oranı, tabaklardan daha küçük olan yani daha dar ağız çaplı ve daha derin gövdeli kaplar çanak formu altında değerlendirilmiş ve on bir tipe ayrılmışlardır.

ÇN 1: Çanakların ilk tipini, basık yarı-küresel gövdeli, sığ örnekler oluşturur. Basit ağız kenarlı olan ÇN 1 tipinin dip kısmı ele geçmemiştir (Lev. 2: 1-2).

Karşılaştırma: ÇN 1 tipi yarı-küresel gövdeli çanaklar oldukça temel ve basit bir tipi oluştururlar ve bu dönemin neredeyse tüm yerleşmelerinde görülürler. (örn. Troia IV ve V. tabakalarda: Sazcı, 2005: Taf. 11)

ÇN 1 tipi çanaklar, Panaztepe Orta Tunç Çağı'nda yaygın şekilde üretilmeye devam etmişlerdir (Günel, 1999a: Lev 1: Tip Ç'İa 1).

ÇN 2: İkinci tip çanaklar yuvarlatılmış düz dipli, yarı küresel gövdeli ve basit ağız kenarlıdır. Bu örnekleri ilk tipten ayıran özellik, derin çanak olmalarıdır (Lev. 2: 3-4).

Karşılaştırma: ÇN 2 tipi çanakların gövde ve ağız kenarı açısından tam paralellerine Beycesultan XII (Lloyd ve Mellaart, 1962: Fig. P47: 16-18) ve X.

(Lloyd ve Mellaart, 1962: Fig. P 50: 37) tabakalarda rastlanır. Beycesultan örneklerinden bir tanesinin Panaztepe'deki gibi yuvarlatılmış düz dipli olduğu görülmektedir.

Eskişehir yöresinde Demircihüyük K evresinden bir örnek (Efe, 1988: Taf. 20: 4) yuvarlatılmış düz dibi, küresel gövdesi ve basit ağız kenarı ile Panaztepe ÇN 2 tipiyle tam olarak benzerdir. Bahçehisar'daki Orta Tunç Çağı'na geçiş malzemesi içinde yer alan örneğin (Efe, 1994: Fig. 3: 3), gövde ve ağız kenarı Panaztepe ile tam olarak benzeşirken, farklı olarak ağız kenarının hemen altında, at nalı biçimli küçük bir tutamağa sahiptir.

Orta Anadolu'da, Karaoğlan Mevkii'ndeki, kırmızımsı kahverengi astarlı ve perdahlı benzerleri üzerinde de, Panaztepe'de olduğu gibi zaman zaman yatay kulp görülmektedir (Topbaş ve diğ., 1998: Fig. 17: 1-3.; Fig. 37: 1,3,6). Orta Anadolu'da Karaoğlan'da (Orthmann, 1963a: Taf. 20: 4/01; Taf. 21: 5/01-04) ve Ahlatlıbel'de (Orthmann, 1963a: Taf. 21: 5/04; 24: 5/41) görülen benzer örneklerin çapları değişkenlik gösterebilmektedir ve bunların tümü tıpkı Panaztepe örnekleri gibi yuvarlatılmış düz diplidir. Alacahöyük'te (Orthmann, 1963a: Taf 39: 11/05) bulunan ve aynı derin küresel gövdeye sahip bir çanak ise, bu tipin oldukça geniş bir çapa sahip örneklerinin de üretildiğini gösterir.

Tarsus-Gözlü Kule'deki örnekler (Goldman, 1956b: 354: K,L, 433; 355: 389) yuvarlatılmış düz dipli, küresel gövdeli ve basit ağız kenarlı oluşlarıyla ÇN 2 tipi ile tam paralellik gösterirler. Bunlar içindeki bir çanak üzerinde ağız kenarı altından çıkan ve yükselerek ağız kenarını aşan bir yatay kulp mevcuttur.

ÇN 1 tipinin biraz daha derin örnekleri olan bu çanaklar Panaztepe Orta Tunç Çağı'nda da kullanılmaya devam etmiştir (Günel, 1999a: Lev.2: Ç' Ia I).

ÇN 3: Tek örnekle temsil edilen ÇN 3 tipi, yuvarlatılmış düz dipli, buradan sonra keskin bir dönüş yapan, silindirik gövdeli, ağza doğru dik yükselen, basit ağız

kenarlı bir forma sahiptir (Lev. 2: 5). Elde yapılmış olup oldukça kaba görünümlüdür.

Karşılaştırma: Erken Tunç Çağı için çok bilinen bir tip olmayan bu çanağın bir benzerine Alişar'da (Orthmann, 1963a: Taf. 10: 2/63) rastlanmıştır. Ancak Alişar'daki örneğin dip kısmı biraz daha yuvarlatılmıştır.

ÇN 3 tipi çanakların örneğine, Günel (1999a) tarafından değerlendirilen Panaztepe M.Ö. 2 binyıl seramiği içinde de rastlanmaz.

ÇN 4: Çanakların dördüncü tipi temel olarak konik gövdeli olmakla beraber, ağız kenarı çeşitlilikler gösterebilmektedir. Bu tip içinde 3 alt tipten söz etmek mümkündür (Lev. 3).

ÇN 4a: Bu grup içindeki örneklerin gövdelerinin çok az bir kısmı korunmuştur. Ancak yüzey işlenişlerine ve iç kısımlarında da düzeltme izlerinin yer almasına bakılarak bu parçaların çanaklara ait olduğunu söylemek mümkündür. Konik gövde, ağza doğru çok fazla incelmeyen, basit ağız kenarı ile son bulur (Lev. 3:1-2).

ÇN 4b: ÇN 4b alt tipinin, 4a alt tipinden farkı ağız kenarının hafifçe dışa çekik görüntüsüdür (Lev. 3: 3-4).

ÇN 4c: Tek örnekle temsil edilen bu alt tipin ağzı hem içe hem dışa kalınlaştırılmıştır (Lev. 3: 5).

Karşılaştırma: Konik gövdeli çanakların özellikle ilk alt tipinin (Lev. 3:1-3) benzerlerine Beycesultan IX tabakasında rastlanır (Lloyd ve Mellaart, 1962: Fig. P. 52: 2). Beycesultan örneğinin düz dipli olduğu görülür ve bu örnek Panaztepe'dekilerden farklı olarak kırmızı perdelidir.

Orta Anadolu'da Büyükkaya'dan bir konik çanak (Orthmann, 1963a: Taf 62: 15/02) özellikle 4a alt tipi ile hem gövde formu ve ağız kenarı, hem de ağız çapı açısından paralel oluşturur.

4a alt tipiyle form olarak tam paralel olmakla beraber, bunların daha dar ağız çapına sahip bir örneği de Tarsus-Gözlü Kule Erken Tunç Çağı III tabakası içinde ele geçmiştir (Goldman, 1956b: 355: 396).

Panaztepe MÖ 2. binyıl seramiği içinde yer alan ve Günel tarafından Ç' Ib 1 olarak sınıflanan (Günel, 1999a: Lev 7: 1-4) grup içindeki çanaklar, gövde formu olarak Erken Tunç Çağı'nın konik çanaklarını anımsatmakla beraber, bunların ağız kenarlarının hafifçe içe çekik olduğu görülür.

ÇN 5: Konik gövdeli, hafif içe çekik ağızlı ÇN 5 tipi çanaklar, içe kalınlaştırılmış ağız kenarına sahiptir (Lev. 4: 1-2).

Karşılaştırma: Panaztepe ÇN 5 tipi çanaklar içindeki örneklerden, içe belirgin ve sivri biçimde kalınlaştırılmış ağız kenarına sahip olanın (Lev. 4: 2) tam paraleli olan bir örneğe Liman Tepe'de, Erken Tunç Çağı II/III malzemesiyle bir arada rastlanmıştır (Şahoğlu, 2004b: Fig. 6b).

Orta Anadolu'da Alishar'dan dibi korunmamış bir çanak parçası (Orthmann, 1963a: Taf.9: 2/47), ağız kenarı daha belirsiz biçimde içe kalınlaştırılmış olmakla beraber ÇN 5 tipinin ilk örneğiyle (Lev. 4: 1) benzerdir. Yine Orta Anadolu'da Kavak'tan ele geçen örnek (Orthmann, 1963a: Taf 68: 18/01) gerek konik gövdesi, gerek ağzın içe kalınlaştırılış biçimi açısından, Panaztepe'deki ikinci örneğin tam paralelidir.

ÇN 5 tipi çanaklar Panaztepe'de MÖ 2. binyılda da üretilmeye devam edilmiştir (Günel, 1999a: Lev. 9: Tip Ç'Ic 3). Bu geç örneklerde, ağız kenarının içe

kalınlaştırılmış kesiminin daha dar olduğu göze çarpar. Ancak gövde yine konik ve ağız kenarı da içe çekiktir.

ÇN 6: Konik gövdeli, ağız kenarına yakın kesimde keskin bir dönüş yapan ve ağız kenarı dik kesilmiş örneklerden oluşan bu grup içindeki bir örneğin (Lev. 4: 5), ağız kenarının içe doğru hafif eğik kesildiği görülmektedir. Buradaki örnekleri ÇN 9 tipi altındaki omurgalı çanaklardan ayıran, ağız kenarı altındaki dönüşten sonra, ağza doğru dik çıkıp açık çanak görünümünü korumalarıdır (Lev. 4: 3-6).

Karşılaştırma: ÇN 6 tipinin Beycesultan XI. tabakadaki örnekleri içinde (Lloyd ve Mellaart, 1962: Fig. P.47: 57-58), ağız kenarı hem dik kesilmiş (Lev. 3-4), hem de hafif içe eğik kesilmiş (Lev. 4: 5) Panaztepe örneklerinin benzerleri mevcuttur. Küllüoba IID tabaksındaki bir örneğin çok keskin olmayan omurga kısmı üzerinde bir sıra kertik bezeme görülmektedir (Efe ve Türkteki, 2005: 127, Fig. 9a: 1)

Orta Anadolu'da ise Alişar'da ele geçen bir örneğin (Orthmann, 1963a: Taf. 15: 2/114) ağız yine içe eğik kesilmiş olup, bu parça linear boya bezemeye sahiptir.

Panaztepe Erken Tunç Çağı'nda sevilen bir tip olduğu anlaşılan ÇN 6 grubu, yoğun olmamakla beraber, MÖ 2. binyılda da varlığını sürdürür (Günel, 1999a: Lev 24: 1). Geç örneklerde, omurga yuvarlatılarak neredeyse küresel bir görünüm kazanmıştır.

ÇN 7: Tip 6 ile konik gövdeleri ve ağız kenarına yakın kısımdaki dönüş açısından benzerlik göstermesine karşın, buradaki örneklerin ağız, ağız kenarına doğru giderek inceler (Lev. 5: 1-2).

Karşılaştırma: ÇN 7 tipi çanakların benzeri Beycesultan XI tabakasında (Lloyd ve Mellaart, 1962: Fig. P.47: 59) görülür. Ancak buradaki örneğin ağız kenarı ile omurga kısmı arasındaki mesafe, Panaztepe'dekinden daha kısadır ve yine farklı olarak Beycesultan örneği kırmızı perdahlıdır.

Orta Anadolu'da Karaoğlan Mevkii'ndeki bir çanak parçasında, ağzın tıpkı Panaztepe örnekleri gibi dik yükseldiği ve ağız kenarının düz kesildiği görülmektedir. Söz konusu çanak parçası, parlak perdahı ve kahverengi astarı ile de Panaztepe'ye benzemektedir (Topbaş ve diğ., 1998: Fig. 49: 97)

Tarsus-Gözlü Kule Erken Tunç Çağı III tabakasındaki benzer bir çanağın (Goldman, 1956b: 353: H) ağız kenarı, Panaztepe'dekilerden farklı olarak, belli belirsiz incelik ve yuvarlatılmış görünümündedir.

ÇN 7 çanaklarını anımsatan örnekler MÖ 2. binyılda da Panaztepe seramik repertuarında mevcuttur (Günel, 1999a: Lev. 29: 1) Ancak M.Ö. 2. binyıl örneklerinde, omurgadaki keskinliğin biraz yumuşatılmış olduğu dikkat çekmektedir.

ÇN 8: Konik gövdeli olan ÇN 8 tipi çanaklar "s" profillidir. Profilin keskinliği ve ağız kenarındaki incelik göz önünde tutularak iki alt tipten söz etmek mümkündür (Lev. 5).

ÇN 8a: Konik gövdeli bu örnekler, ağız kenarına yakın bir kısımda, belirgin ve yumuşak hatlı bir "s" profil çizerler ve yuvarlatılmış basit ağız kenarı ile sonlanırlar (Lev.5: 3-5).

ÇN 8b: Tek örnekle temsil edilen bu alt tip, kalın cidarlı konik gövde, daha keskin bir "s" profil çizdikten sonra, ağız kenarında oldukça incelenerek sonlanır (Lev. 5: 6).

Karşılaştırma: Erken Tunç Çağı III'te görülen "s" profilli çanakların bazıları, gövde boyunca hafif bir "s" yaparken, bazı örneklerde bu "s" ağız kenarına yakın bir yerde başlar ve ağız kenarında sonlanır. Her iki alt tipin de paralelleri Küllüoba IID tabakasından tanınmaktadır (Efe ve Türkteki, 2005: Fig. 7: 1 ve 5). "S" profilli çanakların ilk alt tipi Beycesultan XII-XI. (Lloyd ve Mellaart, 1962: Fig. P. 47: 32-42) ve X. (Lloyd ve Mellaart, 1962: Fig. P. 50: 15-26) tabakalarda da bulunur.

Beycesultan örneklerinin bir kısmının yuvarlatılmış ağız kenarları Panaztepe örneklerinin (Lev. 5: 3-5) tam benzeri görünümdeyken, bazılarında ağız kenarının biraz farklı olarak incelenerek sonlandırıldığı görülür. Küllüoba IID tabakasındaki bir çanağın, 8a alt tipindeki gibi ağız kenarına yakın bir kesimde “s” profil yaptığı görülür (Efe ve Türkteki, 2005: 127, Fig. 7:1).

Orta Anadolu’daki benzerler içinde, Alacahöyük’te ele geçen iki örnekten (Orthmann, 1963a: Taf.42: 11/24; Taf. 46: 11/75) biri üzerinde, ağız kenarının biraz altına bağlanmış küçük bir dikey kulp mevcuttur. Alacahöyük örnekleri de, Panaztepe’dekiler gibi küresel gövdeli ve yuvarlatılmış basit ağız kenarlıdır. Alacahöyük’deki gibi tek dikey kulba sahip “s” profilli çanak örneklerine Küllüoba’da IID tabakasında da rastlanır (Efe ve Türkteki, 2005: 127, Fig. 7:2). Dikey kulplu örneklerin çok benzerlerine Liman Tepe’de IV. Tabaka içinde rastlanmıştır (Günel 1999b: Taf. 11:1, Abb. 10:1).

Tarsus-Gözlü Kule örneğini (Goldman, 1956b: 353: J), ÇN 8 tipi içindeki örneklerden ayıran tek özellik biraz daha kalın cidarlı oluşudur.

Huot “s” profilli çanakların, Erken Tunç Çağı’nda yaygın olarak ele geçtiği alanları Orta Anadolu’nun kuzeybatısı, Eskişehir bölgesi ve Beycesultan çevresi olarak belirlemiştir (Huot, 1982b: Carte 34).

Yukarıdaki paralellikler sonucunda, Panaztepe örneklerinin Erken Tunç Çağı IIIB geleneğini yansıttığı görülmektedir.

Erken Tunç Çağı’nda görülen “S” profilli çanaklar, Orta ve Geç Tunç Çağı’nda da Panaztepe gri seramiğinin sevilen formlarındandır (Günel, 1999a: Lev.143: Tip K IIIa 1).

ÇN 9: Bu tip, konik gövdeli, omurgalı çanaklardan oluşur. Konik gövde, ağız kenarına yakın bir kesimde belirgin bir dönüş yaptıktan sonra, kapanarak ve

genellikle ağız kenarına doğru incelerek sonlanır. Bu örnekler kapalı çanaklardır. Omurga ile ağız kenarındaki mesafe parçaya göre değişebilmektedir (Lev. 6). Bir örnek üzerinde (Lev. 6: 6), omurga ile ağız kenarı arasında oldukça az bir mesafe vardır ve bu dar kesim üzerinde, uzunlamasına, ince bir hat halinde oluşturulan çizi bezeme doldurularak dolgu bezek yapılmıştır.

Karşılaştırma: ÇN 9 içindeki örneklerin en yakın benzerleri Troya IV-V. tabakalarda görülür (Sazcı, 2005: Taf. 11). Troya örnekleri de, Panaztepe'dekiler gibi konik yükselen gövde, ağız kenarına doğru incelen cidara sahiptir ve bunlarda da omurga ile ağız kenarı arasındaki mesafe değişkenlik gösterebilmektedir. Larisa *Period I'de* (Boehlau ve Schefold, 1942: Abb.6: d) ele geçen omurgalı çanak parçasının, omurgasının hafifçe yuvarlatılmış görüntüsü ve kapalı formu Panaztepe örneklerine benzer. Ancak Larissa örneğinin ağız, ağız kenarına doğru incelmez.

Tarsus-Gözlü Kule Erken Tunç Çağı III tabakalarında, ÇN 9 tipi ile paralel örneklerden bazılarında (Goldman, 1956b: 354: A) ağız kenarı incelerek sonlanırken, bazılarında (Goldman, 1956b: 354: B) ağız kenarı yuvarlatılmıştır.

ÇN 10: Önceki grup gibi kapalı çanaklardan oluşan ÇN 10 tipine ait dip parçası bulunmamış olmakla beraber, konik şekilde yükselen gövde, ağza yakın bir kesimde, belirgin ancak yuvarlak bir dönüş yapıp, içe çekik basit ağız kenarı ile sonlanır (Lev. 7: 1-5). Bir örnek üzerinde ise ağız kenarının biraz altına bağlanan ve ağız kenarından hafifçe yükselen, yuvarlak kesitli bir yatay kulba rastlanmıştır (Lev. 7: 5).

Karşılaştırma: Bu grup içindeki çanakların Küllüoba IID tabakasındaki bir paralelinde, gövde ve ağız dönüşünün Panaztepe örneğiyle tam benzeştiği, buna karşın ağız kenarının hafif içe eğik kesildiği görülmektedir (Efe ve Türkteki, 2005: 127, Fig. 8a: 3). Yine Küllüoba'nın AA 19 alanındaki bir çanakta, ağız daha dik yükselir ve ağız kenarı cidarda bir incelme görülmeden, yuvarlatılmış biçimde sonlanır (Efe ve Türkteki, 2005: Fig. 8a: 2). Bahçehisar Orta Tunç Çağı'na geçiş seramiği içinde yer alan ve tam profil veren bir çanak parçasında, konik gövdenin,

düz dipten çıkarak yükseldiği görülür (Efe, 1994: Fig. 9: 29) Aynı yerleşmedeki bir başka çanak, dibi korunmamış olmasına karşın, alta doğru daralan profili ve yüksek görünümüyle, bu tip çanakların farklı yükseklik ve genişliklerde olabildiğini göstermektedir. (Efe, 1994: Fig. 13: 48) .

ÇN 10 tipi çanakların, diğer yerleşmelerde de Panaztepe’de bulunan bir örnek (Lev. 7: 5) gibi yatay kulba sahip olabildiği görülür. Larisa’daki yatay kulplu bir çanak parçası (Boehlau ve Schefold, 1942: Abb.6: g), ağız ve gövde formu ve yatay kulbun duruşu açısından Panaztepe’dekinin birebir benzedir. Tek farkı Larisa örneğinin, gri seramik içinde değil kırmızı astarlı mal grubu içinde yer almasıdır. Troya IV-V. tabakalardan bilinen örneklerin (Sazcı, 2005: Taf. 11; Abb. 39: 8) gövde formları Panaztepe ile benzerlik gösterirken, ağızlarının daha kısa bir dönüşle içe çekildiği görülmektedir.

Orta Anadolu yerleşmelerinde de ÇN 10 tipinin paralelleri mevcuttur. Boğazköy’de, aynı tipteki yatay kulplu bir çanağın (Orthmann, 1963a: Taf 56: 14/ 07) kulbu, gövdenin en şişkin kısmı üzerine yerleştirilmiş olup oldukça iri boyutlu oluşuyla farklıdır. Karaoğlan Mevkii’nden iki benzer örnekten biri üzerinde ise burma kulp görülür (Topbaş ve diğ., 1998: Fig. 38: 20-21; Fig. 39: 30-31).

Tarsus-Gözlü Kule’den gövde ve ağız kenarı açısından tam benzeşen bir çanak (Goldman, 1956b: 353: 384) düz dibe sahiptir.

ÇN 9 ve ÇN 10 tipi çanakların Blegen sınıflamasına¹⁶ göre Troya’daki karşılığı A 12 ve A 16 tipi çanaklardır. Troya’nın en erken tabakasından itibaren görülmeye başlanır ve uzun süre kullanılmaya devam ederler. A16 tipi çanaklar Troya III’te de üretilmeye devam ederken, A12 lerin ortadan kalktığı görülmektedir. Zira omurga keskinlikleri azaltılan ve omurga ile ağız kenarı arasındaki mesafesi daralan A12 ler, A16 ların bir varyantı görünümünü almış ve Blegen tarafından artık aynı tip altında değerlendirilmişlerdir (Blegen, 1951b: 59a; 60: 34.337; 64-65). Troya III

¹⁶ Blegen sınıflamasındaki tüm Erken Tunç Çağı formlarının adlandırması için Blegen ve diğ., 1950b: 129; Blegen ve diğ., 1951b: 43)

tabakasında, A16 çanaklarının, ağız kenarına yakın, yatay kulba sahip örnekleri de görülür (Blegen, 1951b: 65: 33. 1166).

Erken Tunç Çağı'nın en yaygın bu iki çanak formu (ÇN 9 ve ÇN 10), Panaztepe MÖ 2. binyıl seramiği içinde de, çok büyük farklılıklar göstermeden varlığını sürdürür (Günel, 1999a: Lev 30-31, Tip. K Ia 1 ve K Ib 1).

ÇN 11: Çift konik gövdeli ve basit ağız kenarlı olan çanaklar (Lev. 7: 6-7) içindeki bir örnek üzerinde (Lev. 7: 11) ağız kenarının biraz altından çıkan ve ağız kenarından yükselen yatay kulplu ele geçmiştir.

Karşılaştırma: Larisa *Period 2* (Boehlau ve Schefold, 1942: Abb.9: f)'de ÇN 11 tipinin gri seramik içinde bir paraleli ele geçmiştir. Larisa'daki örneğin yatay kulbu Panaztepe'dekine benzer olmakla beraber, çift konik gövdenin ağız kenarı daha içe eğik duruşludur.

Tarsus-Gözlü Kule'deki bir çanak parçası (Goldman, 1956b: 353: G) form açısından Panaztepe'deki kulplu parça ile birebir benzeşmesine karşın, kulpsuz bir örnektir.

ÇN 11 tipi çanakların Panaztepe örnekleri Erken Tunç Çağı IIIB'ye tarihlendirilmelidir.

4. 2. 1. 3. Fincan (FN)

Panaztepe'de tek kulplu fincanların tek bir örnekle temsil edilir ve bu kap tam korunmuştur. Yuvarlatılmış düz dipli, yarı küresel gövdeli, basit ağız kenarlı bu çanak, oldukça kalın cidarlıdır. Ağız kenarının hemen altından çıkan, yükselerek ağız kenarına bağlanan, oval kesitli dikey bir ilmek kulba sahiptir (Lev. 9: 1, Res. 2). Bu fincan el yapımıdır.

Karşılaştırma: Batı Anadolu sahil kesiminde çok yaygın bir tip olmayan bu tip fincanlara, özellikle İç Batı Anadolu ve Orta Anadolu’da rastlanır. Huot, küresel gövdeli fincanların, ağız kenarından yükselen ilmek kulplu örneklerinin Alacahöyük, Etiyokuşu, Karaoğlan, Polatlı ve Asarcık’ta ele geçtiğini yani Orta Anadolu’nun kuzeybatı kesiminde yoğunlaştığını tespit etmiştir (Huot, 1982b: Carte 4: A1 1223 a1). Demircihöyük H-İ evrelerinde (Efe, 1988: Taf. 1: 6-8, 11; Taf. 2: 12, 16) görülen örnekler Erken Tunç Çağı IIIA’ya tarihlenmektedir. Demircihöyük örnekleri, ilmek kulbun ağız kenarından neredeyse dik açıyla yükselişi açısından Panaztepe örneğiyle çok yakından benzer. Ancak buradaki bazı örneklerin gövdeleri, Panaztepe’dekinden biraz daha derin olabilmektedir.

Sözü edilen bölge dışında, Tarsus-Gözlü Kule’de de bu fincanlara (Goldman, 1956b: 354: 705; 358: 449) rastlanmıştır. Ancak Gözlü Kule örneklerinde, ilmek kulplu ağız kenarından Panaztepe örneğindeki kadar dik yükselmez ve daha oval bir görünüme sahiptir.

İlmek kulplu, küresel gövdeli fincanlar, Erken Tunç Çağı için tipik olup, Panaztepe örneği özellikle Erken Tunç Çağı II sonuna tarihlenen örneklerle benzeşmektedir.

4. 2. 1. 4. Çift Kulplu Fincanlar (ÇKF)

İki tam örnekle temsil edilen çift kulplu fincanlar, düz dipli, gövdenin orta kısmında hafif bir keskinlik yapan, “s” profilli bir gövdeye ve hafif dışa çekik ağza sahiptirler. Bir örneğin (Lev. 8: 1) ağız kenarı hafif dışa kalınlaştırılmış görünümlüken, diğeri (Lev. 8: 2) basit ağız kenarlıdır. Dipten çıkan, böbrek biçimli kesitli çift dikey kulplu, ağız kenarından çok hafif yükseldikten sonra, ağız kenarına bağlanmaktadır (Lev. 8, Res. 3a). Oldukça küçük boyutlu oluşları göz önünde tutulduğunda, içecek kabı olmaları gerektiği düşünülmelidir. Ağır çarkta yapılmışlardır.

Karşılaştırma: Panaztepe’dekilerin tam paraleli olmamakla beraber, Lerna IV tabakası içinde ve “Gri Minyas” seramiğinin öncüsü gruplar içinde sıralanan çift kulplu çömlekler (Rutter, 1979: Fig. 4:1), hem form hem de malzeme açısından

benzerlik gösterir. Kıta Yunanistan'ın Anadolu kökenli olduğu bilinen Erken Hellas III boyalı seramik örnekleri içinde, bu fincanların, biraz değişiklikle varlığını koruduğu ve yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir (Rutter, 1988: Fig 3A-B). Bezerlerine Lerna'nın Erken Hellas III tabakalındaki gri seramik içinde de rastlanmıştır (Rutter, 1983: Fig. 5: 16).

Hem ele geçtikleri kontekst hem de benzerleri, bu kapların Erken Tunç Çağı IIIB'ye tarihlenmesi gerektiğini düşündürür.

Erken Tunç Çağı içinde, Ege dünyasında sayılı örnekle temsil edilen bu tip fincanların, Günel (1999a) tarafından değerlendirilen Panaztepe Orta ve Geç Tunç Çağı seramiği içinde de örneği bulunmamaktadır.

4. 2. 1. 5. Çan Biçimli Kaplar (ÇBK)

Panaztepe'de üç örnekle temsil edilen çan biçimli kaplar, Anadolu'daki en bütünlüklü ve en çok sayıdaki örneği oluşturmaktadır. Yuvarlatılmış düz dipli, hafif "s" profil çizen gövdeden sonra hafif dışa çekik ağızlı ve basit ağız kenarlıdırlar. Dibe çok yakın kısımdan çıkan şerit ya da yassı böbrek kesitli dikey kulplar, ağız kenarından hafifçe yükseldikten sonra, ağız kenarına bağlanmaktadır (Lev. 9:2, Lev. 10: 1-2, Res. 3b).

Karşılaştırma¹⁷: Çan biçimli kaplar, Erken Tunç II/ III geçiş döneminde oldukça kısa bir süre kullanım görmüştür (Bu tip kapların tarihlenmesi ile ilgili yorumlar için bkz. dn 20). Anadolu'da ve Ege dünyasında görülen bu tip kaplar, oldukça sayılı örnekle temsil edilmektedir. Anadolu'da ele geçen örnekler Afyon Arkeoloji Müzesi'ne korunan bir örnek (Topbaş ve diğ., 1998: Fig. 64: 197), Liman Tepe

¹⁷ Tüm örneklerin bir arada değerlendirmesi için Spanos, 1972: Abb.5.

(Şahoğlu, 2004b: Fig. 4a; 2004b: 101, Fig. 13) ve Beycesultan (Spanos, 1972: Abb. 5: 3) örnekleridir. Bunların tümü “s” profilli gövdeleri ve bodur görünüşleriyle tek bir tipi yansıtırlar.

Tarsus'taki tek örnek (Goldmann, 1956b: 356: 491), Erken Tunç Çağı III tabakasında ele geçmiştir. Hafifçe içe çekik düz dibi ve biraz daha uzun boyuyla Panaztepe örneklerinden biraz farklılık gösterse de, hafif “s” profil çizen gövdesi ve kulp özellikleri tamamen benzerdir.

Bu tipe Kıta Yunanistan'da Lefkandi I tabakasında (Rutter, 1979: Fig. 1: 6) rastlanmıştır. Lefkandi I çan biçimli kapları içinde gri seramik grubuna giren örnekler de mevcuttur (Rutter, 1983: Fig. 5: 15). Kykladlar'da da Syros-Kastri'den (Mellink, 1986: 148) bilinmektedir.

Erken Tunç Çağı III'ten sonra bu tür kaplar tamamen kullanımdan kalkmış ve olasılıkla yerini depaslara bırakmıştır. Panaztepe örnekleri de Erken Tunç Çağı II sonu III başına tarihlenmelidir.

4. 2. 1. 6. *Depas (DP)*

Panaztepe'de depas tipi kaplara ait bir örnek, MÖ. 2. binyıla tarihlenen tabakalar içinde, büyük boyutlu bir mutfak kabı içinden ele geçmiştir. Bu örnek, düz diplidir. Bu düz dip oldukça keskin bir dönüş yapar ve buradan ağza doru genişleyen silindirik görümlü gövde kısmı başlar. Gövde kısmı üzerinde herhangi bir kıvrıma rastlanmaz. Ağza yaklaştıkça cidar incelmektedir. Ağız kısmı korunmamış bu örneğin, ağzının biraz altında yer alan bir delik daha önce tamir görmüş olabileceğini düşündürür (Kazı dokümantasyonu). Dibin keskin dönüş yaptığı kesimden çıkan böbrek kesitli dikey kulp, ağız kenarının altında, gövde üzerine bağlanır. Ağız kenarına yakın kısmında gövde çok hafifçe dışa doğru açılmaktadır ancak ağız kenarı çok iyi korunmamıştır. Dibe çok yakın bir yerden çıkarak ağız kenarına bağlanan kulplara sahiptir. Ancak bu kulplardan yalnızca bir tanesi

korunmuştur (Lev. 11: 1, Res. 4). Bu örnek gri seramik grubu içinde yer almaktadır. Diğer kulba ait çıkış ve bağlantı yeri kabaca korunmuş ancak oldukça aşınmıştır. A. Erkanal, bu tek kulbu kalmış depasın, sözü edilen büyük mutfak kabı içinde saklanan malzemeyi almak için bir çeşit maşrapa işleviyle, ikincil olarak kullanıldığını düşünmektedir (Erkanal, A., 2000: 280). İkincil kullanım gördüğü açık olan bu depasın, içinde bulunduğu kontekst dikkate alındığında, söz konusu önerme oldukça tutarlıdır.

Depas tipi kaplara ait başka bir örnek (Lev. 20: 2), bir kulp parçasıdır. Bu örnek, yarım daire biçiminde kesitli olup, üzerinde boydan boya geçen, düzensiz, dalgalı bir çizgi görünümünde dolgu bezeme yer almaktadır. Bu örnek de gri hamurlu olup, üzeri siyah astarlı ve perdahlıdır.

Karşılaştırma¹⁸: Depas tipi kaplara ilk kez Batı Anadolu’da, Erken Tunç Çağı II’de rastlanmıştır. Troya IIB tabakasında ilk kez ele geçen depaslar, Kıta Yunanistan’dan Suriye’ye varan geniş bir alanda temsil edilmektedir. Anadolu’daki depaslar için iki temel üretim bölgesinden söz edilmektedir (Schachner ve Schachner, 1995). Bunlar Troya ve Göller Bölgesi olarak belirlenmiştir. Troya üretimi depaslar kırmızı kahve astarlı ve perdahlı olup, astar ve perdah ağız kenarı içinde de bir bant biçiminde devam eder. İkinci üretim bölgesi ise Göller Yöresi’dir. Bu bölge depasları grinin tonlarında üretilmiş olup üzerlerinde linear motifli kabartma bezemelere sıkça rastlanır Bu iki üretim bölgesine, oldukça yerel bir karakter gösteren Orta Anadolu’yu da eklemek gerekir (Aykurt ve Kaya, 2005: 2). Orta Anadolu depasları Erken Tunç Çağı III’ten itibaren görülmeye başlar. Bunlar Batı Anadolu’nun tipik depas formlarından farklı olarak kısa boylu, şişkin gövdeli olup üzerlerinde dikey tek bir bant biçiminde boya bezemeye rastlanır (Özgüç, 1986: 39-41). Orta Anadolu’da bu örnekler dışında, konik gövdeli, monokrom, çift kulplu kadeh görünümündeki kaplar da depas sınıflaması içinde değerlendirilebilir (Öktü, 1973: 103, Taf. 54; Özgüç, T., 1986: 41). Batı Anadolu’da ilk örneklerin, Orta Anadolu’da örneklerden daha erken bir evreye tarihlenmesi, depasın Batı Anadolu’da bir kap tipi olduğu görüşünü destekler. Sıralanan bu üretim bölgelerine oldukça uzak alanlarda

¹⁸ Tüm tiplerin bir arada değerlendirilmesi için Spanos, 1972: Taf. 6-7.

da depaslara rastlanmıştır. En doğuda Kuzey Suriye bölgesi, en batıda Kıta Yunanistan (Rutter, 1979: Fig. 2) olmak üzere geniş bir alana yayılmaktadırlar (Depasların yayılım alanı için Spanos, 1972: Abb. 1-3). Depaslara yalnızca Erken Tunç Çağı II ve III'te rastlanır ve daha sonra kullanımdan tamamen kalkarlar.

Panaztepe'den ele geçen, tamamı korunmuş depasın en yakın paraleli, yine İzmir bölgesinde yer alan Liman Tepe yerleşmesinden ele geçmiş ve Erken Tunç Çağı II sonuna tarihlenmiştir (Şahoğlu, 2004b: Fig. 6a). Liman Tepe örneğinin de gri seramik grubu içinde yer alıyor olması dikkat çekicidir. Panaztepe depasının, gri seramik içinde yer alan ancak daha kısa boylu bir benzeri de satın alma yoluyla İzmir Müzesi'ne gelmiş örnekler içindedir (Akyurt ve Kaya, 2005: Çizim 1). İzmir Müzesi'nde korunan, gövde formu olarak az da olsa farklılık göstermekle beraber yine gri seramik içinde yer alan iki örnek de Panaztepe örneği ile benzerlikler gösterir ve Erken Tunç Çağı IIIA'ya tarihlenir (Akyurt ve Kaya, 2005: Çiz 2-3).

Bu örneğin diğer çok yakın benzerleri Afyon Arkeoloji Müzesi'nde korunan Kusura örneği (Topbaş ve diğ., 1998: Fig. 63: 187) ve Eskişehir-Bozüyük örnekleri (Efe, 1988: Taf. 64: 2) düz dipli ve silindirik gövdeli oluşları ile Panaztepe depasıyla benzerdir.

Anadolu dışından, Keos-Ayia Irini (Caskey, 1972: Fig. 7: C47-C48) ve Lefkandi I (Rutter, 1979: Fig. 2: 2-3) yine Panaztepe örneğiyle, özellikle gövde formu açısından tam paraleldir.

Tüm benzer örnekler dikkate alındığında, Panaztepe'den ele geçen depasın Erken Tunç Çağı II sonuna ya da Erken Tunç Çağı IIIA içine tarihlenmesi gerekir.

4. 2. 1. 7. Tankard (TK)

Panaztepe Erken Tunç Çağı seramik örnekleri içinde tankard tipi kaplara ait olduğu kesin olarak saptanabilen örnek sayısı yalnızca bir tanedir. Bu tek örnekte kulbun

yarıya yakın kısmı ve boynun bir bölümü korunmuştur. Örneğin cidarı oldukça ince olup, yuvarlak kesitli dikey kulbun boynun hemen başlangıcından başlayarak, boyun kısmına bitişik ve paralel şekilde yükseldiği görülmektedir. Kulbun çıkış yeri, gövde üzerinde hafifçe çekilerek uzatılmıştır. Küresel gövde, boyun kısmının başlangıcında keskin bir dönüş yapıp, dışa açılan bir boyunla devam etmektedir (Lev. 11: 2). Örnek gri hamurlu, koyu gri astarlı ve perdahlıdır.

Karşılaştırma: Tankard tipi kaplar Batı Anadolu'da ilk kez Troya II tabakasında rastlanmıştır (Blegen ve diğ., 1950b: Fig. 378). Tankardlar da, depaslarda olduğu gibi geniş bir yayılım alanına sahiptir. Güneydoğu Anadolu'da Gedikli/Karahöyük'te (Alkım, 1979: 140) bulunan çift kulplu örnekler, depaslar gibi tankardların da bu bölgeye kadar uzandığını gösterir. Orta Anadolu'da da tankard tipi kaplara rastlanır (Özgüç, 1986: 41). Tankardların hem tek kulplu hem de çift kulplu örnekleri mevcuttur. Mellink, Anadolu'da tek kulplu tankardların, çift kulplu örneklerden daha erken bir dönemde, Erken Tunç Çağı II'de üretilmeye başladığını belirtir (Mellink, 1986: 148). Çift kulplu, çark yapımı tankardlar ise, depaslar ve çark yapımı tabaklarla bir arada ele geçer (Mellink, 1986: 148) Yalnızca Erken Tunç Çağı II ve III'te rastlanan tankardlar, bundan sonra tamamen kullanımdan kalkar.

Baklatepe'de (Şahoğlu, 2004a: Res. 1a) ele geçen çift kulplu bir tankard, kulbun boyundan çıkışı açısından Panaztepe örneği ile benzeşir. Benzer bir örnek de Kanlıgeçit'te (Özdoğan ve diğ., 1998: Res. 19) ele geçmiştir ve Panaztepe örneğinin korunan kısımlarıyla birebir benzeşir.

Panaztepe tankardının yakın benzerleri Acemhöyük'ten (Özgüç, 1986: 41) ve Tarsus-Gözlü Kule (Goldman,1956b: Pl. 265. 470;356: 470)'den ele geçmiştir. Ürgüp Müzesi'ne satın alma yoluyla getirilmiş olan bir örnek (Schachner ve Schachner, 1995: 308, Res. 2) de aynı gruptandır. Hem Ürgüp Müzesi hem de Tarsus depasları gridir. Ancak Tarsus örneği oval ve yassı kesitli kulba sahip olması ile Panaztepe örneğinden ayrılır.

Bu verilere dayanarak, Panaztepe'den ele geçen tankard parçası Erken Tunç Çağı IIIA'ya tarihlenmelidir.

4. 2. 1. 8. Gaga Ağızlı Testi (GT)

Panaztepe'de gaga ağızlı testilere ait tek örnek ele geçmiştir. Testinin gövde kısmında büyükçe bir parça eksik olmakla beraber tam profil vermektedir. Düz dipli, hafifçe yuvarlatılmış çift konik gövdeli, içbükey boyunlu, dışa çekik ağızlı olan testi kısa bir gaga ağza sahiptir. Gövdenin keskin kısmının hemen üzerinden çıkan böbrek kesitli dikey kulp, ağız seviyesinde ağız kenarına bağlanmaktadır. Örnek el yapımıdır (Lev. 12, Res. 5a).

Karşılaştırma: Gaga ağızlı testiler, Erken Tunç Çağı'nda Batı Anadolu'da sevilerek kullanılmasına karşın, bilinen çok sayıda örnek içinde, Panaztepe örneğinin tam bir paraleline rastlanmamıştır. Örneğin, gövde formu açısından en yakın benzeri ise, Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde korunan ve Manisa-Kula kökenli olduğu bilinen bir gaga ağızlı testidir (Bostancı ve diğ., 2006: 236, Res. 18, Çiz. 17). BU benzerlik, Panaztepe'deki örneğin de Erken Tunç Çağı III'te üretildiğini düşündürür

Panaztepe MÖ. 2. binyıl seramiği içinde görülen gaga ağızlı testiler, Erken Tunç Çağı örneğine göre daha sivri ve uzun bir gaga ağza sahiptir (Günel, 1999a: Lev. 105: GT I 1).

4. 2. 1. 9. Çömlekler (ÇÖ)

Ağız çapı yüksekliğinden küçük olan, derin, kapalı kaplar çömlek olarak adlandırılmış ve beş tip altında toplanmışlardır. Tüm örnekler el yapımıdır.

ÇÖ 1 Çömleklerin ilk grubunu oluşturan örnekler, küresel gövdeli, içe çekik ağızlı, basit ağız kenarlı çömleklerdir (Lev. 13). Bunlardan biri üzerinde, ağız kenarının

biraz altından çıkıp, yükselerek ağız kenarını aştıktan sonra tekrar ağız kenarı altına bağlanması beklenen yatay kulbun bir parçası korunmuştur. Bu örnek ÇÖ 1 çömlüklerinin yatay kulba da sahip olabildiklerini göstermektedir (Lev. 13: 2).

Karşılaştırma: Küresel gövdeli, basit ağızlı bu çömlüklerin Troia IV-V. tabakalardaki benzerleri (Sazcı, 2005: Taf 13), Panaztepe'dekilerden biraz farklı, tam küresel değil, ovale yakın gövdelidir. Demircihüyük H-İ (Efe, 1988: Taf. 17: 2) ve K evrelerinde (Efe, 1988: Taf. 27: 3) görülen benzer tip çömlüklerden birinde, ağız kenarının biraz altına yerleştirilmiş at nalı biçimli bir tutamağa rastlanır. Yine ÇÖ 1 tipinin, gövde ve ağız kenarı olarak tam benzeri ancak at nalı biçimli tutamağa sahip bir örneğe Bahçehisar seramiği içinde de rastlanmıştır (Efe, 1994: Fig. 22: 98). Panaztepe'de ele geçen bir at nalı biçimli tutamağın (Lev. 20: 8, TM 3b) ne tür bir kaba ait olduğu bilinmemektedir. Ancak Demircihüyük ve Bahçehisar örnekleri, elimizdeki tutamağın ÇÖ 1 tipi bir çömleğe ait olabileceğini gösterir. Erken Tunç Çağı IIIB'de yaygın kullanıldığı bilinen bu tutamaların bu tip çömlüklerde bulunması, söz konusu çömlek tipinin en azından Erken Tunç Çağı IIIB içinde de kullanıldığını düşündürür.

Orta Anadolu'da, Ahlatlıbel'den bir örnek (Orthmann, 1963a: Taf. 27: 5/69), daha derin bir gövdeye sahiptir.

ÇÖ 2: İkinci tip içindeki çömlükler küresel gövdeli, içe çekik ağızlı, içe kalınlaştırılmış ağız kenarlı kaplardır. Ağız kenarındaki farklılıklara dayanarak 2 alt tipte değerlendirilmeleri mümkündür (Lev. 14-16).

ÇÖ 2a: Bu alt tipin ağız kenarı belirgin şekilde içe çekik olup, yuvarlatılmış şekilde sonlanmaktadır (Lev. 14: 1-3). Bir örnek üzerinde gövdenin orta kısmından çıkan ve ağız kenarının biraz altına bağlanan, yuvarlak kesitli bir dikey kulp korunmuştur (Lev 15).

ÇÖ 2b: İkinci alt tipin ağız kenarı, içe kalınlaştırılmış kesimden sonra, içe doğru hafif eğik şekilde kesilmiş ve sivri şekilde sonlanmıştır.

Karşılaştırma: Panaztepe’de sevilerek kullanıldığı anlaşılan bu çömleklerin Batı Anadolu için yaygın olmadığı anlaşılmaktadır Polatlı’dan tamamı korunmuş bir çömlek (Orthmann, 1963a: Taf. 34: 8/30), Panaztepe ÇÖ 2b tipine göre daha dar bir ağız çapına sahiptir ve ağız kenarının biraz altında iki tutamağa sahiptir. Ancak bu örneğin ağız kenarı, Panaztepe’deki ile tamamen uyumludur.

ÇÖ 2 olarak sınıflanan çömlekler, Panaztepe Orta Tunç Çağı içinde de görülmekle birlikte, yaygın bir formu oluşturmadıkları anlaşılmaktadır.

ÇÖ 3 Çok iyi korunmamış olmakla beraber, olasılıkla küresel gövdeli olan ÇÖ 3 tipi çömlekler, kısa boyunlu ve içe çekik ağızlıdır (Lev. 16: 2-3).

ÇÖ 4 4. tip ÇÖ 3 tipine göre daha belirgin bir boyna sahip, dışa çekik ağızlı, basit ağız kenarlıdır (Lev. 16: 4).

ÇÖ 5: Bu tip uzun ve içbükey boyunlu, dışa çekik ağızlı ve basit ağız kenarlıdır (Lev. 16: 5).

Karşılaştırma: Beycesultan XI. tabakada görülen içbükey boyunlu çömlek (Lloyd ve Mellaart, 1962: Fig. P. 49: 3-4; Abb. 44: 2) Panaztepe’deki gibi basit ağız kenarlıdır. Ancak Beycesultan’da bir örneğin, ovoid bir gövdeye ve omuz üzerinde yatay bir kulbu bulunduğu görülmektedir.

Orta Anadolu’da Etiyokuşu’ndan bir örneğin (Orthmann, 1963a: Taf. 30: 6/28) yalnızca boyun ve ağız kısmı korunmuş olup, çap ve form açısından ÇÖ 5 tipinin tam benzeridir. Polatlı’da (Orthmann, 1963a: Taf.33: 8/18-25) içbükey boyunlu çömlekler pek çok alt tipi ile temsil edilir. Ağız çapları bilinmeyen bu örneklerin bazıları duruş açısından biraz farklı olmakla beraber, benzer mantıkta üretilmiş çömlekler olduğu anlaşılmaktadır. Orta Anadolu’da sevilen bir çömlek formu olan

içbükey boyunlu tipin Büyükkaya'daki bazı örnekleri (Orthmann, 1963a: Taf 64: 15/13-18) çift konik gövdeye sahiptir.

Uzun, içbükey boyunlu çömler, Panaztepe MÖ 2. binyıl seramiği içinde de pek çok örnekle temsil edilir (Günel, 1999a: Lev. 79-80: ÇÖ I 1, ÇÖ I 2).

4. 2. 1. 10. *Pyxis (PK)*

Küçük boyutlu, küresel gövdesi, bir “s” çizerek içbükey boyun kısmına bağlanan, dışa çekik ağızlı tek bir örnekle temsil edilen pyxis üzerinde çizi bezeme bulunur. Tek bir yatay çizgi halinde boynu çevreleyen çizi bezeme, bu hatta dikey olarak bağlanan dikey çizgiler arasında oluşturulan dikdörtgen alanlar içinde, bir çizginin iki yanına sıralanmış kısa çapraz çizgilerle oluşturulmuş bir şevron motifine sahiptir (Lev. 17: 1). Söz konusu pyxis parçası, gri seramik grubu içinde yer alır. Gövde çapı yaklaşık 4 cm. kadardır.

Karşılaştırma: Minyatür bir çömlek görünümüne sahip, tüm yüzeyi çizi ve baskı bezeklerle doldurulmuş bir örnek Troya III'ten ele geçmiştir (Blegen, 1951b: 78: 34.289). Bu örneğin gövde çapı 9 cm.dir. Daha büyük boyutlu ve yine çizi bezekli bir örnek de Beycesultan VIa (Lloyd ve Mellaart, 1962: Fig. P.70: 2) tabakasında bulunmuştur. Liman Tepe V. tabakada da (Şahoğlu, 2004b: Fig. 4b)'de de benzer bir örnek ele geçmiştir. Tip ve bezeme özelliği açısından benzerlik gösteren ancak boyut olarak Panaztepe örneğinden biraz daha büyük olan bir örnek de Syros-Kastri yerleşmesinden ele geçmiştir (Rutter, 1979: Fig. 2: 5). Benzerleri ve bir arada ele geçtiği çark yapımı malzeme düşünöldüğünde, Panaztepe örneği Erken Tunç Çağı III'e tarihlendirilebilir.

4. 2. 1. 11. Minyatür Kaplar (MK)

Panaztepe Erken Tunç Çağı seramiği içinde yer alan minyatür kaplar birbirinden tamamen farklı iki örnekle temsil edilir.

MK 1: Halka kaideli, dışa eğik konik gövdeli, basit ağız kenarlı bu örneğin, gövdesi üzerinde, ağız kenarının biraz altında, dikey şekilde yerleştirilmiş, üçgen biçimli bir tutamağı vardır. El yapımı ve kaba bir örnektir (Lev. 17: 2).

MK 2: İkinci örnek, yuvarlak dipli, hafif bir “s” profil çizen oval gövdeli, kısa boyunlu, dışa çekik basit ağız kenarlı bir çömlekçik görünümündedir. Boyun kısmının altında, iki yana yerleştirilmiş, oval kesitli iki adet tutamağa sahiptir. Ağız kenarının biraz altında açılmış olan delik, olasılıkla kapağın tutturulması için kullanılmıştır (Lev. 17: 3, Res. 5b).

4. 2. 12. Kapak (KP)

İncelenen malzeme içerisinde, tek bir kapağa rastlanmıştır. Bu örnek konik formlu olup, tümü ele geçmediğinden bir kulp ya da tutamaktan kesin olarak söz etmek mümkün değildir. Örnek üzerinde dört sıra halinde düzenlenmiş, birbirine paralel kısa dikey çizgiciklerden oluşan kertik bezeme yer alır. Üzerinde yer alan ve yarısı korunmuş olan bir delik de, olasılıkla kapağın, ait olduğu kaba tutturulması için kullanılmıştır (Lev. 17: 4, Res. 6b).

Karşılaştırma: Panaztepe örneğine benzer konik gövdeli bir kapak Alacahöyük’te bulunmuştur. Bu örneğin üst kısmında bir de ilmek biçimli kulbu bulunmaktadır (Orthmann, 1963a: Taf 43: 11/35.).

4. 2. 2. Dip ve Ayak Formları

İncelenen malzeme içinde çok az sayıda dip ve ayak parçasına rastlanmıştır. Dip parçalarının tümü düz diplere işaret etmektedir (Lev 18).

Düz Dipler (DD):

DD 1 Düz diplerin ilk tipinin kenarları belirgin şekilde yuvarlatılmıştır (Lev. 18: 1).

DD 2 Bu gruptaki örnekler basit, düz diplerdir (Lev. 18: 2).

DD 3 İkinci tipe benzemekle beraber, bu örnekte orta kısım kenarlara göre daha çukur yapılmış olduğu için kabın tam dengeli şekilde durmadığı görülmektedir (Lev. 18: 4).

Ayak (AY):

Panaztepe Erken Tunç Çağı seramiği içinde, üçgen görünümlü, uç kısmı dışa doğru hafif kıvrık şekilde sonlanan, oval kesitli tek bir ayak ele geçmiştir (Lev. 18: 5). Bu örnek, bu dönemde var olması beklenen ancak başka kanıtına rastlanamayan üçayaklı kapların Panaztepe'deki varlığına işaret eder. Panaztepe'de üçayaklı kaplara ait yalnızca bir ayak parçası ele geçmiş olmakla beraber, ele geçen parçanın kaba nitelikli oluşu, bunun bir çömleğe ait olduğunu düşündürmektedir (Lev. 18: 5). Üçayaklı çömlekler, mutfak kabı olarak ve pişirme işleviyle kullanım görmüşlerdir.

Karşılaştırma: Üçayaklı kaplar neredeyse tüm Batı Anadolu Erken Tunç Çağı yerleşmelerinde görülmektedir. Bahçeşehir (Efe, 1994: Fig. 22: 96) ve Karaoğlan Mevkii (Topbaş ve diğ., 1998: Fig. 48: 87-88) örnekleri ise ayağın duruşu ve biçimi açısından Panaztepe ile tam olarak benzer.

4. 2. 3. Kulp ve Tutamak Formları

Yukarıda sözü edilen bazı kap tiplerine ait kulplar ve tutamaklar üzerlerinde ele geçmiş olmakla beraber, bir grup kulp ve tutamak parçası ait oldukları kaplardan ayrı biçimde ele geçmişleridir. Bu tür kulp ve tutamak parçalarının ne tip kaplara ait olduğunu kesin olarak söylemek mümkün olmamıştır.

Eldeki örnekler değerlendirildiğinde, bunların çoğunlukla dikey kulplar olduğu, bunun yanında bazı yatay kulp ve tutamak parçalarının da olduğu görülmüştür. Kulp ve tutamaklar, Dikey Kulplar, Yatay Kulplar ve Tutamaklar olmak üzere 3 ana grup altında değerlendirilmiştir.

Dikey Kulplar (DK):

DK 1: İlk tip yuvarlak kesitli dikey kulplardan oluşmaktadır (Lev. 19). DK 1 örneklerinden bir tanesinde (Lev. 19: 2), kulbun ağız kenarı üzerine bağlandığı kesim korunmuştur. Kulbun duruşu ve ağız kenarını iki yandan sarışı göze alındığında, bu örneğin fincan tipi bir kaba ait olması gerektiği anlaşılmaktadır.

DK 2: DK 2 tipi dikey kulpların, DK 1'den farkı, oval kesitli oluşlarıdır. Kaba niteliği ve duruşu düşünüldüğünde, bu örneğin çömlek tipi bir kaba ait olabileceği düşünülebilir (Lev. 19: 5).

DK 3: Bu grup içindeki kulplar, yarım daire biçimli bir kesite sahiptir. Örneklerden ilki üzerinde, dikey bir çizgi ve bunun iki yanındaki, birbirine paralel kısa çapraz çizgilerle oluşturulmuş şevron benzeri motifli bir çizi bezeme yer almaktadır (Lev. 20: 1, Res. 6a). DK 3 tipinin ikinci örneği üzerinde de bezemeye rastlanır. Uzunlamasına ve düzensiz bir "s" çizerek inen tek bir çizgiden oluşan bir dolgu bezemeye sahiptir. Bu örneğin duruşu, depas tipi bir kaba ait olduğunu net olarak göstermektedir (Lev. 20: 2, Res. 6c).

DK 4: Köşeli bir kesite sahip dikey kulplar, DK 4 tipini oluşturur (Lev. 20: 3-4). Buradaki kulpların ne tip kaplara ait olduğu anlaşılamamıştır.

DK 5: Tek örnekle temsil edilen tip, Burma kulptur (Lev. 20: 4). Kilin yaşken kendi eksenini çevresinde döndürülmesiyle oluşturulmuştur. Burma kulplar, ele alınan dönemde çoğunlukla testiler üzerinde görülmektedir. Hem bu gelenek, hem de bu örneğin duruşu göz önüne alındığında, bu kulbun testi tipi bir kaba ait olduğu düşünülebilir.

Yatay Kulplar (YK):

Yatay kulpların tamamı yuvarlak kesitlidir. Bir örnek üzerinde, ağız kenarının üzerine oturduğu anlaşılan bir kısım korunmuştur. Bu durum, bu kulbun, ağız kenarından çıkan yatay kulba sahip bir kaba ait olduğu anlaşılmaktadır. Bir diğer örnek ise, ağız kenarından çıkan, ilmek görünümlü bir kulptur. Ağız kenarının tam duruşu anlaşılamamakla beraber, bu örneğin bir çanağa ait olduğu kesin olarak söylenebilir (Lev. 21: 4). Bahçeşehir malzemesi içerisinde, çok benzer görünümlü bir kulp, ağız kenarı hafif içe eğik biçimde kesilmiş bir çanakta, ağız kenarının hemen altına yerleştirilmiştir (Efe, 1994: Fig. 7: 18).

Tutamaklar (TM):

Tutamaklar, üç tip içinde değerlendirilmiştir (Lev. 21).

TM 1: Böbrek biçimli bir kesite sahip olan bu tutamak, uç kısmında alta doğru katlanarak, yarım bir spiral oluşturur şekilde sonlanmaktadır (Lev. 21: 5).

TM 2: Bu örnek volüt biçimli bir tutamaktır. Ortadan hafif basık dikdörtgen bir kesite sahip olan başlangıç kesinin, bir spiral oluşturarak sonlanır (Lev. 21: 6).

Karşılaştırma: Volüt biçimli tutamaklar Batı Anadolu’da kronolojik olarak özel bir zaman dilimine işaret ederler ve yalnızca Erken Tunç Çağı IIIB’de kullanılmışlardır. Volüt bezmeli parçalar, çanak veya çömleklerin gövdeleri üzerinde tutamak olarak görülebildikleri gibi, üçayaklı kapların ayakları olarak da görülebilmektedirler. TM 2 tipi tutamaklara Beycesultan VII (Lloyd ve Mellaart, 1962: Fig. P.61) ve VI a (Lloyd ve Mellaart, 1962: Fig. P.70.) tabakalarında rastlanır. Beycesultan’da, volüt biçimli plastik bezemelerin kap üzerinde tutamak ya da dip kısmına 3 adet yerleştirilerek ayak işlevi gördüğü bilinirken, bazen de kapakların kulp kısımlarının iki yanına yalnızca dekoratif amaçlı olarak yerleştirilmişlerdir. Troya V (Blegen ve diğ., 1951b: 251: 13-23) ve Liman Tepe IV. 1 (Şahoğlu, 2002: 67-68)’deki benzer örneklerde volüt bezemeli parçalar çanaklar üzerinde tutamak olarak kullanılmıştır. Larisa *Period 2*’de ele geçen iki örnek (Boehlau ve Schefold, 1942: Abb. 8: i-k), Panaztepe örneğiyle tam paraleldir ve hafırler tarafından kabın gövdesi üzerinde tutamak olarak kullanıldığı şeklinde yorumlanmışlardır.

Tarsus-Gözlü Kule Erken Tunç Çağı III (Goldman, 1956b: 355: 447, 445) tabakalarındaki örnekler ise, “s” profilli açık çanakların dip kısmına üçer adet yerleştirilmiş ve ayak görevi görmüşlerdir.

Volüt biçimli tutamaklar, Erken Tunç Çağı’ndan sonra kullanımdan kalkmıştır. Panaztepe’deki örnek kesin olarak Erken Tunç Çağı IIIB’ye tarihlendirilebilir.

TM 3: 3. tip tutamaklar 2 alt tip içinde değerlendirilmiştir (Lev. 21: 7-8).

TM 3a: Gövde üzerine, yarım daire biçimli tutamak kısmının yatay duruşlu olarak yapıştırılması ile oluşturulmuş tutamak, ilk alt tipi oluşturmaktadır (Lev. 21: 7).

TM 3b: 3a tipine benzer şekilde oluşturulmakla beraber, bu alt tipte tutamak kısmı kap üzerinde at nalı biçiminde bir görünüme sahiptir (Lev. 21: 8). Oldukça kaba niteliğe sahip bu örnek olasılıkla bir çömleğe aittir.

Karşılaştırma: TM 3b tipi tutamaklar, ilk Erken Tunç Çağı IIIB'de ve çömlekler üzerinde görülmeye başlanır. At nalı biçimli tutamalara Beycesultan VII. tabakada (Lloyd ve Mellaart, 1962: Fig. P. 62: 2), pithosların boyun kısımlarının biraz altında rastlanır. Küllüoba IID (Efe ve Türkteki, 2005: 127, Fig. 9b: 13) tabakasında at nalı biçimli tutamak, oval gövdeli, basit ağız kenarlı, kaba bir çömlek üzerinde, ağız kenarının hemen altına yerleştirilmiştir. Aphrodisias Pekmez 2 Açması'nda Erken Tunç Çağı IIIB'ye tarihlenen seramik örnekleri arasında, yine kaba nitelikli bir çömlek parçası üzerinde at nalı biçimli tutamak görülmektedir (Joukowsky, 1986b: 572, Fig. 412: 145).

Atnalı biçimli, büyük boyutlu tutamaklar, Panaztepe Orta Tunç Çağı'nda da çömlekler üzerinde kullanılmaya devam etmiştir (Kazı dokümantasyonu). Geç Tunç Çağı'nda, yine bazı çömlekler üzerinde görülen, atnalı biçimli ancak çok daha küçük boyutlu ve neredeyse artık bir kabartma görünümünü almış örnekler, bu tip tutamakların bir uzantısı olarak düşünülebilir.

5. PANAZTEPE ERKEN TUNÇ ÇAĞI VE ORTA TUNÇ ÇAĞI'NA GEÇİŞ SERAMİĞİNİN GENEL DEĞERLENDİRMESİ VE TARİHLEMESİ

Yukarıda tipolojisine ve teknik özelliklerine yer verilen az sayıda malzeme, bazı detaylı alt sınıflamaların yapılabilmesi için yetersizdir. Ancak elde edilen oransal değerler göz önüne alınarak bazı genel yargılara varılmaya çalışılmıştır (Grafik 1-2).

Panaztepe Erken Tunç Çağı seramiğinin % 36 sı çark yapımıdır. Malzemeyi öncelikle mal grupları açısından değerlendirmek gerekirse, bunlar içinde ilk sırayı, %28'lik oranla gri seramik almaktadır (Grafik 2). Gri seramik örneklerinin %55'i çanaklardan oluşur (Grafik 3). Depas ve tankard tipi kaplara ait birer örnek de bu mal grubu içinde yer almaktadır. Panaztepe Erken Tunç Çağı içinde gri seramik, birkaç farklı alt grup ve yüzey özelliği ile temsil edilmekte ve en temel mal gruplarından birini oluşturmaktadır. İçlerindeki katkı maddelerinin (özellikle mika), Panaztepe'nin MÖ. 2. binyıl yerli malları içindekilerle yakın benzerlik gösterişi, bu örneklerin tümünün yerli üretim olduğunu düşündürmektedir.

Mal grupları içinde ilk sırayı alan "gri seramik", Batı Anadolu'nun yaygın geleneğinden farklı bir duruma işaret etmektedir. Batı Anadolu Erken Tunç Çağı III dönemi içinde, büyük ölçüde kırmızı astarlı mal gruplarının baskınlığı gözlenirken (Efe, 1988: 126), Panaztepe'de kırmızı astarlı mallara çok az rastlanır. Dönem yerleşmelerinde gri seramiğe sınırlı alanlarda ve çok az sayıda örnekte rastlanır. "Gri seramik" Troya'da ilk kez IIa tabakasında, çark ya da el yapımı, ince ya da orta nitelikli örneklerde rastlanır (Huot, 1982a: 118). Gri mal grubu Troya III'te de aynı karakterini korur (Blegen ve diğ., 1951a: 19). Beycesultan'da ise gri örneklere Erken Tunç Çağı II'ye tarihlenen tabakalarda az da olsa rastlanırken, Erken Tunç Çağı III'te yerleşmede bir süre ortadan kalkar (Huot, 1982a: 119-120), Erken Tunç Çağı IIIB'ye tarihlenen VIa tabakasında tekrar görülür (Lloyd ve Mellaart, 1962: 229). Aphrodisias'ta, Erken Tunç Çağı II ve III tabakalarında çok az miktarda gri

seramik örneği ele geçmiştir (Joukowsky, 1986a: 307) Troya V'te gri seramiğin oranının yalnızca %3 ila %7 olduğu ortaya konmuştur (Blegen ve diğ., 1951b: 235). İzmir ilinin güneyinde yer alan Liman Tepe yerleşmesinde, ilk kez Erken Tunç Çağı II'de ortaya çıkan bu seramik grubu, takip eden Erken Tunç Çağı III'te de oldukça az, hatta sayılı örneklerle temsil edilmektedir (Şahoğlu, 2002: 54). Ancak Panaztepe ve Larisa'da ise, bu oranın tersi bir biçimde görüldüğünden söz edilebilir. Panaztepe'de Erken Tunç Çağı III'te en yaygın mal grubu olarak kullanılmaya başlanmış, bundan sonra da uzun süre varlığını korumuştur. Bu dönemi takip eden Orta Tunç Çağı'nda, özellikle de "Liman Kent"te gri seramik baskın olarak varlığını göstermektedir. (Aykurt, 1998). Oranı daha az olmakla beraber Geç Tunç Çağı tabakaları içinde de görülen bir mal grubudur. Kökeni üzerine çeşitli tartışmalar bulunan gri seramiğin (Gri seramiğin kökeni ve adlandırmasıyla ilgili tartışmalar için bkz. dipnot 11) , Anadolu Erken Tunç Çağı'nın yerli seramik geleneği içinde var olduğu, arkeolojik kazılar sonucunda elde edilen malzemelerden yola çıkılarak bugün net olarak söylenebilmektedir. Panaztepe Erken Tunç Çağı verileri de bu bilgiye bir katkı sağlamıştır.

Gri seramiğin üretim sürecinin, diğer mal grupların göre daha özenli bir işçilik gerektirdiği belirtmek gerekir (Gri seramiğin üretim aşamaları için bkz. dipnot 11). Bu mal grubunun yerleşmede önemli bir oranda var olması, yerleşmede seramikçiliğin gelişkin olduğunun da bir kanıtı olarak görülmelidir.

Mal grupları içinde ikinci sırada, %25 oranla kaba mutfak malları yer almaktadır. (Grafik 2). Bu durum, mekânın domestik işleviyle ilgili de olmalıdır.

Bu mal grubunu takiben benzer oranlarda kahverengi ve siyah perdahlı mal grupları yer almaktadır (Grafik 2). Yoğunluk olarak üçüncü sırayı alan "kahverengi perdahlı mal grubu" içinde, özellikle ÇN 6 tipi çanaklara yoğun olarak rastlanır. Bunun yanında eldeki 3 adet çan biçimli kap da bu mal grubu içindedir (Grafik 4). Bu formlar, özellikle de Erken Tunç Çağı II sonuna işaret eden çan biçimli kaplar göz önüne alındığında, bu mal grubunun kronolojik olarak görece daha erken bir geleneğin parçası olduğu düşünülebilir. Parlak perdah geleneği de Erken Tunç

Çağı'nın en eski dönemlerinden beri sevilen bir uygulamadır. Bu durum, söz konusu mal grubunun, Erken Tunç Çağı II sonuna ait bir geleneğe işaret edebileceğini düşündürür.

Siyah perdahlı mal grubu içindeki kapların, hamurları genellikle grinin değişen tonlarındadır. Gri seramik geleneğini bu dönemden itibaren benimsemeye başlanmış, benzer teknikle üretilen siyah astarlı mallar üzerine de, geçmişten getirilen bir gelenek olan siyah astar ve perdah uygulanmış olmalıdır. Bu mal grubu içinde yer alan kapların %86'sı çanaklardır (Grafik 6).

“Devetüyu mal grubu”, (literatürden “*plain ware*” olarak tanınmaktadır) tüm örnekler içinde %12lik bir orana sahiptir (Grafik 2). Bu mal grubunun çoğunu oluşturan çark yapımı kaplar içinde ilk sırayı tabaklar (TB 1 ve TB 2) oluşturmaktadır. Bu mal grubu ve çark işi tabakların birlikteliği Batı Anadolu Erken Tunç Çağı IIIA dönemi için çok belirleyicidir. “*Plain ware*”, bu dönemde, seramik yapımında çark kullanımıyla beraber yaygınlaşan seri üretim¹⁹ geleneğinin önemli bir göstergesidir. Bu mal grubu üzerinde astar ve perdahlama gibi uygulamalara yer verilmemiş, hızlıca üretilen ve pişirilen, benzer tipte kapların üretimi tercih edilmiştir. Panaztepe’de, özellikle çark yapımı tabaklarda görülen bu mal grubu, dönemin bu seri üretim geleneğinin burada da benimsendiğinin bir göstergesidir. Troya’da bu mal grubuna ilk kez Troya II sonunda rastlanır. Troya III-V tabakaları boyunca da varlığını sürdürür (Huot, 1982a: 118). Troya’daki örneklerde de çark izlerinin belirgin olduğuna dikkat çekilmektedir (Blegen ve diğ., 1951b: 19-20). Troya IV tabakasında, “*plain ware*” içinde en yaygın görülen form A2 tipi tabaklardır (Blegen ve diğ., 1951b: 120) ve A2 tipi Panaztepe’deki TB 1 tipi ile paraleldir. Küllüoba’da bu mal grubu içinde görülen çark işi tabaklar ilk kez IIID tabakasında ortaya çıkar ve bu tabaka Erken Tunç Çağı IIIA’ya tarihlenir (Efe, 2007: 55). Sözü edilen seri üretim ve standartlaşmayla bağlantılı Erken Tunç Çağı III seramiğinde bu mal grubuyla beraber form repertuarında da bir daralma

¹⁹ “Seri üretim” ifadesi, çarkın kullanımıyla beraber, basit formu ve özensiz işçilik gösteren kapların, hızlı biçimde, olasılıkla günlük kullanım ihtiyacını basitçe karşılamak amacıyla üretilişini ifade etmektedir.

gözlenir²⁰. Sözü edilen daralma, bir forma ait alt tiplerdeki çeşitliliğin azalması ve Batı Anadolu yerleşmelerinde üretimi tercih edilen tiplerin giderek birbirine benzemesi anlamındadır. Panaztepe’de MÖ 2. binyılda “*plain ware*” mal grubunun örnekleri görülmeye devam eder (Kazı dokümantasyonu).

Bunların yanında çok az örnekle temsil edilmekle beraber, ilginç bir grup olan krem rengi perdahlı mallardan söz etmek gerekir (Grafik 2). Yalnızca %3’lük bir oranla temsil edilen bu grup, çok az yerleşmeden bilinmektedir. Krem rengi perdahlı mal grubun ait çok az sayıda örnek Liman Tepe Erken Tunç Çağı IIIB seramiği içinde saptanmıştır (Aykurt, baskıda).

Mal grupları içinde, belki de en şaşırtıcı olan, çağdaş Batı Anadolu yerleşmelerinin çoğunda birinci sırayı alan kırmızı astarlı mallara Panaztepe’de, çok az sayıda amorf örnek üzerinde rastlanmasıdır. Troya III-V tabakalarında, kırmızı perdahlı ve çoğunlukla çark yapımı mallara yoğun olarak rastlanır (Huot, 1982a: 118). Panaztepe insanların, Batı Anadolu Erken Tunç Çağı kültürünü benimsemiş oldukları kap formlarından anlaşılmalı beraber, bu formların üretiminde kendi geleneklerine yer verdikleri görülmektedir.

Tüm mal grupları içindeki en yaygın katkı maddesi, orta ila yoğun miktarda, ince zerrecikler halinde görülen gümüş renkli mikadır. Mika, yalnızca bu dönemde değil, M.Ö. 2. binyılda da Panaztepe seramiğinin en yaygın katkı maddesini oluşturmaktadır. Özellikle seramik örneklerinin astarlarında, parlak bir görünüm sağlamak amacıyla, mikanın bilinçli olarak yoğun kullanıldığı gözlenmektedir. Ancak hamur içindeki orta yoğunluktaki mika katkısının, kilin doğal yapısından kaynaklandığı söylenebilir. Zira yukarıda “I.5.2 Panaztepe Çevresinin Jeomorfolojisi” başlığı altında sözü edildiği gibi, Panaztepe’nin üzerinde yer aldığı Gediz havzası, başkalaşım sonucu oluşmuş kayaçları bünyesinde barındırır. Bunlar içindeki en önemlilerden biri mikaşisttir. Gediz’in yatağını aşındırarak parçaladığı bu kayaçların, havzadaki kil yatakları içinde de kendiliğinden bulunması doğaldır.

²⁰ Örneğin Troya III tabakası ile beraber, form repertuarında bir daralmanın gözlemlendiğine Blegen tarafından da dikkat çekilmektedir (Blegen, 1950b: 59 a-b).

Yerleşme üzerinde biriken yağmur toprağı bugün bile çıplak gözle incelendiğinde, içindeki gümüş mika zerrelere açıkça seçilebilmektedir. Ancak bunun kesin olarak söylenebilmesi için kil analizlerine ihtiyaç vardır. Mikanın ardından en yoğun görülen katkıları deniz kabuğı, kireç ve taşçıklardır.

Panaztepe Erken Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı'na geçiş seramiğı içerisinde, "ithal" olduğu düşünülen bir örnek ya da gruba rastlanmamıştır. Seramikte tespit edilen mal gruplarına bakıldığında, tümünün Panaztepe M.Ö. 2. binyıl mal gruplarıyla, kil ve katkı maddeleri açısından yakın benzerlik gösterdiği görülmektedir. MÖ 2. binyılda da "gri seramik", "*plain ware*" ve kırmızı perdahlı mal grupları üretilmeye devam etmiştir.

Kap tiplerinin değerlendirilmesine geçildiğinde, Batı Anadolu'da Erken Tunç Çağı'nın ikinci yarısı için tipik olan kap formlarının neredeyse tamamının Panaztepe'de de var olduğu görülmektedir. İlk sırayı %50'lik oranla çanaklar almaktadır (Grafik 1). Çanaklar içinde en sık kullanılan grubu ÇN 6, ÇN 9 ve ÇN 10 tipi çanaklar almaktadır. Bunlardan, ÇN 6 tipi tabakların, Panaztepe'yle çağdaş yerleşimlerde ele geçtikleri tabakalar göz önüne alındığında, Erken Tunç Çağı III'ün daha geç dönemlerinde kullanılmaya başlandığı görülür. ÇN 9 ve ÇN 10 tipi çanaklar ise, Troya²¹ başta olmak üzere neredeyse tüm çağdaş yerleşmelerde Erken Tunç Çağı başından itibaren yaygın olarak kullanılmıştır. ÇN 8 tipi olarak adlandırılan "s" profilli çanakların tümü, gri seramik içinde yer alır. Panaztepe örneklerinin benzerleri Küllüoba IID (Efe ve Türkteki, 2005: Fig. 7: 1 ve 5).ve Beycesultan XII-X. (Lloyd ve Mellaart, 1962: Fig. P. 47: 32-42; Fig. P. 50: 15-26) tabakalarda da bulunur. Beycesultan'da "s" profilli çanaklar oldukça sevilen bir formu oluşturmaktadır.

Panaztepe Erken Tunç Çağı'nın en yaygın ikinci kap tipini, %28'lik oranla çömlekler oluşturur (Grafik 1). Çömlek tipleri içinde en yaygın olanı ÇÖ 2 tipidir. Çağdaş Batı Anadolu yerleşmeleri içinde çok yaygın olmayan bu tip, Panaztepe'de sevilerek kullanılmıştır. Tümü kaba mal grubu içinde yer alan bu tip çömleklerin,

²¹ Troya yerleşmesinde, Blegen'in yaptığı sınıflamada bu tip çanaklar A12 ve A16 olarak bilinmektedir.

kahverengi hamurlu ve iyi pişmiş olduğu görülmektedir. Parlak bir perdaha sahip olmamakla beraber, yüzeylerinin ıslakken düzeltilmiş olduğu görülmektedir.

%8'lik oranla üçüncü sırada yer alan kap tipi, tabaklardır (Grafik 1). Bu örneklerin tümü devetüyu mal grubu (*plain ware*) içinde yer alan, çarkta yapılmış, astarsız, perdahsız gruptandır. Tipoloji içinde, oransal olarak tabakların üçüncü sırada yer alması, Erken Tunç Çağı IIIA kültürleri için oldukça tipik olan, çarkta tabak üretimi geleneğinin, Panaztepe topluluğunca da benimsenmiş olduğunu gösterir. Çarkın yaygın kullanımı ile birlikte, basit ve özensiz bir işçilik gösteren bu tabaklar, bir seri üretimin parçasıdır. TB 1 tipi içinde yer alan tabaklar, literatürde “*Troy plates*” olarak da bilinen, çark yapımı konik çanaklardır. Bunlar Batı ve Orta Anadolu ve Ege’de pek çok yerleşmede görülmektedirler. Troya’da ilk kez IIb tabakasında rastlanır ve bunlar A1 tipi altında yoğunlaşırlar (Blegen ve diğ., 1950 b: fig. 370a). Panaztepe TB 1 örnekleri, Troya III a-d tabakasındaki yayvan örneklerle (Blegen, 1950b: 60: 33.142, 33.141; 62: 33.446) daha çok benzeşmektedir. Çark yapımı konik tabakların yapımı Troya IV ve V’te de sürer. Ancak Troya V örnekleri (Blegen, 1950b: 238) biraz değişikliğe uğramıştır ve Panaztepe örnekleriyle tam olarak paralellik göstermezler. Eskişehir bölgesinde, Küllüoba'nın da Erken Tunç Çağı III katları içinde (Efe ve Ay-Efe, 2001: Res. 22) ve Bahçehisar’da Erken Tunç Çağı IIIB malzemesi içinde yer alan örneklerden (Efe, 1994: Fig.3: 1-2; Fig. 6: 13-15) özellikle bir grubun ağzının Panaztepe’deki gibi hafif dışa açıldığı görülmektedir. Bahçehisar’da da TB 1 tipi tabakaların “*plain ware*” örnekleri mevcuttur (Efe, 1994: 29).

TB 2 tipi tabaklar ise özellikle Tarsus ve Kyklad adalarında görülür (Goldman, 1956b: 353: c; Caskey, 1972: Fig. 6: C3-C5). Mellink (1986: 148) bu tip tabakları “*platters*” olarak adlandırmakta ve bunların, Tarsus’u Erken Tunç Çağı III’te etkisi altına alan Batı Anadolu kültürünün belirgin bir ögesi olduğunu belirtmektedir.

Bunu takip eden kap formlarının tümü, az sayıda örnekle temsil edilmektedir (Grafik 1). Bunlar içinde içecek kapları (çan biçimli kap, çift kulplu fincan, fincan, depas, tankard) ağırlıktadır. Tüm içki kaplarının, genel içindeki oranı %10'luk

dilimi kapsamaktadır. İçecek kaplarının ait oldukları mal gruplarına bakıldığında, gri mal grubunun ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Diğer tiplere göre daha özenli bir yapım tekniği gösteren bu içki kaplarının, ait oldukları mal grubu da bu özenli üretimi destekler niteliktedir. Zira gri seramiğin üretimi, pişirme sürecinde de farklı ve bilinçli adımları gerektirmektedir (Gri seramiğin üretim süreciyle ilgili bkz. dipnot 11).

Kahverengi perdahlı mal grubu içinde yer alan “an biçimli kap”lar, Panaztepe’nin bilinen en erken formlarını oluşturmakta ve tarihleme içinde de önemli bir yer tutmaktadır. Ancak ele geçen 3 an biçimli kap rneği de, Orta Tunç ağı başına tarihlenen tabakalar içinde, olasılıkla ikincil kullanım rneği olarak ele geçmiştir. Bu tip kaplara Ege dünyasında kronolojik olarak ilk kez, “Kastri Grup”²² olarak adlandırılan ve Erken Tunç ağı II ile III arasında bir geçiş dönemini yansıtığı düşünülen seramik geleneği içinde rastlanır. Bunlar Kykladlar ve Kıta Yunanistan’daki ilk Batı Anadolu’lu²³ seramik örnekleri içinde, ilk tankardlarla bir arada bulunmuştur. Mellink, Kıta Yunanistan Euboea bölgesindeki Lefkandi I’de (Mellink, 1986: 148; Rutter, 1979: Fig. 1: 6) Anadolu seramik grubunun en

²² J. Rutter (Rutter, 1979) ve M.J. Mellink (Mellink, 1989) Kastri grup üzerinde önemli çalışmalar yrtmştir. Kastri grubu olarak adlandırılan seramik grubu, ilk kez Kyklad Adalarından biri olan Syros’taki Kastri yerleşmesinde saptandığı için bu ismi almıştır. Bu grup içinde, oldukça iyi kalitede, ince nitelikli, çark yapımı siyah ve kırmızı mallar ilk kez görülmeye başlanmıştır. Bunların yanında hafif s-profilli tek kulplu fınanlar ve özellikle de “an biçimli kap” olarak adlandırılan, depasların öncülü kabul edilen (bir çeşit bodur depas görünümündedir) formlar kendisini göstermektedir. Bu seramik grubunun tarihlemesi Anadolu-Ege bağlantıları için oldukça önemlidir. Anadolu’da ilk kez Tarsus-Gözlü Kule Erken Tunç ağı II tabakasında ele geçmiş olan “an biçimli kaplar” oldukça kısa bir süre kullanımda kalmış ve olasılıkla yerini benzer işlev gören depaslara bırakmıştır. İzmir bölgesi içinde ise Liman Tepe’den tanınan bu kaplar şahoğlu (şahoğlu, 2002) tarafından ET II/III dönemine yani bir çeşit geçiş dönemine tarihlendirilmiştir. Bu ereve de Panaztepe’den ele geçen 2 adet tmlenebilir örnek de oldukça önemlidir. Kastri grup seramiği üzerine çalışan uzmanlar, bu grubu önceleri tümüyle ET III içine yerleştirmek isterken, daha sonra bu grubun ET II ve III arası bir geçiş evresine ait olması gerektiği tartışılmaya başlanmıştır (Manning, 2001: 61). Kyklad adalarının bu grubu, Kıta Yunanistan’ın Lefkandi I grubu ile yine form özelliklerinden yola çıkılarak ağdaş görülmektedir. Ancak Lefkandi I repertuarı içinde, grubun tipik kap formlarına ve bunların varyantlarına daha sınırlı sayıda rastlanmaktadır. Manning, Lefkandi I kültürünün, Peloponnesos bağlantısını kurarken Lerna verilerinden yola çıkarak, Lerna III’ün ilk 3 evresinin (A-C) bu gruptan erken, son evresinin ise (D) bu gruba ve ET II sonu ile ağdaş olması gerektiğini öne srmştir (Manning, 2001: 52). Lerna IV ise bu görüşle ET III içine tarihlenmektedir. Bu durum Troya IV malzemesi ile paralellik gösteren bu tabaka için tutarlıdır. Ancak Lerna IIIC tabakasında ilk kez kısmen değişime uğramış Erken Hellas II seramiği ile beraber ilk Anadolu’lu laşmış örnekler görülmeye başlanmıştır. Bunlar tankard ve an biçimli kaplardır (Manning, 2001: 53). Manika mezarlığında hem Kyklad tavaları hem de Kastri grubu seramiği ele geçmiş ancak bunlar hiçbir zaman aynı mezar içinde bulunmamışlardır. Dolayısıyla iki grup arasında bir zaman farkı olduğu düşünülebilir. Her ne kadar Manika mezarlığı malzemesinin, özel bir l eşyası grubu olabileceği yorumu yapılmışsa da, bu tip kaplar kullanım kabı niteliğinde olduklarından, en azından bir süre günlük faaliyetlerde de kullanılmış olmalıdırlar.

²³ Batı Anadolu kökenli kapların, Kykladlar ve Kıta Yunanistan’da benimsenmesi sonucu üretilen yerli taklitleri için, bazı araştırmacılar “Anatolianizing” terimini kullanmaktadır (rn. Manning, 2001). Bu alışma içerisinde ise bu kaplardan, Kıta Yunanistan ve Kykladlardaki “Anadolu’lu” seramik olarak söz edilmiştir.

belirleyici formlarından bir olarak “Çan Biçimli Kapları” sıralar. Burada, bu tip örnekler, Güneybatı Anadolu örneklerine benzer tek kulplu tankardlar, çark yapımı tabak ve çanaklar ile bir arada görülür. Bu tipin Kilikya örnekleri kırmızı perdahlı olup, en tipik özellikleri dipten çıkıp, yüksek bir ilmek biçimi yaptıktan sonra, ağız kenarı altına bağlanan, bağlantı yerinden sonra ise, kabın gövdesi boyunca kalınlaştırılıp uzatılarak tam bir ilmek şeklinde, çıkış yeriyle birleşen kulplardır (Mellink, 1986: 148). Bu durum, Panaztepe örneklerinde de gözlenir. Çan biçimli kaplar zamandizini açısından depasları önceleyen bir grup oluşturmaktadırlar. Zaten ilk bakışta, bodur bir depas görünümünde olan bu tip kaplar, oldukça kısa bir süre kullanımda kalmışlardır. Tankardlarla aynı dönemde ortaya çıkmaları da zamandizinsel açıdan önemli bir veridir. Bir süre sonra, olasılıkla aynı işlevi gören depaslarca ortadan kaldırılmış olmalıdırlar. Panaztepe örneklerinin Anadolu’daki benzerleri Liman Tepe (Şahoğlu, 2004b: Fig. 4a; 2004b: 101, Fig. 13), Beycesultan (Spanos, 1972: Abb. 5: 3) ve Afyon Arkeoloji Müzesi’ndeki bir örnektir (Topbaş ve diğ., 1998: Fig. 64: 197). Tarsus’taki benzer bir örnek de (Goldmann, 1956b: 356: 491), Erken Tunç Çağı III tabakasında ele geçmiştir.

Panaztepe’den ele geçen, tamamı korunmuş gri seramik içindeki depasın, hem form hem mal grubu açısından en yakın paraleli, Liman Tepe yerleşmesinden, Erken Tunç Çağı II sonuna tarihlenen tabakada ele geçmiştir (Şahoğlu, 2004b: Fig. 6a). Yine gri seramik içinde benzer 3 depas da İzmir Müzesi’nde bulunmaktadır (Akyurt ve Kaya, 2005: Çizim 1-3). Bu örneklerden ikisi Erken Tunç Çağı IIIA’ya tarihlendirilmiştir (Akyurt ve Kaya, 2005: Çiz 2-3). Kusura’dan bir örnek (Topbaş ve diğ., 1998: Fig. 63: 187) ve Eskişehir-Bozüyük örnekleri (Efe, 1988: Taf. 64: 2) form açısından Panaztepe depaslarıyla benzeşir. Anadolu dışından, Keos-Ayia Irini (Caskey, 1972: Fig. 7: C47-C48) ve Lefkandi I’dan de (Rutter, 1979: Fig. 2: 2-3) benzer depaslar ele geçmiştir. Benzerlerinin de gösterdiği gibi, Panaztepe depası, Erken Tunç Çağı II sonu ile IIIA arasında bir döneme ait olmalıdır.

Panaztepe’deki tankard örneğinin (Lev. 11: 2), Baklatepe’den (Şahoğlu, 2004a: Res. 1a) çift kulplu bir tankard ile, kulbun boyundan çıkışı açısından paralel olduğu görülür. Benzer bir örnek de Kanlıgeçit’te (Özdoğan ve diğ., 1998: Res. 19) ele

geçmiştir. Mellink, Troya’da rastlanmayan ve bu nedenle zamandizinsel olarak bir kesintiye işaret eden tek kulplu tankardların, çift kulplu tankardlar, depaslar ve çark yapımı tabaklardan oluşan grubun öncüsü olması gerektiğini ve bu tipin çoğunlukla kırmızı parlak perdah ile karakterize edildiğini belirtir (Mellink, 1986: 145). Bu bağlamda çark işi (TB1 ve TB2) tabaklarla bir arada ele geçen bu tankard parçası, olasılıkla çift kulplu bir örneğin parçasıdır.

Repertuar içinde depolama kaplarına rastlanmamıştır. Bu durum malzemenin ele geçtiği mekânların işleviyle ilgili olmalıdır. Zira bu dönem yerleşmelerinde büyük boyutlu depolama kaplarına rastlanmaktadır. Ancak bu durum konutun kısıtlı bir alanının araştırılmış olmasıyla da bağlantılı olabilir.

Yerleşmede birer örnekle temsil edilmekle beraber varlığında söz edebileceğimiz atnalı biçimli (TM 3b) ve volüt biçimli (TM 2) tutamaklar da tarihlemeyle ilgili ipuçları verir²⁴. Atnalı biçimli tutamaklara ilk kez Erken Tunç Çağı IIIB evresinde rastlanmaktadır (Lloyd ve Mellaart, 1962: Fig. P. 62: 2; Efe ve Türkteki, 2005: 127, Fig. 9b: 13). Beycesultan VII. tabakada (Lloyd ve Mellaart, 1962: Fig. P. 62: 2), pithosların boyun kısımlarının biraz altında rastlanır. Küllüoba IID (Efe ve Türkteki, 2005: 127, Fig. 9b: 13) tabakasında ve Aphrodisias Pekmez 2 Açması’nda (Joukowsky, 1986b: 572, Fig. 412: 145) Erken Tunç Çağı IIIB’ye tarihlenen seramik örnekleri arasında, kaba nitelikli çömlekler üzerinde at nalı biçimli tutamaklar görülmektedir.

Volüt biçimli tutamaklar da yalnızca Erken Tunç Çağı IIIB’de kullanılmışlardır. Volüt bezmeli parçalar, kapların gövdelerinde tutamak biçiminde kullanıldıkları gibi, üçayaklı kapların ayakları olarak da görülebilmektedirler. TM 2 tipi

²⁴ Seramik verilerine dayanarak Batı Anadolu kronolojisi üzerine çalışan T. Efe, yakın tarihli bir çalışmada, volüt bezemelerin ve kırmızı haçlı çanakların bir arada Küllüoba IID tabakasından itibaren görülmeye başladığını belirtmektedir. Ancak, aynı çalışmada, Küllüoba’nın sözü edilen tabakasını da içeren II D-A tabakalarını, Erken Tunç Çağı IIIC adı altında sınırlanmış ve tüm grubu Troya IV ile çağdaş kabul etmiştir. Ancak bu durum, Troya V için tipik olan volüt bezemeli malzeme ve kırmızı haçlı çanakların tarihlemesiyle ilgili çelişkili bir durum yaratmaktadır (Efe ve Türkteki, 2005: Fig. 10). Üstelik bu çalışmada Erken Tunç Çağı IIIC olarak adlandırılan malzemenin neye göre adlandırıldığı belirtilmemiştir. Tüm bunların yanında, Troya V tarihlenmesi MÖ 1800 yılı ile başlatılmış ancak bu durum, söz konusu çalışma içerisinde bir C14 tarihlenmesine dayandırılmamıştır.

tutamaklara Troya V (Blegen ve diğ., 1951b: 251: 13-23), Liman Tepe IV.1 (Günel, 1999b: Taf. 11: 2; Şahoğlu, 2002: 67-68), Beycesultan VII (Lloyd ve Mellaart, 1962: Fig. P.61) ve VI a (Lloyd ve Mellaart, 1962: Fig. P.70.) tabakalarda, Larisa *Period 2*'de (Boehlau ve Schefold, 1942: Abb.8:i-k) ve Tarsus-Gözlü Kule Erken Tunç Çağı III tabakasında (Goldman, 1956b: 355: 447, 445) rastlanmıştır.

Ele alınan örneklerin, %95'i üzerinde bezemeye rastlanmaz. Seramik örneklerinin %3'ü çizi bezekli, %2'si de dolgu bezeklidir (Grafik 7). Batı Anadolu'nun geneline bakıldığında, bezemenin bu dönem için yaygın bir gelenek olmadığı görülmektedir. Özellikle geçiş seramiğinde bu geleneğe çok nadir rastlandığı, T. Efe tarafından da belirtilmektedir (Efe ve Türkteki, 2005: 129). Panaztepe'de de, çağdaş Batı Anadolu yerleşmelerinde de olduğu gibi, bezemenin Erken Tunç Çağı III seramiğinde yaygın bir gelenek olmadığı düşünülebilir. Dolgu bezemeye rastlanan örnekler içinde bir depas parçasının yer alması, içki kaplarının özenli yapıldığı düşüncesine destek sağlamaktadır. En bütünlüklü şevron motifini veren çizi bezekli pyxis parçası, gri seramik grubu örneklerindedir. Buradaki motifin ortası dikey bir çizgiyle belirlenmiştir. Hood (1986: 50), ortası dikey bir çizgiyle bölümlenmiş şevron motifli çizi bezemenin Kyklad kökenli olduğunu öne sürer. Ancak Huot (1982b: Carte 74), bu bezemenin Orta Anadolu'nun batı kesiminden Ege adalarına kadar geniş bir alanda kullanıldığına dikkat çeker.

Her kap tipi için yapılan tipolojik karşılaştırmalar dikkate alındığında, eldeki neredeyse tüm formların, Batı Anadolu sahil şeridinden Orta Anadolu'ya kadar uzanan geniş bir alanda yaygın kullanım gören Erken Tunç Çağı III seramik geleneğiyle uyumlu olduğu göze çarpmaktadır. Panaztepe malzemesi, Batı Anadolu sahil şeridinde yer alan Troya yerleşmesinin, özellikle III-V. tabakalarının seramik örnekleriyle temel bazı benzerliklere sahiptir. Ancak daha iç kesimde yer alan, Eskişehir yöresindeki, Küllüoba ve Bahçehisar gibi yerleşmelerin Erken Tunç Çağı sonu malzemesi dikkate alındığında, kıyı bölgesine oranla çok daha büyük paralellikler göstermektedir. Panaztepe Erken Tunç Çağı seramiği içinde belirlenen tiplerin neredeyse tümünün, Küllüoba ve Bahçehisar yerleşmelerinde de temsil

edildiği görülmüştür (Seramik örneklerinin detaylı karşılaştırmaları için bkz. bölüm “4. 2. Tipoloji”).

Bu benzerlikleri, güney kesimde Beycesultan ve Aphrodisias ile de gözlemlemek mümkün olmuştur. Beycesultan’da gri mallara Erken Tunç Çağı II’ye tarihlenen tabakalarda (Huot, 1982a: 119-120). Erken Tunç Çağı IIIB’ye tarihlenen VIa tabakasında rastlanır (Lloyd ve Mellaart, 1962: 229). Aphrodisias’ta, Erken Tunç Çağı II ve III tabakalarında çok az miktarda gri seramik örneği ele geçmiştir (Joukowsky, 1986a: 307) Çark yapımı konik tabaklara Aphrodisias Akropol 3 Açması’nda Erken Tunç Çağı III’te yoğun olarak rastlandığı belirtilmiştir (Joukowsky, 1986a: 389; 1986b: Fig. 423: 2, 5). ÇN 2 tipi çanakların gövde ve ağız kenarı açısından tam paralellere Beycesultan XII (Lloyd ve Mellaart, 1962: Fig. P47: 16-18) ve X. (Lloyd ve Mellaart, 1962: Fig. P 50: 37) tabakalarda rastlanır. Troya’da oldukça az görülen, ancak Panaztepe’de 3 alt tiple temsil edilen konik gövdeli çanakların (ÇN4), Beycesultan Erken Tunç Çağı III tabakaları için sevilen bir tip olduğu hafiflerce belirtilmektedir (Lloyd ve Mellaart, 1962: Fig. P.47: 57-58), Panaztepe gri seramiğinin sevilen formu olan “s” profilli çanaklar da Beycesultan’da Erken Tunç Çağı IIIA’da oldukça yaygındır (Lloyd ve Mellaart, 1962: Fig. P. 47: 32-42; P. 50: 15-26). Panaztepe Erken Tunç Çağı, Denizli yöresi ile de seramik kültürü açısından benzerlik göstermektedir. Panaztepe’nin Orta Anadolu’ya uzanan doğal yollar üzerinde yer alan bu kesimle benzerlikleri, Anadolu’nun iç kesimleri ile kurduğu ilişkilerin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Panaztepe Erken Tunç Çağı seramiğinin yoğun benzerlik gösterdiği Denizli ve Eskişehir yöreleri, dönemin Orta Anadolu kültürüyle önemli paralelliklere sahiptir. Panaztepe Erken Tunç Çağı seramiğinin kendisi de Orta Anadolu ile benzerliklere işaret eder. Kültepe 13. tabakada ele geçen bir örnek, Öktü (1973: 103, Taf 59: I-m/01) tarafından Erken Tunç Çağı IIIB içinde değerlendirilmiştir. Bu tipin örneklerinin Kültepe 12 ve 11b tabakalarında da bulunduğu ve Panaztepe örnekleri gibi çoğunlukla astarsız örnekler olduğu Özgüç tarafından da belirtilmektedir (Özgüç, 1986: 38-39). Maşathöyük’ten de tanınan (Emre, 1979: 6, Lev. VIII:3) tipin Orta Anadolu örneklerinin, Batı Anadolu’dakiler gibi çoğunlukla astarsız

ancak daha kalın cidarlı olduğu dikkat çekmektedir. Çark yapımı, konik gövdeli tabaklar, “*plain ware*” mal grubunda yer alan örnekleri ile Batı Anadolu’nun yanı sıra, Orta Anadolu’da Kültepe²⁵ ve Maşathöyük’te (Emre,1979: 6) de temsil edilmektedir. “*Plain Ware*” olarak da adlandırılan bu malların Orta Anadolu’da Kültepe Erken Tunç Çağı III tabaklarında, çark yapımı konik bardak ve tabaklarla temsil edildiği Öktü (Öktü, 1973: 102-104, Taf. 59) tarafından belirtilmektedir. Hızlı çarkta üretilmiş ve ince kum katkılı hamurunun açık kahvenin tonlarında olduğu belirtilen örneklere, Boğazköy KB Yamaç 9. tabakada da rastlanmıştır (Orthmann, 1963b: 13). Maşathöyük’ten ele geçen çark yapımı tabakların da (Emre, 1979: 6, Lev. VIII:3) astarsız ve perdahsız olduğu dikkat çekmektedir. Alışar’dan konik gövdeli bir çanak “*plain vessels*” grubu altında sınıflanmış olup (Schmidt, 1932: 45, Fig. 49), tanımından bu kabın çark yapımı ve “*plain ware*” örneği olduğu anlaşılmaktadır.

Çanaklar içinde ÇN9 ve ÇN 10 tiplerinin, bu dönem Orta Anadolu yerleşmelerinin de en yaygın çanak formunu oluşturduğu görülmektedir (Orthmann, 1963a). Panaztepe’de tek örneği bulunan ÇN 3, Erken Tunç Çağı için çok bilinen bir tip olmamakla beraber, örneğin tek benzerine Alışar’da (Orthmann, 1963a: Taf. 10: 2/63) rastlanmıştır. Ancak Alışar’daki örneğin dip kısmı biraz daha yuvarlatılmış görünümündedir. Gri seramiğin en önemli çanak formunu oluşturan grup ÇN 8 tipi “s” profilli çanaklardır. Huot “s” profilli çanakların, Erken Tunç Çağı’nda yaygın olarak ele geçtiği alanları Orta Anadolu’nun kuzeybatısı, Eskişehir bölgesi ve Beycesultan çevresi olarak belirlemiştir (Huot, 1982b: Carte 34).

Batı Anadolu sahil kesiminde çok yaygın bir tip olmayan ve Panaztepe’de tek örneği bulunan ilmek kulplu, küresel gövdeli fincanlara (FN) özellikle İç Batı Anadolu ve Orta Anadolu’da rastlanır. Huot, küresel gövdeli fincanların, ağız kenarından yükselen ilmek kulplu örneklerinin Orta Anadolu’nun kuzeybatı kesiminde yoğunlaştığını tespit etmiştir (Huot, 1982b: Carte 4: A1 1223 a1). Demircihöyük H-İ

²⁵ Bana, sözü edilen Kültepe örneklerinin orijinallerini görme şansını tanıyan Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu’na teşekkürlerimi sunarım.

evrelerinde (Efe, 1988: Taf. 1: 6-8, 11; Taf. 2: 12, 16) görülen örnekler Erken Tunç Çağı IIIA'ya tarihlenmektedir.

Depas ve tankard tipi, Batı Anadolu kökenli olduğu düşünülen ve Panaztepe'de örnekleri ele geçen kap formları, Orta Anadolu yerleşmelerinde de ele geçmektedir (Depas ve tankardların Orta Anadolu'daki örnekleri için bkz. bölüm 4. 2. *Tipoloji*).

Yukarıda sıralanan tüm bu örnekler, günlük kullanım kaplarında Panaztepe ve Orta Anadolu Erken Tunç Çağı II sonu ve III seramiği arasında, mal grubu ve form açısından paralellikler olduğunu gösterir. Erken Tunç Çağı sonundaki günlük kullanım kapları açısından görülen bu benzerlikler, bu iki bölgede yaşayan toplulukların ortak özellikler taşıyan bir kültürü paylaştıklarını düşündürür.

Batı Anadolu, Erken Tunç Çağı III'te Anadolu'nun iç kesimleriyle olan bağlantılarını güçlendirse de, Ege ile de ilişkilerini kısmen sürdürdüğü söylenmelidir. Chios-Emporio'da, ithal olduğu düşünülen, çark yapımı tabaklar ele geçmiştir (Hood, 1982: 545) ve bu örnekler Panaztepe Erken Tunç Çağı TB 1 tipi ile paraleldir. Keos-Ayia Irini'de de TB 1 tipi çark işi tabaklar bulunmuş ve bunlar Anadolu kökenli olarak yorumlanmıştır (Mellink, 1986: 148; Caskey, 1972: fig. 6: C34). TB 2 tipi tabakların da Keos-Ayia Irini'de benzerleri ele geçmiştir (Caskey, 1972: Fig. 6: C3-C5)

Panaztepe'de ele geçen iki adet çift kulplu fincanın (ÇKF), Lerna IV tabakasında bulunan ve "Gri Minyas" seramiğinin öncüsü gruplar içinde sıralanan çift kulplu çömlekler ile (Rutter, 1979: Fig. 4:1), hem form hem de malzeme açısından benzediği görülür. Kıta Yunanistan'ın Anadolu kökenli olduğu bilinen Erken Hellas III boyalı seramik örnekleri içinde, bu fincanların, biraz değişiklikle varlığını koruduğu ve yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir (Rutter, 1988: Fig 3A-B). Bezerlerine Lerna'nın Erken Hellas III tabakalındaki gri seramik içinde de rastlanmıştır (Rutter, 1983: Fig. 5: 16). Özetle, yukarıda sıralanan örnekler, Panaztepe Erken Tunç Çağı seramiğinin, Ege dünyası ile de bazı benzerlikleri

olduğunu gösterir. Ancak bu benzerlikler, Anadolu'nun iç kesimleriyle paralelliklere oranla daha azdır.

Burada, Erken Tunç Çağı seramiği içinde tespit edilen bazı mal grupları ve formların, Panaztepe'de MÖ 2. binyılda da varlığını koruduğu görülmektedir. Mal grupları açısından bakıldığında, gri seramiğin Erken Tunç Çağı'ndakilere benzer gelenekte üretilmiş örneklerinin M.Ö. 2. binyılda da kullanıldığı görülür (Günel, 1999a: 39, Hamur No. 17A). "Plain Ware" geleneğinde üretilen malzemenin, devetüyü ve pembemsi renkli hamur tonlarına sahip, M.Ö. 2. binyıl örneklerine rastlanır (Kazı dokümantasyonu). Erken Tunç Çağı'nda az da olsa örneğine rastlanan "Kırmızı Perdahlı Mal Grubu" da M.Ö. 2. binyılda Panaztepe'de yaygın şekilde kullanılmaya devam eder (Günel, 1999a: 33, Hamur No. 1A).

Form açısından bakıldığında ise; konik gövdeli, çark yapımı tabakların (TB1) hızlı çarkta üretilmiş örneklerine Panaztepe'de Orta ve Geç Tunç Çağı'nda da rastlanır. Aynı durum TB 2 tipi için de geçerlidir. ÇN 1 tipi çanaklar, Panaztepe Orta Tunç Çağı'nda da yoğun olarak kullanılmıştır (Günel, 1999a: Lev 1: Tip Ç' Ia 1). ÇN 4 tipi de, ağız kenarında küçük değişikliklere uğramasına karşın, Panaztepe MÖ 2. binyıl seramiği içinde mevcuttur (Günel, 1999a: Lev 7: 1-4, Tip Ç' Ib 1). ÇN 5 (Günel, 1999a: Lev. 9: Tip Ç' Ic 3) ve ÇN 6 (Günel, 1999a: Lev 24: 1) tipinin MÖ 2. binyıl örnekleri, Erken Tunç Çağı ile birebir benzerdir. S-profilli çanaklar, Erken Tunç Çağı'nda olduğu gibi, Orta ve Geç Tunç Çağı'nda da Panaztepe gri seramiğinin sevilen formlarındandır (Günel, 1999a: Lev.143: Tip K IIIa 1). Erken Tunç Çağı'nın en yaygın iki çanak formu olan ÇN 9 ve ÇN 10 tipleri, MÖ 2. binyılda da sürmektedir (Günel, 1999a: Lev 30-31, Tip. K Ia 1 ve K Ib 1). ÇÖ 2 olarak sınıflanan çömlekler, Panaztepe Orta Tunç Çağı içinde de görülmekle birlikte, yaygın bir formu oluşturmadıkları anlaşılmaktadır. Buna karşın, uzun, içbükey boyunlu çömlekler (ÇÖ 5), MÖ 2. binyıl seramiği içinde de pek çok örnekle temsil edilir (Günel, 1999a: Lev. 79-80: ÇÖ I 1, ÇÖ I 2). Batı Anadolu'da ilk kez Erken Tunç Çağı III'te görülen atnalı biçimli tutamaklar da Panaztepe Orta ve Geç Tunç Çağı çömleklerinde görülmeye devam eder (Kazı dokümantasyonu).

Yukarıda açıklandığı gibi, Panaztepe Erken Tunç Çağı içinde belirlenen kap tiplerinin, Batı ve Orta Anadolu yerleşmelerindeki paralellerinin ele geçtiği tabakalar, belli bir zaman aralığına işaret etmektedir (Tablo 3). Bu bağlamda, Panaztepe’de ele geçen en erken seramik örneği Erken Tunç Çağı II sonuna tarihlenir. Malzemenin önemli kısmı ise Erken Tunç Çağı IIIA ve B’de üretilmiş olmalıdır. Bu durum, Orta Tunç Çağı’na zamansal olarak da kesintisiz bir geçişi düşündürür.

6. BATI ANADOLU'DA ERKEN TUNÇ ÇAĞI'NIN SONU

Anadolu'da az sayıda yerleşmede Erken Tunç Çağı IIIB'ye tarihlenen tabakalara ulaşılabilmektedir. Bu dönemin sonunu yaklaşık olarak MÖ 1900'e tarihleyen Mellaart (Mellaart, 1957: 71), bu tarihe ait yerleşmelerin önemli bir kısmında yangın ve yıkım tabakalarına rastlandığına dair bazı gözlemlerde de bulunmuştur. Orta Anadolu'da Karaoğlan, Bitik, Polatlı, Gordion gibi yerleşmelerde büyük yangın izleri görülürken, Eskişehir bölgesindeki bazı yerleşmelerin de bir daha iskân edilmemek üzere terk edildiğini belirtmektedir (Mellaart, 1958: 10). Aynı dönemde Kıta Yunanistan'daki bazı Erken Hellas III merkezlerinde de benzer yangın ve yıkım tabakalarına rastlanmıştır (Mellaart, 1958: 11). M.Ö. 3. binyılın ikinci yarısında, Kıta Yunanistan'da da hareketlilik görülür. Lefkandi I kültürünün kurucusu olan Anadolulu gruplar, kuzey Kykladlar ve Euboea'da etki gösterirken, Erken Hellas III'te Orta ve Güney Kıta Yunanistan'da Anadolulu özellikler gösteren grupların izlerine rastlanır (Hood, 1986: 34). Orta Kıta Yunanistan'da yer alan Eutresis, Erken Hellas III sonunda bir yangınla yıkılır. Argolis bölgesinde yer alan Lerna'da yıkım izi olmasa da, yerleşmenin Erken Hellas III sonunda tamamen boşaltıldığı kabul edilmektedir (Hood, 1986: 59). Bunlar dışında, Arkadia-Asea, Nemea-Tsougiza, Korint-Korakou'da Erken Hellas III sonuna tarihlenen yangın tabakaları mevcuttur (Hood, 1986: 59). Kıta Yunanistan'ın Euboea bölgesinde, Erken Hellas II'de tamamen Kıta Yunanistan özellikleri görülürken, Erken Hellas III'te tamamen Anadolulu bir görünüm kazanması, French'e göre bir etnik değişimin işareti olarak görülmemelidir (French, 1969b: 172). Yani bölgede yaşayan insanlar yerine tamamen farklı etnik kökenden insanların yerleşmesi yerine, mevcut toplulukların kültürlerinin etkin Anadolulu güçlerce yeniden şekillendirilmesi ve bunun sonucu iki kültürün de izlerini taşıyan bir sentezin varlığı söz konusudur.

Anadolu'da yukarıda sözü edilen dönemden daha erken tabakalarda da benzer yangın ve yıkım izleri bilinmektedir. Bu durum, Erken Tunç Çağı içinde daha erken dönemde, olasılıkla maden kaynaklarına ve ticaret yollarına hâkim olma amacıyla

başlayan gerilimin doğurduğu mücadelelerin izleri olarak düşünülebilir. Bu mücadele ve “savaş” hali, antropolojik kalıntılar üzerinde de izlerini bırakmıştır. Madeni silah yapımında da yoğunlaşma gözlenen bu döneme ait İkiztepe insan iskeletleri üzerinde bu silahlarla oluşmuş olabileceği düşünülen yaralanmalar ve çeşitli mücadele izleri görülebilmektedir²⁶.

Batı Anadolu’da bir takım maden kaynaklarının yerel olarak kullanılmış olabileceği gibi Ege’nin hammadde kaynakları da Batı Anadolu’yu beslemiş olabilir (Matthäus, 2006: 335). Batı Anadolu ayrıca elverişli ticaret yolları ve verimli tarım alanları üzerinde yer almaktadır. Bu durum, Batı Anadolu’daki yerel otoritelerin bölgesel karakterini koruyarak, ekonomik olarak ayakta kalabilmesini sağlamış olabilir. Ancak yine de çekişmesiz ve düşmansız bir hayattan söz edilemez. Ticaret yollarına hâkim olma çabası, Batı Anadolu’da Erken Tunç Çağı’nda mücadelelere yol açmış olabilir. Söz konusu dönemde savunma sistemlerinin giderek artışı bu durumun bir göstergesi olarak görülebilir.

Mellink, Erken Tunç Çağı’nın sonunu getiren bu mücadele ve “savaş”ların nedeninin sorgularken 3 olasılıktan söz eder. Bunlardan ilki, Minosluların ve müttefiki Kykladlıların bir dış etken olarak bu yıkıma yol açtıklarıdır (Mellink, 1986: 151). Minosluların, Ege Denizi’ne hâkim olma ve “kolonileşme”²⁷ süreçlerinin Erken Minos IIB kadar gerilere gittiği, sınırlı sayıda arkeolojik veriye dayanarak söylenebilmektedir. Ancak M.Ö. 2. binyılın ilk yarısında güçlü bir saray ekonomisi ile tüm havzaya hâkim oldukları bilinen Minosluların kökeninin bu dönemlere inmesi şaşırtıcı değildir. Ancak, Kythera adası (Coldstream, 1973a: 33-36; Coldstream, 1973b; Coldstream, 1973c: 35) üzerinden kuzeyde kolonileşmeye çalıştıkları ve şüpheli birkaç örneğe dayanarak karşı kıyıya da bu etkiyi ulaştırmış oldukları düşünülen Minosluların kuzeye doğru etkisi, en azından Erken Minos III içinde devam etmemiştir. Bu durumun sebebi, söz konusu dönemde Kıta Yunanistan’da Anadolu topluluklarının hâkimiyeti olmalıdır. Girit bu dönemdeki

²⁶ Bu bilgi İkiztepe mezarlık alanından ele geçen iskeletler ve bunların madeni savaş aletleriyle bağlantıları üzerinde çalışmalar yürüten Prof. Dr. Yılmaz S. Erdal ile yapılan sözlü görüşmelere dayanmaktadır. Bu konudaki önemli görüşlerini paylaştığı için kendisine teşekkürlerimi sunarım.

²⁷ Bkz. dn. 10-11.

büyük ilgisini, Akdeniz havzasının kalan kısmında yoğunlaştırmış gözükmektedir. Giritlilerin asıl büyük çıkışları, Anadolulu grupların etkinliklerinin çöküşüyle başlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında Mellink'in bu ilk önerisi akla uygun görünse de, Anadolu'da yıkılan yerleşmelerden sonra, aynı coğrafya'da Erken Minos I kültürüne işaret eden çok sınırlı sayıda işaret vardır. Bu konuda tek örnek sayabileceğimiz Milet'te (Raymond, 2005: 163), böyle bir etkinin varlığı yadsınamaz ve bir şekilde Minoslu grupların buraya ulaştığı düşünülmelidir. Ancak diğer yerleşmelerde bu duruma rastlanmayışı, yıkımın tek sorumlusu olarak Minosluların görülemeyeceğini düşündürür. Bu durumda Mellink'in ilk varsayımı, çok kısıtlı ölçüde kabul edilmekle beraber genel olarak reddedilmelidir.

Mellink'in yıkım için ikinci önerisi, bunun ticari ilişkiler sonucu Batı Anadolu'yu tanıma şansı elde etmiş olan Orta Anadolu "kralları"na yapıldığıdır. Orta Anadolu'da da bazı önemli merkezlerde Erken Tunç Çağı III'te kargaşa, savaş ya da yıkıma işaret eden yangın ve tahribat tabakaları bulunsa da, Kaniş-kārum'unun III-IV. tabakalarının oldukça geniş bir alana yayıldığı ve bir refah dönemine işaret ettiği görülür (Mellink, 1986: 151). Bu durumda, büyük merkezdeki güçlü yöneticilerin, ticaret ağındaki kendi etkilerini güçlendirmek ve kontrolü artırmak için batıya yöneldikleri düşünülebilir.

Mellink'in son önerisi ise Mezopotamya bağlantılıdır. Akadlı krallar Sargon ve Naramsin'in Kilikya üzerinden geçerek Orta Anadolu'ya ulaşan seferler yaptığı bilinmektedir. Bu seferler sonucu, Anadolu'yu tanıyan kendi tüccarlarını bu bölgeye ulaştırmış, yol üstündeki merkezleri baskı altına alıp buraya ticaret merkezleri kurmuş olmalıdırlar. Orta Anadolu'daki Alacahöyük ve Doğu Anadolu'daki Norşuntepe gibi yerleşmelerdeki yıkım izleri bu seferlere bağlanabilir. Buradaki bir kısım toplulukları batıya hareket etmek zorunda bırakmış olabilirler. Mellink bu tezine destek olarak da, Troya III ve IV. tabaklardaki "gerileyişi" ve Troya V'teki belirgin Orta Anadolu etkisini göstermektedir. Bu durum ticaretteki inisiyatifin, Orta Anadolu'luların eline geçmiş olduğuna bir işaret sayılır (Mellink, 1986: 152). Korfmann'ın da Troya I-III tabakalarını "Denizel", Troya IV-V tabakalarını ise "Anadolu" Troya kültürü olarak adlandırmasında (Korfmann, 2001: fig. 367) benzer

bir düşünceyi görmek mümkündür. Erken Tunç Çağı III'te bu büyük merkezin ticari ilişkilerini Anadolu ağırlıklı bir şekilde kurması, Orta Anadolu'nun yükselen ticari ve siyasi gücüyle bağlantılı olabilir. Panaztepe Erken Tunç Çağı sonu buluntularının da, yukarıdaki iki görüşle de çelişmeyecek şekilde, kıyı şeridi ve adalardan çok, iç kesimler özellikle İçbatı Anadolu ile benzerlik gösterdiğini belirtmek gerekir.

Mellaart, Erken Tunç Çağı III sonun belirleyen yangın ve yıkım tabakalarından söz ederken, bazı bölgelerin bu durumun dışında kaldığından söz etmektedir. Beycesultan, Larisa gibi örneklerden yola çıkarak Orta Batı Anadolu'nun bu yıkımın dışında kaldığını belirtir (Mellaart, 1958: 11). Bu durumu, Orta Anadolu'dan çıkıp, kuzeybatı Anadolu üzerinden Troya ve Kıta Yunanistan'ın Euboea üzerine geçen Luvilerin, bu göç yolu üzerinde bıraktıkları etkiye bağlar. Mellaart'a göre bu topluluklar bu hattın güneyine geçmemiştir ve bu nedenle bu kesimde yıkım izi bulunmamaktadır. Ancak İzmir'de yer alan Liman Tepe'de yürütülen çalışmalar, burada da Erken Tunç Çağı IIIB'de bir yangın tabakasının var olduğunu göstermiştir (Şahoğlu, 2002: 44-48; Akyurt, bakıda). Bu tabakada daha önce kullanılan bazı yapıların tamamen terk edildiği, mimarinin zayıfladığı, mekanların küçüldüğü ve yerleşim alanının daraldığı gözlenmektedir (Şahoğlu, 2002: 44-48). Bu durum göz önüne alındığında Mellaart'ın çizdiği güney sınır hattının, çok daha güneye indirilmesi gerekmektedir. Panaztepe Erken Tunç Çağı III tabakaları, bugün için yerleşmede bildiğimiz en erken dönemi oluşturur. Bu tabakalarda bir yangın ve yıkım izinden kesin olarak söz edilemez. Ancak bunu kesin olarak söyleyebilmek için, yerleşmede Erken Tunç Çağı'nın daha geniş alanlarda araştırılması gerekmektedir.

Erken Tunç Çağı'nın sonunu hazırlayan sebeple ilgili oldukça yeni bir görüş de, iklim değişimiyle bağlantılıdır ve bu dönem sonundaki çatışmaları iklimdeki

kuraklaşmanın bir sonucu olarak görülür²⁸. Ancak bu görüş henüz yaygın olarak kabul görmemektedir.

²⁸ Orta Holosen sonuyla çağdaş olan Erken Tunç Çağı sonunda Yakındoğu'da belirgin bir kuraklaşma söz konusudur. IV. Jeolojik zamanın (Kuaterner) ikinci evresi olan Holosen, kendi içinde Erken, Orta ve Geç olmak üzere üç alt evreye ayrılmıştır. Bu 3 alt evre arasında, bazı klimatolojik değişimler söz konusudur. Her bir alt evre de kendi içinde ufak da olsa bir takım iklim salınımları göstermektedir. Bu salınımlar, Yakın Doğu'nun bazı arkeolojik değişimleriyle koşut gözükmektedir. Geç Pleistosen'deki kurak dönem (Younger Dryas) sonrasında, Erken Holosen'deki ılımanlaşma, ilk tarım toplulukları ile çağdaştır. Taban suyu seviyesinin yüksek olduğu ve yağışların çoğu kesimde tüm yıla yayıldığı, bu durumun da tarıma oldukça elverişli bir ortam sağladığı görülmektedir. Bunun ardından gelen Orta Holosen ise daha kurak bir evredir. Bu evre içinde, Geç Holosen'e yaklaştıkça, kuraklığın giderek arttığı görülmektedir. Orta Holosen, jeologlar tarafından M.Ö. 5500-2000 yıllarında tarihlenmektedir (Rosene, 2007: 80). Bu tarihler, Yakındoğu'da ilk karmaşık toplumların oluşum sürecine denk düşmektedir. İklimin görece kuraklaşması, her topluluğun kendi çevresine uyum sağlamasını zorunlu kılmış, aynı zamanda tarım ve hayvancılık şartlarını zorlaştırıp, bu alanlarda bir takım otoritelerin oluşumuna yol açmıştır. Orta Holosen, kendi içinde çok sayıda kurak ve nemli dönemlere sahiptir. İklimdeki bu değişkenlik, tarımsal üretimin de öngörülemez bir hal almasına yol açmıştır. Bu nedenle, depolama, biriktirme, artı ürün elde etme gibi ihtiyaçlar ortaya çıkar. Erken Tunç Çağı'nın tamamı Orta Holosen içinde yaşanmıştır. Sözü edilen otoritelerle ilgili ilk önemli veriler de bu döneme aittir. Ancak burada asıl sözü edilmesi gereken, Orta Holosen ve Erken Tunç Çağı'nın sonunun aynı zamana rastlamasıdır. Bu son dönemde, ırmakların vadi içinde giderek derine aşındırma yapması sonucu, taşkınların ortadan kalktığı ve sulama güçlükleri sonucu, tarımsal faaliyetin sıkıntıya girdiği düşünülmelidir (Rosene, 2007: 101). Dönemin en sonunda ise belirgin bir kuraklık görülür. Ancak bu kuraklık, kendi zamanları için bir değişim olsa da, bugünün iklim şartlarına göre oldukça nemli bir dönemdir. Zira Orta Holosen'in ardılı olan ve hala içinde yaşadığımız Geç Holosen ise, tüm jeolojik zamanların en kurak olanıdır. Orta Holosen sonunda, M.Ö. 2700-2200 tarihleri arasında, dönemin nemli şartları yaşadığı bir salınım evresi gözlenir. Bu iniş çıkışlı iklim şartlarıyla baş etmek, sabit iklime uyum sağlamaktan daha zordur. M.Ö. 2200'de gelen kuraklık dönemi, Erken Tunç Çağı topluluklarında da bir sarsıntıya yol açmıştır.

Bu konuyla ilgili Levant bölgesinde yapılan çalışmalar, bazı meşe ormanlarının bu dönemde oldukça küçüldüğünü hatta ortadan kalktığını, ETÇ IV olarak adlandırılan dönemde, yerleşmelerin küçük pastoral köyler görünümünü kazandığını, kuru tarım yapan bu toplulukların dağlık kesim ile vadiler arasındaki kısımlara, iki bölgeye de hâkim alanlara hakim olmaya çalıştıklarını göstermiştir (Rosene, 2007: 138).. M.Ö. 3. binyıl sonundaki bu kuraklaşma, kısa süreli, ani ve geçici bir değişim değildir. M.Ö. 2200'den başlayarak iklim her geçen gün giderek kuraklaşır ve öyle kalır. İrmak taşkınlarıyla ve yüksek taban suyu seviyesine dayanarak yapılan tarımın ortadan kalkışı, tarımsal artı ürünle ilgili de sıkıntılar doğurmuş olmalıdır.

M.Ö. 3. binyılın sonunda (±200) benzer bir kuraklığın Tell Atchana'da da yaşandığının kanıtları 2007 yılı Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı'nda A. Yener tarafından da sözlü olarak sunulmuştur.

7. SONUÇ

Bu çalışma içerisinde, Panaztepe kazılarında ele geçmiş Erken Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı'na geçiş dönemlerine tarihlenen malzeme değerlendirilmiş ve Batı Anadolu zamandizini içerisindeki yeri saptanmaya çalışılmıştır. Değerlendirilen seramik örnekleri, Panaztepe'nin farklı alanlarında, küçük gruplar halinde tespit edilmiş olmakla beraber, mimariyle bağlantılı olarak ele geçmiş olan tek buluntu topluluğu, "Liman Kent" olarak adlandırılan kazı alanının güney kesiminde ele geçmiştir. Bunun dışındaki örnekler, farklı alanlardan, özgün kontekst, dışında ele geçmiştir. Ancak Panaztepe'nin üç temel kazı alanını oluşturan Akropol, Liman Kent ve Mezarlık alanlarının tümünde kısıtlı da olsa Erken Tunç Çağı izlerine rastlanmıştır.

"Liman Kent" in güneyinde tespit edilen mimari kalıntılar, uzun bir duvar ve buna dik olarak bağlanan ikinci bir duvardan oluşan iki mekândan ibarettir. Toplama taşlardan örülmüş bu duvarların, domestik işlevli bir konuta ait oldukları anlaşılmıştır. Ancak söz konusu yapının genel planıyla ilgili kesin bir şey söylemek bugün için mümkün olmamaktadır.

Panaztepe Erken Tunç Çağı seramik örneklerinin paralellikleri yukarıda "5. *Panaztepe Erken Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı'na Geçiş Seramiğinin Genel Değerlendirmesi ve Tarihlenmesi*" bölümünde detaylı olarak açıklanmıştır. Buradaki değerlendirmelerden yola çıkarak bazı temel sonuçlara varmak mümkün olmaktadır.

Eldeki malzemenin karşılaştırmasına dayanarak, Panaztepe Erken Tunç Çağı malzemesinin Erken Tunç Çağı II sonundan Erken Tunç Çağı IIIB sonuna kadar uzanan bir zaman dilimi içerisinde tarihlenmesi gerekir. Panaztepe'de bulunmuş olan Çan biçimli kap (ÇBK), ilmek kulplu fincan (FN) ve depas (DP) örneklerinin tarihlenmesi, Erken Tunç Çağı II sonuna işaret etmektedir. Malzemenin geri kalanı ise Erken Tunç Çağı III'ün Panaztepe'deki varlığını gösterir.

Batı Anadolu’da Erken Tunç Çağı III dönemiyle beraber kap repetuarının daraldığı ve yerleşmelerin ana hatlarıyla benzer bir seramik geleneğine sahip olduğu bilinmektedir (Mellink, 1986: 141). Panaztepe’nin de Batı Anadolu kültürünün bir parçası olduğu ve Batı Anadolu kap formlarının burada da kullanıldığı görülmüştür. Ancak Panaztepe’nin mal grupları açısından bazı farklı gelenekleri benimsemiş olduğu da gözlenmiştir. Troya (Huot, 1982a: 118), Beycesultan (Lloyd ve Mellaart, 1962: 229), Aphrodisias (Joukowsky, 1986a: 307), Liman Tepe (Şahoğlu, 2002: 54) gibi merkezlerde küçük bir grubu oluşturan “gri seramik”, Panaztepe Erken Tunç Çağı seramiğinin en yoğun grubunu oluşturur. Gri seramiğe Panaztepe yakınındaki Larissa’da da rastlanır (Boehlau ve Schefold, 1942: 21). Erken Tunç Çağı’nın ardından, Panaztepe’de Orta Tunç Çağı’nda da, hemen güneydeki Liman Tepe yerleşmesine oranla çok daha yoğun bir gri seramik kullanımı söz konusudur. Bu durum Menemen çevresinin gri seramik üretiminde önemli ve İzmir bölgesinin güneyinden bazı farklılıklar gösteren bir seramik kültürüne sahip olabileceği sonucunu akla getirir. Bu varsayımı destekleyen bir diğer durum da, Erken Tunç Çağı Batı Anadolu yerleşmeleri için en yoğun mal grubunu oluşturan kırmızı perdahlı malların (Huot, 1982a: 118), Panaztepe’de sayılı örneklerle temsil edilmesidir.

Erken Tunç Çağı III’te, çarkın yaygın kullanımıyla beraber, çark yapımı basit formlar da ortaya çıkar. Bunlar içinde en önemlisi çark yapımı tabaklardır (TB 1 ve TB 2). Panaztepe’deki bu tip tabakların tümünün, astarsız ve perdahsız “*plain ware*” grubuna dâhil olduğu görülmüştür. Çark kullanılarak, böylesi basit ve özensiz kapların yapımı bir *seri üretime*²⁹ işaret eder. Batı Anadolu Erken Tunç Çağı III seramiği içinde bezemeye de çok ender rastlanması, bu seri üretim anlayışının bir sonucu olabilir.

Gri seramik üretimi, fırınlama sürecine hâkim olmayı gerektiren bir teknolojiyle bağlantılıdır. Panaztepe’de bu mal grubunun yoğun olması ve tüm Erken Tunç Çağı

²⁹ Seri üretim ifadesinin kullanımı için bkz. dn. 18.

seramiğinin %36'lık bir kısmının çark üretimi olması, yerleşmede seramikçiliğin gelişkin olduğunu düşündürmektedir.

Panaztepe seramiğinde mika kullanımı, yerleşmedeki tüm dönemler için oldukça yaygındır. Erken Tunç Çağı seramiğinde de en yoğun olarak görülen katkı maddesi mikadır ve anlaşıldığı kadarıyla bu durum Gediz havzasının jeomorfolojik yapısının bir sonucudur.

Yukarıda “5. *Panaztepe Erken Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı'na Geçiş Seramiğinin Genel Değerlendirmesi ve Tarihlemesi*” başlığı altında sunulan tipolojik benzerlikler dikkate alındığında, Panaztepe Erken Tunç Çağı seramiğinin Anadolu'nun bazı bölgeleriyle daha belirgin paralellikler gösterdiği gözlenir. Troya II-V tabakalarıyla temsil edilen dönemin bazı temel kap formlarına Panaztepe'de de rastlanmıştır. Ancak iç kesimlerdeki başka bölgelerle daha önemli benzerlikler görülmektedir. Küllüoba, Bahçehisar, Demircihöyük yerleşmeleri ile ortak noktalar, Eskişehir yöresinin seramik kültürüyle olan paralelliklere işaret eder. Benzerliğin gözlemlendiği bir diğer bölge de, Denizli çevresi ve buradaki Beycesultan ve Aphrodisias yerleşmeleri olmuştur. Eskişehir ve Denizli yörelerinin ortak noktası, Batı Anadolu ile Orta Anadolu'yu birbirine bağlayan doğal yollar üzerinde bulunmalarıdır. Panaztepe Erken Tunç Çağı seramiğinin, Orta Anadolu yerleşmeleri ile de benzerlikleri görülmüştür. Bu durum, Erken Tunç Çağı'nı ikinci yarısında Anadolu içindeki ticaretin giderek hareketlenmesi sonucu, Batı Anadolu yerleşmelerinin de iç kesimlerle ilişkilerinin yoğunlaşmasına bağlı olmalıdır. Panaztepe Erken Tunç Çağı'nda Ege dünyası bazı benzerliklerin varlığı görülse de, asıl büyük benzerliklerin iç kesimlerle olduğu dikkat çeker. Zaten Ege ile olan paralelliklerin de, depas, tankard, çark yapımı tabak gibi Anadolu kökenli malzemeler üzerinden kurulduğu görülür. Özetle, batıyla olan ticari ilişkilerde de Anadolu özelliklerinin ağırlığı izlenmektedir.

Buradan hareketle, Panaztepe'nin Erken Tunç Çağı'nın ikinci yarısında oluşan "Anadolu ticaret ağı"³⁰ içindeki rolüyle ilgili de bazı sonuçlara varılabilmektedir. Bu dönemdeki ticari ilişkilerin en önemli göstergesi, Suriye'den Kıta Yunanistan'a kadar çok geniş bir alanda ele geçen depas, tankard ve çark yapımı tabaklardır. Bu formların üçü de Panaztepe'de çeşitli örneklerle temsil edilmektedir. Bunun yanında hem denize hâkim hem de iç kesimlere de rahatça ulaşım imkânı veren bir yerde bulunan Panaztepe, konumu itibarıyla de ticaret yolları üzerinde bulunmaktadır. Erken Tunç Çağı III yerleşmelerinin özellikle ırmak vadileri çevresinde, ulaşım yolları üzerinde yoğunlaştığı görülür (Harita 5). Panaztepe seramiğinin, Batı Anadolu ile Orta Anadolu arasındaki ilişkileri sağladığı bilinen Eskişehir ve Denizli yöreleriyle olan benzerlikleri de dikkate alındığında, Panaztepe'nin de bu ticaret ağının bir parçası olduğunu söylemek mümkündür.

Panaztepe Erken Tunç Çağı seramiği içindeki bazı mal grupları ve pek çok kap formunun, Orta ve Geç Tunç Çağı'nda da yerleşmede kullanılmaya devam ettiği görülmüştür. Bu süreklilikten anlaşılan, Panaztepe M.Ö. 2. binyıl seramiğinin kökeninin Erken Tunç Çağı'na dayandırılabiliridir.

Panaztepe'nin Orta Tunç Çağı'nda bir Akropol, Liman Kent ve Atölyeler'den oluşan ve oldukça büyük bir alana yayılan, gelişmiş bir kent görünümü aldığı bilinmektedir. Yerleşmeye bu gelişkin görünümü kazandıran en önemli etkenlerden biri de ticarete elverişli konumu olmalıdır. Batı Anadolu Orta Tunç Çağı'nda, Orta Anadolu'da da Asurlu tüccarların buldukları ve oldukça hareketli bir ticaretin parçası oldukları bilinmektedir. Orta Anadolu'daki bu ticari sistemin köklerinin de Erken Tunç Çağı'na kadar indiği yazılı belgelerden anlaşılmaktadır (bkz. *bölüm 1. 8. Anadolu Erken Tunç Çağı'nın Genel Özellikleri*). Özetle, tüm Anadolu'yu etkisi altına alan geniş bir ticaret ağının kökenleri Erken Tunç Çağı'nı ikinci yarısına kadar dayanmaktadır.

Panaztepe'de birkaç farklı alanda Erken Tunç Çağı'na ait seramik örneklerine rastlanmıştır. Bu alanların çoğunda, ele geçen bu seramik örneklerine ait mimari

---

³⁰ Bkz. dn. 1.

tabakalara henüz rastlanmamıştır. Ancak Panaztepe'deki Erken Tunç Çağı iskânı, seramik örneklerinin ele geçtiği tüm alanlara uzanıyorsa, bu yüzölçümü olarak hiç de azımsanamayacak bir yerleşmeye işaret eder. Ancak bu varsayım yalnızca, ilerleyen yıllardaki kazı çalışmalarında, söz konusu tabakalara ulaşılması ile doğrulanabilecektir.

Böylelikle ortaya çıkan sonuç, Panaztepe'nin, Erken Tunç Çağı II'nin sonundan başlayarak kesintisiz iskan görmüş olan, deniz kıyısında, doğal yollara hâkim konumda, gelişkin bir seramik kültürüne sahip, ticaretin de sürdürüldüğü bir yerleşme olduğudur. Bu varsayımın bir doğrulayıcısı da, Panaztepe'nin Orta Tunç Çağı'nda çok geniş bir alan kaplayan ve akropol ve aşağı şehirden oluşan güçlü bir kent görünümü almasıdır. Böyle bir yerleşmenin hazırlayıcısı ve temeli olan bir dönemin, basit ve fakir bir köyden daha fazlasına ev sahipliği yapmasını beklemek garip karşılanmamalıdır.

8. KAYNAKÇA

- Akdeniz, E. (2002). Büyük Menderes Havzasında Prehistorik Yerleşim Dokusu. *Belleten*, LXVI (245), 1- 36.
- Akurgal, E. (1958). Yortankultur-Siedlung in Ovabayındır bei Balıkesir. *Anadolu III*, 156-164.
- Algaze, G., ve Mısır, A. (1993). Şanlıurfa Museum, University of California Excavations and Surveys at Titriş Höyük, 1991. 14. Kazı Sonuçları Toplantısı 1: 1992 -Ankara: Bildiriler (s. 155- 173). Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Alkım, B. (1956). *Archaeologischer Bericht aus Anatolien (1953- 1954)*. *Orientalia*, 25, 80-89.
- Alkım, H. (1979) Gedikli (Karahöyük) Çanak Çömleğine Toplu Bir Bakış. VIII. Türk Tarih Kurumu Bildirileri, 135- 142.
- Anlağan, Ç. ve Bilgi, Ö. (1989). *Protohistorik Çağ Silahları/ Weapons of the Protohistoric Age*. İstanbul: Sadberk Hanım Müzesi.
- Atalay, İ. (1982). *Türkiye Jeomorfolojisine Giriş*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları No:9.
- Aykurt, A. (1998). *Panaztepe Gri Minyas Seramiği*. Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Aykurt, A. (2005). İzmir Arkeoloji Müzesi Tarafından Satın Alınan Bir Grup Depas Amphikypellon. *Anadolu/ Anatolia*, 28, 1–12.

Akyurt, A. (Baskıda). Batı Anadolu Gri Seramiğinin Kökeni ve Gelişimi. A. Erkanal, S. Günel ve U. Deniz (Ed.). Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kültürleri Üzerine Yeni Araştırmalar Sepozyumu: 24-25 Nisan 2007-Ankara: Bildiriler. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Basımevi.

Balkan, K. (1957). Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kralı Warşama'ya Gönderdiği Mektup. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Bernabò- Brea, L. (1964). Poliochni, Città preistorica nell'isol di Lemnos. Vol. I. Roma: L'Erma di Bretschneider.

Bernabò- Brea, L. (1976). Poliochni, Città preistorica nell'isol di Lemnos. Vol. II. Roma: L'Erma di Bretschneider.

Bilgi, Ö. (1998). Boğumlu Mızrakuçlarının Dağılışının Işığı Altında Anadolu Mezopotamya İlişkileri. XXXIV. Uluslararası Assirioloji Kongresi: 6-10 Eylül 1987-İstanbul: Bildiriler (s. 377- 382). İstanbul: Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Bittel, K. (1976). Die Hethiter. Die Kunst Anatoliens vom ende des 3. bis zum Anfang des 1. Jahrtausends vor Christus. München: Verlag C. H. Beck.

Blegen, C. W., Caskey, J. L., Rawson, M. ve Sperling, J. (1950a). Troy. General Introduction. The First and The Second Settlements. Vol. I. Part 1: Text. New Jersey: Princeton University Pres.

Blegen, C. W., Caskey, J. L., Rawson, M. ve Sperling, J. (1950b). Troy. General Introduction. The First and The Second Settlements. Vol. I. Part 2: Plates. New Jersey: Princeton University Pres.

- Blegen, C. W., Caskey, J. L., Rawson, M. ve Sperling, J. (1951a). Troy. The Third, Fourth, and Fifth Settlements. Vol. II. Part 1: Text. New Jersey: Princeton University Pres.
- Blegen, C. W., Caskey, J. L., Rawson, M. ve Sperling, J. (1951b). Troy. The Third, Fourth, and Fifth Settlements. Vol. II. Part 2: Plates. New Jersey: Princeton University Pres.
- Boehlau, J. ve Schefold, K. (1940). Larisa am Hermos. Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1902–1934. Band I: Die Bauten. Berlin: Verlag Walter de Gruyter.
- Bostancı, O., Bostancı, N. K., Deniz, U. ve Oğuzhanoğlu, U. (2006). Erken Tunç Çağı Anadolu Ticaret Ağına Yeni Bir Katkı: Kula Bölgesinde Bir Grup Erken Tunç Çağı Seramiği. Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2005 Yıllığı, 221- 244.
- Branigan, K. (1981) Minoan Colonialism. Annual of the British School at Athens 76, 23-33.
- Caskey, J. L. (1972). Investigations in Keos: Part II: A Conceptus of the Pottery. Hesperia, 41, 357-401.
- Childe, G. (1915). On the Date and Origin of Minyan Ware. The Journal of Hellenic Studies, 35, 196- 207.
- Cobet, J. (2001). Schliemann Homeros'u Okuyor. Troia Rüyası. Düş ve Gerçek Troia Sergi Kitabı (s. 87-91). Stuttgart: Konrad Theiss Verlag GmbH.
- Coldstream, J.N. (1973a). Deposits of Pottery from the Settlement. J.N. Coldstream ve G.L. Huxley (Ed.). Kythera: Excavations and Studies Conducted by the

University of Pennsylvania Museum (s. 76-91). London: The British School at Athens.

Coldstream, J. N. (1973b). Kythera: The Sequence of the Pottery and its Chronology. J. N. Coldstream ve G. L. Huxley (Ed.). Kythera Excavations and Studies Conducted by the University of Pennsylvania Museum (s.272-279). London: The British School at Athens.

Coldstream, J. N. (1973c). Kythera: The Change from Early Helladic to Early Minoan. R. A. Crossland ve A. Birchall (Ed.). Bronze Age Migrations in the Aegean (s. 33-36). London.

Çölaşan, U. E. (1970). Türkiye İklim Kılavuzu. Ankara: Ongun Kardeşler Matbaası.

Dickinson, O. (1994). The Aegean Bronze Age. Cambridge: University Pres.

Duru, R. (1996). Kuruçay Höyük II. 1978- 1988 Kazılarının Sonuçları. Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı Yerleşmeleri/ Results of the Excavations 1978–1988. The Late Chalcolithic and Early Bronze Age Settlements. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Duru, R. (1998). Bademağacı Kazıları 1996. 19. Kazı Sonuçları Toplantısı 1: 26-30 Mayıs 1997-Ankara: Bildiriler (s. 113- 121). Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.

Duru, R. (2000a). Burdur Bölgesi Araştırmaları ve Kuruçay Höyüğü Kazıları. O. Belli (Ed.). Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (s. 54-58). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü.

Duru, R. (2000b). Bademağacı Kazıları. O. Belli (Ed.). Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (s. 59-63). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü.

- Efe, T. (1988). Demircihüyük Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1975-1978. Vol III,2. Die Keramik 2,C: Die Frühbronzezeitliche Keramik der Jüngerer Phasen (ab Phase H). Mainz: Verlag Phillip von Zabern.
- Efe, T. (1994). Early Bronze Age III Pottery From Bahçehisar: The Significance of the Pre-Hittite Sequence in the Eskişehir Plain, Northwestern Anatolia. *American Journal of Archaeology*, 98, 5-34.
- Efe, T. (1998). New Concepts of Tarsus- Troy Relations at the Beginning of the EB3 Period. XXXIV. Uluslararası Assirioloji Kongresi: 6-10 Eylül 1987- İstanbul: Bildiriler (s. 297- 304). İstanbul: Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Efe, T. (2000). Seyitgazi/ Küllüoba Kazısı. O. Belli (Ed.). *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi* (s.118-121). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü.
- Efe, T. (2006). A Trinket Mold from Küllüoba near Seyitgazi/Eskişehir. A. Erkanal- Öktü vd. (Ed.). *Hayat Erkanal'a Armağan, Kültürlerin Yansıması. Studies in Honor of Hayat Erkanal, Cultural Reflections* (s. 301-304). İstanbul: Homer Kitabevi.
- Efe, T. (2007). The Theories of the 'Great Caravan Route' between Cilicia and Troy: the Early Bronze Age III Period in Inland Western Anatolia. *Anatolian Studies*, 57, 47-64.
- Efe, T. ve Ay- Efe, D. Ş. M. (2001). Küllüoba: İç Kuzeybatı Anadolu'da Bir İlk Tunç Çağı Kenti. 1996- 2000 Yılları Arasında Yapılan Kazı Çalışmalarının Genel Değerlendirmesi. *TÜBA-AR*, 4, 43- 78.

- Efe, T. ve Türkteki, M. (2005). The Stratigraphy and Pottery of the Period Transitional into the Middle Bronze Age at Küllüoba (Seyitgazi, Eskişehir). *Anatolia Antiqua*, XIII, 119-144.
- Emre, K. (1971). Anadolu Kurşun Figürinleri ve Taş Kalıpları/ Anatolian Lead Figurines and their Stone Moulds. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Emre, K. (1979). Maşathöyük'te Eski Tunç Çağı. *Belleten* 43 (169): 1-48.
- Emre, K. (1989). Pottery of Levels III and IV at the Karum of Kanesh. K. Emre, M. Mellink, B. Hrouda, N. Özgüç (Ed.). *Anatolia and the Ancient Near East. Tahsin Özgüç'e Armağan / Studies in Honor of Tahsin Özgüç.* (s. 111-128). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Erkanal, A. (1987). Panaztepe Kazısının 1985 Yılı Sonuçları. VIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I : 26-30 Mayıs 1986-Ankara: Bildiriler (s. 253-261). Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Erkanal, A. (1989). Panaztepe Kazıları 1987 Yılı Sonuçları. X. Kazı Sonuçları Toplantısı II: 23-37 Mayıs 1988-Ankara: Bildiriler (s. 59-65). Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Erkanal, A. (1990). 1988 Panaztepe Kazısı Sonuçları. XI. Kazı Sonuçları Toplantısı I: 18-23 Mayıs 1989-Ankara: Bildiriler (s. 255-260). Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Erkanal, A. (1992). 1990 Panaztepe Kazısı Sonuçları. XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I: 27-31 Mayıs 1991-Ankara: Bildiriler (s. 447-455). Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.

- Erkanal, A. (1993). 1991 Panaztepe Kazısı Sonuçları. XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı I: 25-29 Mayıs 1992-Ankara: Bildiriler (s. 495–502). Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Erkanal, A. (1995). 1993 Panaztepe kazıları Sonuçları. XVI. Kazı Sonuçları Toplantısı I: 30 Mayıs-3 Haziran 1994-Ankara: Bildiriler (s. 281–285). Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Erkanal, A. (1996). 1994 Panaztepe Kazısı Sonuçları. XVII. Kazı Sonuçları Toplantısı I: 29 Mayıs-2 Haziran 1995-Ankara: Bildiriler (s. 329–335). Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Erkanal, A. (1997). 1995 Panaztepe Kazısı Sonuçları. XVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I, : 27-31 Mayıs 1996-Ankara: Bildiriler (s. 281–290). Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Erkanal, A. (1998). 1996 Yılı Panaztepe Kazıları Sonuçları. XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı I: 26-30 Mayıs 1997-Ankara: Bildiriler (s. 455–466). Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Erkanal, A. (1999). 1997 Panaztepe Kazıları. XX. Kazı Sonuçları Toplantısı I: 25-29 Mayıs 1998-Tarsus: Bildiriler (s. 371–381). Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Erkanal, A. (2000). 1998 Panaztepe Kazıları. XXI. Kazı Sonuçları Toplantısı I: 24-28 Mayıs 1999-Ankara: Bildiriler (s. 279–286). Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Erkanal, A. (2001). 1999 Panaztepe Kazıları. 22. Kazı Sonuçları Toplantısı I: 22-26 Mayıs 2000-İzmir: Bildiriler (s. 269–278). Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.

- Erkanal, A. (2002). 2000 Yılı Panaztepe Kazı Sonuçları. 23. Kazı Sonuçları Toplantısı I: 28 Mayıs-1 Haziran 2001-Ankara: Bildiriler (s. 305–312). Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Erkanal, A. (2003). 2001 Yılı Panaztepe Kazıları. 24. Kazı Sonuçları Toplantısı I: 27-31 Mayıs 2002-Ankara: Bildiriler (s. 227-232). Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Erkanal-Öktü, A. (2000). “Überblick über die Siegelfunde von Bakla Tepe, Liman Tepe und Panaztepe.” V. Internationales Siegel-Symposium. Minoisch-Mykenische Glyptik. Stil, Ikonographie, Funktion. Marburg, 23.-25. September 1999- Berlin Corpus der minoischen und mykenischen Siegel. Beiheft 6, (67-77). Berlin.
- Erkanal-Öktü, A. (2002). İzmir Bölgesi Arkeolojik Araştırmalarında Panaztepe Kazısı'nın Yeri. İzmir Kent Kültür Dergisi 5, 188–195.
- Erkanal-Öktü, A. (2004). 2002 Yılı Panaztepe Kazıları. 25. Kazı Sonuçları Toplantısı I: 26-31 Mayıs 2003 -Ankara: Bildiriler (s. 245-252). Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Erkanal, A. ve K. İren. (2004a). 2002 Güney Aiolis Yüzey Araştırması. 21. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2: 26-31 Mayıs 2002-Ankara: Bildiriler (s. 245–252). Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Erkanal, A. ve İren, K. (2004b). 2003 Yılı Güney Aiolis Yüzey Araştırması. Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler, 17, 25–26.
- Erkanal-Öktü, A., Akalın, A. G., İren, .K. ve Lichter, C. (2003). 2001 Kuzey İzmir-Menemen Ovası Yüzey Araştırması. 20. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1,

27-31 Mayıs 2002-Ankara: Bildiriler (s. 301–314). Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.

Erkanal-Öktü, A. ve Çınardalı-Karaaslan, N. (2005). Panaztepe 2003 Yılı Kazıları. 26. Kazı Sonuçları Toplantısı 2: 24-28 Mayıs 2004 -Konya: Bildiriler (s. 25-36). Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.

Erkanal-Öktü, A. ve Çınardalı-Karaaslan, N. (2006). Panaztepe 2004 Yılı Kazıları. 27. Kazı Sonuçları Toplantısı 1: 30 Mayıs-3 Haziran 2005 -Antalya: Bildiriler (s. 191-204). Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.

Ersoy, Y. (1988) Finds from Menemen/Panaztepe in the Manisa Museum,. Annual of British School at Athens, 83, 55-82.

French, D. (1967). Prehistoric Sites in Northwest Anatolia, I. The İznik Area. Anatolian Studies XVII, 49–100.

French, D. (1969a) Prehistoric Sites in Northwest Anatolia, II. The Balıkesir and Akhisar/ Manisa Areas. Anatolian Studies, XIX, 41–98.

French, D. (1969b). Anatolia and the Aegean in the Third Millenium B. C. Doktora tezi, London.

Goldmann, H. (1956a). Excavations at Gözlü Kule, Tarsus. From the Neolithic through the Bronze Age. Vol. II. New Jersey: Princeton University Press.

Goldman, H. (1956b). Excavations at Gözlü Kule, Tarsus. From the Neolithic through the Bronze Age. Vol. II: Plates. New Jersey: Princeton University Press.

- Gökçek, L. G. (2004). Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda (M.Ö. 1775- 1723) Anadolu'da Hayvancılık ve Hayvan Ticareti. *Archivum Anatolicum*, 7(1), 59- 78.
- Gunter, A. C. (1991). *The Bronze Age. Gordion Excavations Final Reports III*. Philadelphia: University of Pennsylvania.
- Günbattı, C. (1997). Kültepe'den Akadlı Sargon'a Ait Bir Tablet. *Archivum Anatolicum*, 3, 131- 155.
- Günel, S. (1999a). Panaztepe II. M.Ö. 2. Bine Tarihlendirilen Panaztepe Seramiğinin Batı Anadolu ve Ege Arkeolojisindeki Yeri ve Önemi/ Die keramik von Panaztepe und ihre Bedeutung für Westkleinasien und die Agais im 2. Jahrtausend. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Günel, S. (1999b). Vorbericht Über die Mittel- und Spätbronzezeitliche Keramik von Liman Tepe. *Istanbulur Mitteilungen*, 49, 41- 82.
- Gürkan, G. ve Seeher, J. (1991). Die Frühbronzezeitliche Nekropole von Küçükhöyük bei Bozüyük. *Istanbulur Mitteilungen*, 41, 39- 96.
- Hood, S. (1981). *Excavations in Chios 1938- 1955. Prehistoric Emporio and Ayio Gala. Vol. I*. London: The British School of Athens.
- Hood, S. (1982). *Excavations in Chios 1938- 1955. Prehistoric Emporio and Ayio Gala. Vol. II*. London: The British School of Athens.
- Hood, S. (1986). Evidence for Invasions in the Aegean Area at the End of the Early Bronze Age. G. Cadogan (Ed.). *The End of the Early Bronze Age in the Aegean*. Leiden (s. 31-86). Leiden: Brill.

- Huot, J.-L. (1982a). *Les Céramiques Monochromes Lissées en Anatolie à l'époque du Bronze Ancien. Vol I.* Paris: Librairie orientaliste.
- Huot, J.-L. (1982b). *Les Céramiques Monochromes Lissées en Anatolie à l'époque du Bronze Ancien. Vol II.* Paris: Librairie orientaliste.
- Hüryılmaz, H. (2004). Gökçeada-Yenibademli Höyük'te Denizsel Troia I Kültürünün İzleri. *Anadolu/Anatolia Ek Dizi No. 1*, 115–122.
- Joukowsky, M. S. (1986a). *Prehistoric Aphrodisias. An Account of the Excavations and Artifact Studies. Vol. I: Excavation and Studies.* Louvain and Providence: Brown University/Erasmé.
- Joukowsky, M. S. (1986b). *Prehistoric Aphrodisias. An Account of the Excavations and Artifact Studies. Vol. II: Bibliography, Catalogue, Appendix, Index.* Louvain and Providence: Brown University/Erasmé.
- Kadish, B. (1969). Excavations of Prehistoric Remains at Aphrodisias, 1967. *American Journal of Archaeology*, 73, 49- 65.
- Kadish, B. (1971). Excavations of Prehistoric Remains at Aphrodisias, 1967. *American Journal of Archaeology*, 75, 121- 140.
- Kâmil, T. (1982). *Yortan Cemetery in the Early Bronze Age of Western Anatolia.* Oxford: BAR International Series 145.
- Kansu, Ş. A. (1940). *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Etiyokuşu Hafriyatı Raporu (1937)/ Les Fouilles d'Etiyokuşu (1937) Entreprises par la Societé d'Histoire Turque.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Korfmann, M., 1983a, Demircihüyük. Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1975-1978. Vol. I. Architektur, Stratigraphie und Befunde. Mainz: Verlag Phillip von Zabern.
- Korfmann, M. (1983b). Red Cross Bowl. Angeblicher Leittyp für Troja V. R. M. Boehmer ve H. Hauptmann (Ed.). Beiträge zur Altertumskunde Kleinasien. Festschrift für Kurt Bittel (s. 291- 297). Mainz am Rhein: Verlag Philip von Zabern.
- Korfmann, M. (2001). Tarih Öncesi Yerleşim Yeri Hisarlık Tepesi. Aşağıdan Yukarıya «Troia'nın On Kenti» Düş ve Gerçek Troia Sergi Kitabı (s. 203-204). Stuttgart: Konrad Theiss Verlag GmbH.
- Korfmann, M., Baykal-Seher, A. ve Kılıç, S. (1994). Anatolien in der Frühen und Mittleren Bronzezeit. I. Bibliographie zur Frühbronzezeit. Wiesbaden: Ottoharatowitz.
- Korfmann, M., Girgin, Ç., Morçöl, Ç. ve Kılıç, S. (1995). Kumtepe 1993. Bericht über die Rettungsgrabung. Report on the Rescue Excavation. Studia Trioca, 5, 237- 246.
- Koşay, H. Z. ve Akok, M. (1966). Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Kazısı. 1940-1948deki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor/ Ausgrabungen von Alaca Höyük. Vorbericht über die Forschungen und Entdeckungen von 1940- 1948. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Koşay, H. Z. ve Akok, M. (1973). Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Kazısı. 1963-67 Çalışmaları ve Keşiflere Ait İlk Rapor/ Alaca Höyük Excavations, Preliminary Report on Research and Discoveries 1963-1967. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Kristiansen, K. ve Larsson, T. B. (2005). *The Rise of Bronze Age Society. Travels, Transmissions and Transformations*. Cambridge: University Press.
- Lamb, W. (1936). *Excavations at Thermi in Lesbos*. Cambridge: The University Press.
- Lamb, W. (1937). *Excavations at Kusura near Afyon Karahisar*. *Archaeologia*, 86, 1-64.
- Lamb, W. (1938). *Excavations at Kusura near Afyon Karahisar: II*. *Archaeologia*, 87, 217-274.
- Lloyd, S. ve Mellaart, J. (1962). *Beycesultan Vol. I. The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels*. London: The British Institute of Archaeology at Ankara.
- Manning, S. W. (2001). *The Absolute Chronology of the Aegean Early Bronze Age. Archaeology, Radiocarbon and History*. Sheffield: Sheffield Academic Press.
- Matthäus, H. (2006). *Geç Tunç Çağı'nda Akdeniz'de Kültürler Arası İlişkiler, Ticaret ve Deniz Seferleri*. Ü. Yalçın, C. Pulak ve R. Slotta (Ed.) *Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti. 15 Ekim 2005- 16 Temmuz 2006 Tarihleri Arasında Alman Madencilik Müzesi'nde (Deutsches Bergbaumuseum Bochum) Düzenlenen Serginin Kataloğu* (s. 335-368). Bochum: Ege Yayınları.
- Mellaart, J. (1957). *Anatolian Chronology in the Early and Middle Bronze Age*. *Anatolian Studies*, 7, 55-88.
- Mellaart, J. (1958). *The End of the Early Bronze Age in Anatolia and the Aegean*. *American Journal of Archaeology*, 62, 9-33.

- Mellink, M. J. (1956). Archaeology in Asia Minor. *American Journal of Archaeology*, 60, 369-384.
- Mellink, M. (1969). Excavations at Karataş- Semayük in Lycia, 1968. *American Journal of Archaeology*, 73, 319- 331.
- Mellink, M. J. (1986). The Early Bronze Age in West Anatolia. G. Cadogan (Ed.). *The End of the Early Bronze Age in the Aegean* (s. 139-152). Leiden: Brill.
- Mellink, M. (1989), Anatolian and Foreign Relations of Tarsus in the Early Bronze Age. K. Emre, M. Mellink, B. Hrouda, N. Özgüç (Ed.). *Tahsin Özgüç'e Armağan/ Studies in Honor of Tahsin Özgüç. Anatolia and the Ancient Near East* (s. 319- 331). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mellink, M. (1992a), Anatolian Chronology. R. W. Ehrich (Ed.). *Chronologies in Old World Archaeology Vol. I* (s. 207-220) Chicago: The University of Chicago Press.
- Mellink, M. (1992b), Anatolian Chronology. R. W. Ehrich (Ed.). *Chronologies in Old World Archaeology Vol. II* (s. 171-173) Chicago: The University of Chicago Press.
- Milojčić, V. (1961). Samos. Band I. Die Prähistorische Siedlung unter dem Heraion. Grabung 1953 und 1955. Bonn: Rudolf Habelt Verlag Bonn.
- Orthmann, W. (1963a). Die Keramik der Frühen Bronzezeit aus Inneranatolien. Berlin: Verlag Gebr. Mann.
- Orthmann, W. (1963b). Frühe Keramik von Boğazköy aus den Ausgrabungen am nordwesthang von Büyükkale. Berlin: Verlag Gebr. Mann.

- Orthmann, W. (1978) Kaniş. Von Erich, E. ve Meissner, B. (Ed.) Reallexikon der Assyriologie. Fünfter Band. (380-387) Berlin: Walter de Gruyter.
- Osten, H. H. von der. (1937). The Alishar Hüyük. Seasons of 1930-32. Part I. Chicago: University of Chicago Press/Oriental Institute Publications 29.
- Ökse, T. (1999). Önyasya Arkeolojisi Seramik Terimleri. İstanbul: Arkeoloji Sanat Yayınları.
- Öktü, A. (1973). Die intermediate-Keramik in Kleinasien. Doktora Tezi, Berlin Freie Universität, Berlin.
- Özdoğan, M. (2001). Kırklareli Excavations: Aşağı Pınar and Kanlıgeçit. O. Belli (Ed.) Istanbul University's Contributions to Archaeology in Turkey (1932-2000) (s. 56- 63). İstanbul: University Rectorate Press.
- Özdoğan, M., Parzinger, H. ve Karul, N. (1998). Kırklareli Höyüğü 1996 Yılı Kazısı. 19. Kazı Sonuçları Toplantısı 1: 26-30 Mayıs 1997-Ankara: Bildiriler (s. 123-149). Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Özgüç, N. (1968). Kaniş Karumu Ib Katı Mühürleri ve Mühür Baskıları. Seals and Seal Impressions of Level Ib from Karum Kanish. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Özgüç, T. (1948). Ön Tarih'te Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özgüç, T. (1986). New Observations on the Relationship of Kültepe with Southeastern Anatolia and North Syria during the Third Millenium B. C. J. V. Canby, E. Porada, B. S. Ridgeway ve T. Stech (Ed.) Ancient Anatolia. Aspects of Change and Cultural Development. Essays in Honour of Machteld J. Mellink (s. 31-47). London: The University of Wisconsin Press.

- Özgüç, T. (1999). Kültepe- Kaniş/Neša Sarayları ve Mabetleri. The Palaces and Temples of Kültepe- Kaniş/Neša. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özgüç, T. ve Özgüç, N. (1953). Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Kültepe Kazısı Raporu 1949/ Ausgrabungen in Kültepe. Bericht über die im Auftrage der Türkischen Historischen Gesellschaft, 1949 Durchgeführten Ausgrabungen. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özkan, T. ve Erkanal, H. (1999). Tahtalı Barajı Kurtarma Kazısı Projesi/ Tahtalı Dam Area Salvage Project. İzmir: İzmir Arkeoloji Müzesi.
- Özsait, M., 2003, "Les Fouilles du Cimetière de Gündürle Höyük à Harmanören." *Anatolica* XXIX: 89- 102.
- Özyiğit, Ö. (2004). 2003 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları. 26. Kazı Sonuçları Toplantısı 2, 43-50. Ankara.
- Pecorella, P. E. (1984). *La Cultura Preistorica di Iasos in Caria*. Roma.
- Podzuweit, C. (1979). *Trojanische Gefäßformen der Frühbronzezeit in Anatolien, der Ägäis und angrenzenden Gebieten. Ein Beitrag zur vergleichenden Stratigraphie*. Mainz am Rhein: Philipp von Zabern.
- Postgate, J N. (1992). *Early Mesopotamia. Society and Economy at the Dawn of History*. London.
- Raymond, A. E., 2005, *Miletus in the Middle Bronze Age and Minoan Presence in the Eastern Aegean*. Doktora Tezi. University of Toronto.
- Rosene, A. M. (2007). *Civilizing Climate: Social Responses to Climate Change in the Ancient Near East*. Maryland: Alta Mira.

- Rutter, J. (1979). Ceramic Change in the Aegean. The Kastri Group, Lefkandi I, and Lerna IV: Theory concerning the Origin of Early Helladic III Ceramics. Los Angeles: UCLA Institute of Archaeology, Occasional Paper.
- Rutter, J. B. (1983). Fine Gray-burnished Pottery of the Early Helladic III Period: the Ancestry of Gray Minyan. *Hesperia*, 52, 327-355.
- Rutter, J. B. (1988). Early Helladic III Vasepainting, Ceramic Regionalism, and the Influence of Basketry. E. B. French ve K. A. Wardle (Ed.). *Problems in Aegean Prehistory* (s. 73-89). Bristol.
- Sazcı, G. (2005). Troia I-III, die maritime Troia-Kulture und Troia IV-V, die Anatolische Troia-Kultur: Eine Untersuchung der Funde und Befunde im Mittleren Schliemanngraben (D07, D08). *Studia Troica*, 15, 35-98.
- Schachner, Ş. ve Schachner, A. (1995). Ürgüp ve Nevşehir Müzelerindeki "Depas Amphikypellon" ve "Tankart" Tipi Kaplar ve Düşündürdükleri. A. Erkanal, H. Erkanal, H. Hüryılmaz, A. T. Ökse, N. Çınardalı, S. Günel, H. Tekin, B. Uysal ve D. Yalçıklı (Ed.) In *Memoriam İ. Metin Akyurt Bahattin Devam Anı Kitabı. Eski Yakın Doğu Kültürleri Üzerine İncelemeler* (s. 307-316). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Seeher, J. (2000). Die Bronzezeitliche Nekropole von Demircihöyük- Sarıket. Ausgrabungen des Deutschen Archäologischen Instituts In Zusammenarbeit mit dem Museum Bursa, 1990-1991. Tübingen: Ernst Wasmuth Verlag.
- Spanos, P. Z. (1972). Untersuchung über den bei Homer "depas amphikypellon" genannten Gefäßtypus. Tübingen: Verlag Ernst Wasmuth.
- Sperling, J. W. (1976). Kum Tepe in the Troad. *Trial Ecvation*, 1934. *Hesperia*, 45, 305-364.

- Şahoğlu, V. (2002). Liman Tepe Erken Tunç Çağı Seramiğinin Ege Arkeolojisindeki Yeri ve Önemi. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi, Ankara.
- Şahoğlu, V. (2004a). Erken Tunç Çağı'nda Anadolu Ticaret Ağı ve İzmir Bölgesi. *Anadolu/Anatolia*, Ek Dizi No. 1, 245- 262.
- Şahoğlu, V. (2004b). Interregional Contacts Around the Aegean During the Early Bronze Age: New Evidence from the Izmir Region. *Anadolu/ Anatolia* 27, 97- 120.
- Şahoğlu, V. (2005). The Anatolian Trade Network and the Izmir Region during the Early Bronze Age. *Oxford Journal of Archeology*, 24 (4), 339-61.
- Şahoğlu, V. (2008a). Liman Tepe and Bakla Tepe: New Evidence for the Relations Between the Izmir Region, the Cyclades and the Greek Mainland during the Late Fourth and Third Millenia BC. H. Erkanal, H. Hauptmann, V. Şahoğlu and Tuncel, R. (Ed.). *Proceedings of the International Symposium The Aegean in the Neolithic, Chalcolithic and Early Bronze Age: 13th-19th October 1997-İzmir: Bildiriler* (s. 483-502). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Şahoğlu, V. (2008b). Crossing Borders: The Izmir Region as a Bridge between the East and the West during the Early Bronze Age. C. Gillis ve B. Sjöberg (Ed.) *Trade and Production in Premonatery Greece. Proceedings of the 7th, 8th and 9yh International Workshops Athens 1997-1999.* (s. 153-173) Sweden: Paul Áströms förlag.
- Şenyürek, M., Şenyürek, E., Gültekin, H., Dönmez, A. (1950). Larisa Civarında Höyücek'de Yapılan Sondaj. *Bulleten*, 14(155), 487- 504.
- Tezcan, B. (1966). 1964 Koçumbeli Kazısı/ Koçumbeli Excavation in 1964.

- Topbaşı, A., Efe, T., İlaşlı, A. (1998). Salvage Excavations of the Afyon Archaeological Museum, Part 2: The Settlement of Karaoğlan Mevkii and The Early Bronze Age Cemetery of Kaklık Mevkii. *Anatolia Antiqua*, VI, 21-94.
- Toprak Etüdleri ve Haritalama Dairesi, Toprak Etütleri Fen Heyeti Müdürlüğü (1974). Gediz Havzası Toprakları. Ankara: Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı Yayınları 220.
- Warner, J. L. (1994). Elmalı- Karataş II. The Early Bronze Age Village of Karataş. Bryn Mavr: Bryn Mavr College.
- Yakar, J. (1979). Troy and Anatolian Early Bronze Age Chronology. *Anatolian Studies*, XXIX, 51-67.
- Yakar, J. (1985). The Later Prehistory of Anatolia. The Late Chalcolithic and Early Bronze Age. Oxford: British Archaeological Reports International Series S268i.

9. KATALOG

Levha No. 1:1
Kasa No. 29071
Cinsi Tabak
Buluntu Yeri T''/53 VIII-IX/a- e
2.67/2.64-2.46
Ölçüler A.Ç.: 22
D.Ç.: -
G.Ç.: -
Yük.: -
Der.: -
C.K.: 00.8

Tip No TB 1
Mal Grubu: Devetüyü
Nit.: Orta
Katkı: Mika (çok yoğun- azı sarı mika), kireç (az-orta)
Renk: 2.5 YR 5/6 (Red/ turuncumsu devetüyü)
Yüzey Astar: Yok
Perdah: Yok
Renk: İç-dış: Hamur renginde
Yapım Tek.: Çark

Levha No. 1: 2
Kasa No. 26057
Cinsi Tabak
Buluntu Yeri Ü''/53 I-V/f- j 2.70-2.40
Ölçüler A.Ç.: 26
D.Ç.: -
G.Ç.: -
Yük.: 3.3
Der.: -
C.K.: 0.71

Tip No TB 1
Mal Grubu.: Devetüyü
Nit.: Orta
Katkı: Mika (yoğun), taşçık(az-orta), bitki (az)
Renk: 7.5 YR 7/4 (Pink/ devetüyü)
Yüzey Astar: Var
Perdah: Yok
Renk: İç: 2.5 YR 6/6 (light red/ devetüyü)
Dış: 7.5 YR 7/4 (Pink/ devetüyü)
Yapım Tek. Çark

Levha No. 1:3
Kasa No. 26057
Cinsi Tabak
Buluntu Yeri Ü''/53 I-V/f- j 2.70-2.40
Ölçüler A.Ç.: 30
D.Ç.: -
G.Ç.: -
Yük.:1.74
Der.: -
C.K.: 0.68

Tip No TB 1
Mal Grubu.: Devetüyü
Nit.: Orta
Katkı: Mika(orta), deniz kabuğu (orta), kireç (çok az)
Renk: 7.5 YR 6/4 (light Brown/ açık devetüyü)
Yüzey Astar: Yok
Perdah: Yok
Renk: İç-dış: Hamur renginde
Yapım Tek.: Çark

Levha No. 1: 4
Kasa No. 26057
Cinsi Tabak
Buluntu Yeri Ü''/53 I-V/f- j 2.70-2.40
Ölçüler A.Ç.: 22
D.Ç.: -
G.Ç.: -
Yük.:2.46
Der.: -
C.K.: 0.5

Tip No TB 2
Mal Grubu.: Devetüyü
Nit.: Orta
Katkı: Mika(çok yoğun), kum (az), bitki (çok az)
Renk: 5 YR 6/3 (light reddish brown/ devetüyü)
Yüzey Astar: Var
Perdah: Yok
Renk: İç-dış: 2.5 YR 6/6 (light red/ pembemsi devetüyü)
Yapım Tek.: Çark

Levha No.: 1: 5
Kasa No. 29059
Cinsi: Çanak
Buluntu Yeri: T''/53 II-VII/a-e 3.24-3.01
Ölçüler A.Ç.: 25
D.Ç.: -
G.Ç.: -
Yük.:
Der.: -
C.K.: 0.6

Tip No TB 2

Mal Grubu.: Devetüyü

Nit.: Orta- kaba

Katkı: Mika (yoğun), deniz kabuğu (az- orta), kum (çok az)

Renk: 2.5 YR 6/4 (light reddish brown/ pembemsi kahve)

Yüzey

Astar: Yok

Perdah: Yok

Renk: İç-dış: 7.5 YR 7/4 (pink/ pembemsi kahve)

Yapım Tek.: Elde

Levha No.: 1: 6

Kasa No. 29071

Cinsi: Tabak

Buluntu Yeri: T''/53 VIII-IX/a-e 2.67-2.46

Ölçüler A.Ç.: 26
D.Ç.: -
G.Ç.: -
Yük.: -
Der.: -
C.K.: 0.5

Tip No TB 2

Mal Grubu.: Devetüyü

Nit.: Orta

Katkı: Mika (yoğun), kireç(az), deniz kabuğu (çok az)

Renk: 2.5 YR 6/6 (light red/ pembemsi devetüyü)

Yüzey

Astar: Var

Perdah: Yok

Renk: İç-dış: 2.5 YR 6/8 (light red/ pembemsi devetüyü)

Yapım Tek.: Elde

Levha No. 2: 1
Kasa No. 29052

Cinsi Çanak

Buluntu Yeri T''/53 V/a plankaredeki çömlek içinden 3.78

Ölçüler A.Ç.: 18
D.Ç.: -
G.Ç.: -
Yük.: 3.39
Der.: -
C.K.: 0.56 -0.76

Tip No ÇN 1

Mal Grubu.: Gri

Nit.: Orta- ince

Katkı: Mika (yoğun), taşçık(az-orta), deniz kabuğu (az-orta)

Renk: Koyu kahverengimsi gri

Yüzey

Astar: Var

Perdah: Yok

Renk: Dış: gri

İÇ: Kahverengi

Yapım Tek.: Çark

Levha No. 2: 2
Kasa No. 29075

Cinsi Çanak

Buluntu Yeri T''/53 VIII_IX/d- e 2.46-2.25 I no.lu

duvarın doğusu

Ölçüler A.Ç.: 16
D.Ç.: -
G.Ç.: -
Yük.:
Der.: -
C.K.: 0.45

Tip No ÇN 1

Mal Grubu.: Siyah

Nit.: Orta- ince

Katkı: Mika (yoğun)

Renk: Koyu gri

Yüzey

Astar: Var

Perdah: Var

Renk: Dış-iç: Siyah

Yapım Tek.: ?

Levha No. 2: 3
Kasa No. 29036
Cinsi Çanak
Buluntu Yeri T''/53 IV-VII/a- j 3.80-3.47 Taş döşemenin kaldırıldığı yer
Ölçüler A.Ç.: 14
D.Ç.: 5.1
G.Ç.: -
Yük.:5.05
Der. : -
C.K.: 1.0- 0.55

Tip No ÇN 2
Mal Grubu.: -
Nit.: Kaba
Katkı: Mika(yoğun), taşçık (yoğun), bitki (orta), deniz kabuğu (az)
Renk: Kahverengi, çok koyu gri özlü
Yüzey Astar: Var
Perdah: Yok
Renk: İç-dış: Turuncumsu kahverengi
Yapım Tek.: Elde

Levha No.: 2: 4
Kasa No. 29075
Cinsi: Çanak
Buluntu Yeri: T''/53 VIII_IX/d- e 2.46-2.25 I no.lu duvarın doğusu
Ölçüler A.Ç.: ?
D.Ç.: -
G.Ç.: ?
Yük.: 2.73
Der. : -
C.K.: 2.78

Tip No ÇN 2
Mal Grubu.: Kaba
Nit.: Kaba
Katkı: Mika (az), taşçık (çok yoğun), bitki (çok yoğun), deniz kabuğu (az)
Renk: Siyah
Yüzey Astar: Yok
Perdah: Yok
Renk: İç: Açık kahve
Dış: Grimsi siyah (ateşe maruz kalmış)
Yapım Tek.: Elde

Levha No. 2: 5
Kazı. ENV. NO. PZ 94/121
Kasa No. 66166
Cinsi Çanak
Buluntu Yeri V''''/6 VIII/j 3.59-3.46
Ölçüler A.Ç.: 16.5
D.Ç.: 10.7
G.Ç.:
Yük.: 9.5
Der. : 8.61
C.K.: 0.65- 0.9

Tip No ÇN 3
Mal Grubu.: Kaba
Nit.: Kaba
Katkı: Mika (orta), taşçık (yoğun)
Renk: 2.5 YR 5/6 (red/ turuncumsu devetüyü)
2.5 YRN 4/0 (dark gray/ koyu gri)
Yüzey Astar: Var
Perdah: Yok
Renk: Hamur renginde

Yapım Tek.: Elde

Levha No. 3:1
Kasa No. 29071
Cinsi Çanak
Buluntu Yeri T''/53 VIII-IX/a-e 2.67-2.46
Ölçüler A.Ç.: 24
D.Ç.: -
G.Ç.: -
Yük.: -
Der. : -
C.K.: 0.5

Tip No ÇN 4a
Mal Grubu.: Devetüyü
Nit.: İnce-orta
Katkı: Mika (yoğun)
Renk: 7.5 YR 5/3 (Brown/ kahve)
Yüzey Astar: Var
Perdah: Var
Renk: İç- dış: 2.5 YR 5/6 (red/ turuncumsu devetüyü)
Yapım Tek.: ?

Levha No.: 3: 2
Kasa No. 29075
Cinsi: Çanak
Buluntu Yeri: T''/53 VIII_IX/d- e
2.46-2.25 I no.lu duvarın
doğusu
Ölçüler A.Ç.: ?
D.Ç.: -
G.Ç.: ?
Yük.: -
Der.: -
C.K.: 0.6

Tip No ÇN 4a
Mal Grubu.: Kaba
Nit.: Kaba
Katkı: Mika (az), taşçık (çok
yoğun)
Renk: Siyah (ateşe maruz kalmış)
Yüzey Astar: Yok
Perdah: Yok
Renk: İç-dış:siyah (ateşe maruz
kalmış)
Yapım Tek.: Elde

Levha No.: 3: 3
Kasa No. 29071
Cinsi: Çanak
Buluntu Yeri: T''/53 VIII-IX/a-e 2.67-
2.46
Ölçüler A.Ç.: 16
D.Ç.: -
G.Ç.: -
Yük.: -
Der.: -
C.K.: 0.65

Tip No ÇN 4b
Mal Grubu.: Gri
Nit.: Orta
Katkı: Mika (yoğun), deniz kabuğu
(az)
Renk: 10 YR 4/2 (dark grayish
brown/ koyu kahvemsi gri)
Yüzey Astar: Var
Perdah: Var
Renk: İç-dış: 2.5 Y 4/1 (dark gray/
koyu gri)
Yapım Tek.: Çark

Levha No.: 3: 4
Kasa No. 29075
Cinsi: Çanak
Buluntu Yeri: T''/53 VIII_IX/d- e 2.46-
2.25 I no.lu duvarın doğusu
Ölçüler A.Ç.: ?
D.Ç.: -
G.Ç.: -
Yük.: -
Der.: -
C.K.: 0.7

Tip No ÇN 4b
Mal Grubu.: Kaba
Nit.: Kaba
Katkı: Mika (yoğun), taşçık (yoğun),
deniz kabuğu (orta)
Renk: Koyu kahve
Yüzey Astar: Yok
Perdah: Yok
Renk: İç-dış:Kahve
Yapım Tek.: Elde

Levha No. 3: 5
Kasa No. 29065
Cinsi Çanak
Buluntu Yeri T''/53
Ölçüler A.Ç.: 30
D.Ç.: -
G.Ç.: -
Yük.: 6.4
Der.: -
C.K.: 0.95

Tip No ÇN 4c
Mal Grubu.: Kaba
Nit.: Kaba
Katkı:
Renk:
Yüzey Astar: Yok
Perdah: Yok
Renk: Dış: 5 YR 6/3 (light reddish
brown/ kırmızımsı kahve)
Yapım Tek. Elde

Levha No. 4: 1
Kasa No. 26057
Cinsi Çanak
Buluntu Yeri Ü''/53 I-V/f-j 2.70-2.40
Ölçüler A.Ç.: 28
D.Ç.: -
G.Ç.: -
Yük.: 2.37
Der.: -
C.K.: 0.5

Tip No ÇN 5
Mal Grubu.: Siyah
Nit.: Orta- ince
Katkı:
Renk: 10 YR 4/2 (dark grayish brown/ koyu gri)
Yüzey Astar: Var
Perdah: Var
Renk: Dış: 10 YR 5/1 Gray/ siyah)
Yapım Tek. Çark

Levha No.: 4: 2
Kasa No. 29075
Cinsi: Çanak
Buluntu Yeri: T''/53 VIII_IX/d- e 2.46-2.25 I no.lu duvarın doğusu
Ölçüler A.Ç.: 25
D.Ç.: -
G.Ç.: -
Yük.: -
Der.: -
C.K.: 0.42

Tip No ÇN 5
Mal Grubu.: Siyah
Nit.: İnce
Katkı: Mika (orta)
Renk: Gri
Yüzey Astar: Var
Perdah: Var
Renk: İç-dış: Siyah
Yapım Tek.: Elde

Levha No. 4: 3
Kasa No. 29059
Cinsi Çömlek
Buluntu Yeri T''/53 II-VII/a-e 3.24-3.01
Ölçüler A.Ç.: 30
D.Ç.: -
G.Ç.: -
Yük.: -
Der.: -
C.K.: 0.74

Tip No ÇN 6
Mal Grubu.: Siyah
Nit.: Orta
Katkı: Mika (yoğun), kireç (az), deniz kabuğu (orta)
Renk: Gley 1 3/N (very dark gray/ grimsi siyah)
Yüzey Astar: Var
Perdah: Var
Renk: İç: 10 YR 6/2 (light brownish gray/ açık kahvemsi gri)
Dış: Gley 1 4/N (dark gray/koyu gri)
Yapım Tek.: Çark

Levha No. 4: 4
Kasa No. 29075
Cinsi Çanak
Buluntu Yeri T''/53 VIII_IX/d- e 2.46-2.25 I no.lu duvarın doğusu
Ölçüler A.Ç.: ?
D.Ç.: -
G.Ç.: -
Yük.: 2.09
Der.: -
C.K.: 0.6

Tip No ÇN 6
Mal Grubu.: Kahve
Nit.: Orta
Katkı: Mika (yoğun), kum (az), kuvars (çok az)
Renk: turuncu
Yüzey Astar: Var
Perdah: Var
Renk: İç- dış: Sarımsı devetüyü
Yapım Tek. Çark

Levha No. 4: 5
Kasa No. 29059
Cinsi Çömlek
Buluntu Yeri T''/53 II-VII/a-e 3.24-3.01
Ölçüler A.Ç.: 26
D.Ç.: -
G.Ç.: -
Yük.: -
Der.: -
C.K.: 0.74

Tip No ÇN 6
Mal Grubu.: Gri
Nit.: Orta
Katkı: Mika (az), kireç(az), deniz kabuğu (az), kum (orta)
Renk: 5 YR 5/1 (gray/ pembemsi gri)
Yüzey Astar: Var
Perdah: Parlak
Renk: Dış: iç:7.5 YR 6/2 (pinkisk gray/ pembemsi gri)
Yapım Tek.: Çark

Levha No.: 4: 6
Kasa No. 29059
Cinsi: Çanak
Buluntu Yeri: T''/53 II-VII/a-e 3.24-3.01
Ölçüler A.Ç.: 23
D.Ç.: -
G.Ç.: ?
Yük.: -
Der.: -
C.K.:

Tip No ÇN 6
Mal Grubu.: Kahve
Nit.: Orta- ince
Katkı: Mika (yoğun), deniz kabuğu (az)
Renk: Gley 1 3/N (very dark gr/ grimsi siyah)
Yüzey Astar: Var
Perdah: Var
Renk: İç: 10 YR 6/2 (light brownish gray/ grimsi açık kahve)
Dış: 10 YR 6/3 (pale brown/grimsi açık kahve)
Yapım Tek.: Elde

Levha No. 5: 1
Kasa No. 29059
Cinsi Çanak
Buluntu Yeri T''/53 II-VII/a-e 3.24-3.01
Ölçüler A.Ç. 24
D.Ç.:
G.Ç.: -
Yük.: -
Der.: -
C.K.: 0.7

Tip No ÇN 7
Mal Grubu.: Siyah
Nit.: Orta
Katkı: Mika (yoğun), kireç(orta-yoğun), deniz kabuğu (az)
Renk: 2.5 YR 3/1 (dark reddish gray/ koyu gri)
Yüzey Astar: Var
Perdah: Yok
Renk: İç- dış: Gley 1 3/N (very dark gray/ grimsi siyah)
Yapım Tek. Elde

Levha No. 5: 2
Kasa No. 29075
Cinsi Çanak
Buluntu Yeri T''/53 VIII_IX/d- e 2.46-2.25 I no.lu duvarın doğusu
Ölçüler A.Ç.: 24
D.Ç.: -
G.Ç.: -
Yük.:1.78
Der.: -
C.K.: 0.68

Tip No ÇN 8a
Mal Grubu.: Gri
Nit.: Orta
Katkı: Mika(yoğun)
Renk: Kahverengi
Yüzey Astar: Var
Perdah: Yok
Renk: İç-dış: Koyu gri
Yapım Tek.: Çark(z)

Levha No. 5: 3
Kasa No. 29059
Cinsi Çanak
Buluntu Yeri T''/53 II-VII/a-e 3.24-3.01
Ölçüler A.Ç. : 17
D.Ç. : -
G.Ç. : -
Yük. : -
Der. : -
C.K. : 0.56
Tip No ÇN 8a
Mal Grubu.: Gri
Nit. : Orta
Katkı: Mika (yoğun), kireç (az),
deniz kabuğu (çok az)
Renk: 10 YR 5/3 (Brown/ sütlü
kahve)
Yüzey Astar: Var
Perdah: Var
Renk: İç- dış:10 YR 5/2 (grayish
Brown/ kahvemsi gri)
Yapım Tek.: Çark

Levha No. 5: 4
Kasa No. 29071
Cinsi Dip
Buluntu Yeri T''/53 VIII-IX/a-e 2.67-
2.46
Ölçüler A.Ç. ?
D.Ç. : -
G.Ç. : -
Yük. : -
Der. : -
C.K. : 0.6

Tip No ÇN 8a
Mal Grubu.: Gri
Nit. : İnce- orta
Katkı: Mika (yoğun), deniz kabuğu
(çok az)
Renk: 2.5 Y 6/2 (light brownish
gray/ sarımsı gri)
Yüzey Astar: Var
Perdah: Yok
Renk: İç- dış: 2.5 Y 6/1
(gray/açık gri)
Yapım Tek. Çark

Levha No. 5: 5
Kasa No. 26049
Cinsi Çanak
Buluntu Yeri Ü''/53 I-III/a-b 3.20-3.02
Ölçüler A.Ç. : 17
D.Ç. : -
G.Ç. : 8.94
Yük. : 5.0
Der. : -
C.K. : 1.16- 0.75

Tip No ÇN 8b
Mal Grubu.: Gri
Nit. : Orta- ince
Katkı: Mika(yoğun)
Renk: Açık kahve
Yüzey Astar: Yok
Perdah: Yok
Renk: İç- dış: Açık gri
Yapım Tek.: Çark

Levha No. 6: 1
Kasa No. 29071
Cinsi Çanak
Buluntu Yeri T''/53 VIII-IX/a-e 2.67-2.46
Ölçüler A.Ç. : 28
D.Ç. : -
G.Ç. : -
Yük. : -
Der. : -
C.K. : 0.5

Tip No ÇN 9
Mal Grubu.: Gri
Nit. : Orta
Katkı: Mika (yoğun), kireç(az-orta),
deniz kabuğu (az)
Renk: 10 YR 5/3 (Brown/ koyu
kahve)
Yüzey Astar: Var
Perdah: Var
Renk: İç-dış: 10 YR 4/1 (dark gray/
koyu gri) ve 10 YR 5/2 (grayish
brown/ grimsi kahve)
Yapım Tek.: Çark

Levha No. 6: 2
Kasa No. 29071
Cinsi Çanak
Buluntu Yeri T''/53 VIII-IX/a-e 2.67-2.46
Ölçüler A.Ç. 26
D.Ç.: -
G.Ç.: -
Yük.: -
Der. : -
C.K.: 0.52
Tip No ÇN 9
Mal Grubu.: Gri
Nit.: Orta
Katkı: Mika (çok yoğun), kireç(az),
deniz kabuğu (orta)
Renk: 10 YR 5/3 (brown/ grimsi
sütlü kahve)
Yüzey Astar: Yok
Perdah: Yok
Renk: İç- dış: Hamur renginde
Yapım Tek. Elde

Levha No. 6: 3
Kasa No. 26057
Cinsi Çanak
Buluntu Yeri Ü''/53 I-V/f- j 2.70-2.40
Ölçüler A.Ç. :13
D.Ç.: -
G.Ç.: -
Yük.: 4.66
Der. : -
C.K.: 1.15- 0.8
Tip No ÇN 9
Mal Grubu.: Kırmızı perdahlı
Nit.: Orta
Katkı: Mika (yoğun), kum (az),
kuvars (çok az)
Renk: 2.5 YR 5/6 (red/ pembe)
Yüzey Astar: Var
Perdah: Var
Renk: İç: 2.5 YR 6/8 (light red/
pembe)
Dış: 2.5 YR 6/6 (light red/
pembe)
Yapım Tek. Elde

Levha No. 6: 4
Kasa No. 29075
Cinsi: Çanak
Buluntu Yeri: T''/53 VIII_IX/d- e
2.46-2.25 I no.lu duvarın doğusu
Ölçüler A.Ç. : ?
D.Ç.: -
G.Ç.: ?
Yük.: 3.5
Der. : -
C.K.: 0.0.83- 0.65
Tip No ÇN 9
Mal Grubu.: Kaba
Nit.: Orta- kaba
Katkı: Mika (orta), taşçık (orta), bitki
(az)
Renk: Siyah
Yüzey Astar: Var
Perdah: Var
Renk: İç-dış: Açık kahve
Yapım Tek.: Elde

Levha No. 6: 5
Kasa No. 26048
Cinsi Çanak
Buluntu Yeri Ü''/53 I-V/a-e 2.89-2.72
Ölçüler A.Ç. : 30
D.Ç.: -
G.Ç.: -
Yük.:2.6
Der. : -
C.K.: 0.68
Tip No ÇN 9
Mal Grubu.: Kahve
Nit.: Orta
Katkı: Mika (yoğun), deniz kabuğu
(yoğun)
Renk: Açık kahverengi
Yüzey Astar: Var
Perdah: Var (mat)
Renk: İç-dış: Açık kahverengi
Yapım Tek.: Çark

Levha No. 7: 1
Kasa No. 26057
Cinsi Çanak
Buluntu Yeri Ü''/53 I-V/f- j 2.70-2.40
Ölçüler A.Ç.: 30
D.Ç.: -
G.Ç.: -
Yük.:3.35
Der.: -
C.K.: 1.00

Tip No ÇN 10

Mal Grubu.: Gri

Nit.: Orta

Katkı: Mika (çok yoğun), deniz kabuğu (orta), kuvars (çok az)

Renk: 10 YR 5/2 (açık gri)

Yüzey Astar: Var

Perdah: Var

Renk: Dış: 10YR 5/1 (Gray/ gri)

Yapım Tek.: Çark

Levha No: 7: 2
Kasa No. 29075
Cinsi Çanak
Buluntu Yeri T''/53 VIII_IX/d- e
2.46-2.25 I no.lu duvarın
doğusu
Ölçüler A.Ç.: 28
D.Ç.: -
G.Ç.: -
Yük.:2.64
Der.: -
C.K.: 0.75

Tip No ÇN 10

Mal Grubu.: Krem

Nit.: İnce- orta

Katkı: Mika (az)

Renk: Turuncumsu sütlü kahve

Yüzey Astar: Var

Perdah: Var (İç ve dışta- parlak)

Renk: İç-dış: Sarımsı- kahvemsi krem

Yapım Tek.: Çark

Levha No. 7: 3
Kasa No. 26057
Cinsi: Çanak
Buluntu Yeri: Ü''/53 I-V/f- j 2.70-2.40

Ölçüler A.Ç.: 24
D.Ç.: -
G.Ç.: -
Yük.: 1.7
Der.: -
C.K.: 0.7

Tip No ÇN 10

Mal Grubu.: Gri

Nit.: Orta

Renk: 2.5 YR 6/2 (light brownish gray/ sarımsı gri)

Yüzey Astar: Var

Perdah: Var

Renk: İç-dış: Hamur renginde

Yapım Tek.: Çark

Levha No. 7: 4
Kasa No. 26057
Cinsi Çanak
Buluntu Yeri Ü''/53 I-V/a-e 2.89-2.72
Ölçüler A.Ç.:22
D.Ç.: -
G.Ç.: -
Yük.: 5.63
Der.: -
C.K.: 1.08- 0.84

Tip No ÇN 10

Mal Grubu.: Gri

Nit.: Orta

Katkı: Mika (yoğun)

Renk: 10 YR 5/3

Yüzey Astar: Var

Perdah: Var

Renk: İç- dış: 10 YR 5/2 (grayish Brown/ grimsi kahve)

10 YR 5/3 (Brown/ açık kahve)

Yapım Tek. Çark

Levha No. 7: 5
Kasa No. 29038
Cinsi Çanak
Buluntu Yeri T''/53 I-IX/a-e 3.49-3.39

Ölçüler Taş döşemenin altı
A.Ç.: ?
D.Ç.: -
G.Ç.: -
Kulp çapı: 1.37
Yük.: 4.7
Der.: -
C.K.: 0.63

Tip No ÇN 10
Mal Grubu.: Gri
Nit.: Orta
Katkı: Mika (orta), taşçık (az)
Renk: Koyu gri
Yüzey Astar: Var
Perdah: Yok
Renk: Dış-iç: Koyu gri
Yapım Tek.: Çark

Levha No. 7: 6
Kasa No. 26057
Cinsi Dip
Buluntu Yeri Ü''/53 I-V/f-j 2.70-2.40
Ölçüler A.Ç. 17
D.Ç.:
G.Ç.: 10
Yük.: 3.85
Der.: -
C.K.: 0.54

Tip No ÇN 11
Mal Grubu.: Kahve
Nit.: Orta- ince
Katkı: Mika (orta),
Renk: Sütü kahve
Yüzey Astar: Var
Perdah: Yok
Renk: İç- dış: Açık kahve- grimsi
Yapım Tek. Çark

Levha No. 7: 7
Kasa No. 29071
Cinsi Çanak
Buluntu Yeri T''/53 VIII-IX/a-e 2.67-2.46
Ölçüler A.Ç. -
D.Ç.: -
G.Ç.: -
Yük.: -
Der.: -
C.K.: 0.5

Tip No ÇN 11
Mal Grubu.: -
Nit.: Orta
Katkı: Mika (az-orta), kireç(orta-yoğun), taşçık (orta)
Renk: 5 YR 7/4 (pink/ pembe)
Yüzey Astar: Var
Perdah: Yok
Renk: İç- dış: 2.5 YR 6/6 (light red/pembe)
Yapım Tek. Çark

Levha No.: 9: 1
Kazı. ENV. NO. PZ 90/01
Kasa No. -
Cinsi Fincan
Buluntu Yeri: Liman Kent- **Yüzey**
Ölçüler A.Ç. : 4.8- 5.4
D.Ç.: 2.5
G.Ç.:
Yük.: 4
Der. : 1.8
C.K.: 0.6

Tip No ÇN
Mal Grubu.: Devetüyü
Nit.: Orta
Katkı: Mika
Renk:
Yüzey Astar: Var
Perdah: Yok
Renk: Hamurun renginde
Yapım Tek.: Elde

Levha No. 8: 1
Kazı. ENV. NO. PZ 97/2
Kasa No. 66578
Cinsi Çift kulplu fincen
Buluntu Yeri V'''/6
VI-X/a-j, VIII/d
1.84-1.77
Ölçüler A.Ç.: 8,51
D.Ç.: 6,27
G.Ç.: 8,36
Yük.: 6,45
Der.: 5,74
C.K.: 0,4

Tip No ÇKF
Mal Grubu.: Gri
Nit.: İnce
Katkı: Yoğun mika
Renk: 10 YR 4/1 Dark Gray
Koyu Gri
Yüzey Astar: Kendinden
Perdah: Yok
Renk: İç: 10 YR 3/1 very dark
gray/ koyu gri
Dış: 10 YR 4/1 Dark gray/
gri
7,5 YR 3/0 very dark gray
/koyu gri
Yapım Tek. Çark

Levha No. 8: 2
Kazı. ENV. NO. PZ 97/4
Kasa No.
Cinsi Çift kulplu fincan
Buluntu Yeri V'''/6
VI-X/a-j, VIII/d
1.85-1.78
Ölçüler A.Ç.: 8,75
D.Ç.: 6,05
G.Ç.: 8,81
Yük.: 7,56
Der.: 6,74
C.K.: 0,6

Tip No ÇKF
Mal Grubu.: Gri
Nit.: Orta
Katkı: Mika
Renk: 10 YR 4/2 dark grayish
brown/
Yüzey Astar: Kendinden
Perdah: Mat
Renk: İç:
Dış:
Yapım Tek. Çark

Levha No. 9: 2
Kazı. ENV. NO. PZ 97/48
Kasa No. 56077
Cinsi Çan biçimli kap
Buluntu Yeri U'''/7
Ölçüler A.Ç.: 6.77
D.Ç.: 6.74
G.Ç.: 7.05
Yük.: 5.05
Der.: 4.76
C.K.: 0.42

Tip No ÇBK
Mal Grubu.: Kahve
Nit.: İnce
Katkı: Mika
Renk: 2.5 YR N 4/0 (dark gray/ gri)
Yüzey Astar: Var
Perdah: Var
Renk: İç- dış: 7.5 YR 6/4 (light
brown/ devetüyü)
7.5 YR 6/6 (reddish yellow/
devetüyü)
10 YR 4/1 (dark gray /gri)
Yapım Tek. Elde

Levha No. 10: 1
Kazı. ENV. NO. PZ 97/50
Kasa No. 56077
Cinsi Çan biçimli kap
Buluntu Yeri: Ü'''/7 II/j 3.33-3.28
Ölçüler A.Ç.: ?
D.Ç.: ?
G.Ç.: ?
Yük.: 4.81
Der.: ?
C.K.: 0.44

Tip No ÇBK
Mal Grubu.: Kahve
Nit.: İnce
Katkı: Mika
Renk: 7.5 YR 6/4 (light Brown/ açık
kahve)
Yüzey Astar: Var
Perdah: Var
Renk: İç- dış: 7.5 YR 6/4 (light
Brown/ açık kahve)
Yapım Tek.: Elde

Levha No. 10: 2
Kazı. ENV. NO. PZ 97/ 49
Kasa No. 56080
Cinsi Çan biçimli kap
Buluntu Yeri U'''/7 II/j 3.35-3.29
Ölçüler A.Ç.: ?
D.Ç.: ?
G.Ç.: ?
Yük.: 4.03
Der. : 3.24
C.K.: 0.38

Tip No ÇBK

Mal Grubu.: Kahve

Nit.: İnce

Katkı: Mika

Renk: 5 YR 5/8 (yellowish red/
devetüyü)

Yüzey

Astar: Var

Perdah: Parlak

Renk: İç-dış: 7.5 YR 6/4 (light

brown/ açık kahve)

10 YR 6/3 (pale brown/ açık kahve)

7.5 YR 5/2 (Brown/ kahve)

Yapım Tek.: Elde

Levha No. 11: 1
Kazı. ENV. NO. PZ 98/3
Kasa No. 65271
Cinsi Depas
Buluntu Yeri V'''/7 V/j 2.30-2.15
Ölçüler A.Ç.: 6.19
D.Ç.: 3.59- 5.11
G.Ç.: 5.52
Yük.: 13.13
Der. : -
C.K.: 0.28- 0.60

Tip No DP

Mal Grubu.: Gri

Nit.: Orta

Katkı: Mika (yoğun), deniz kabuğu
Renk: 10 YR N 6/2 (light brownish
gray/ kahverengimsi gri)

Yüzey

Astar: Var

Perdah: Var

Renk: İç- dış: 10 YR 7/1 (light
gray /açık gri)

Yapım Tek. Hızlı çark

Levha No. 11: 2
Kasa No. 29059
Cinsi Tankard
Buluntu Yeri T'''/53 II-VII/a-e 3.24-3.01
Ölçüler Uzunluk: 6.8
Genişlik: 3.2
Kulp kesit çapı: 1.5
C.K.: 0.4

Tip No TK

Mal Grubu.: Gri

Nit.: Orta- ince

Katkı: Mika (yoğun), kireç(az),kuvars
(çok az)

Renk:7.5 YR 5/3 (Brown/ sütlü kahve)

Yüzey

Astar: Var

Perdah: Var

Renk: İç- dış: 2.5 YR 5/1 (gray/ gri)

Yapım Tek.

Çark

Levha No. 12
Kasa No. 59100
Cinsi Gaga ağızlı testi
Buluntu Yeri Ü'''/6 VIII/g 3.75
Ölçüler A.Ç. : (iç) 2.5- 1.96
D.Ç.: 1.75
G.Ç.: 7.56
Yük.: 10.33
Der. : -
C.K.: 0.8-0.33

Tip No GT

Mal Grubu.: Devetüyü

Nit.: Orta

Katkı: Mika, taşçık

Renk: 5 YR 6/3 (light reddish brown/
açık kırmızımsı kahve)

Yüzey

Astar: Var

Perdah: Yok

Renk: İç-dış: 5 YR 6/4 (light reddish

brown/ pembemsi kahve)

7.5 YR N 5/0 (gray/ gri)

Yapım Tek.

Elde

Levha No. 13: 1
Kasa No. 29038
Cinsi Çömlek
Buluntu Yeri: T''/53 I-IX/a-e 3.49-3.39
Ölçüler
A.Ç.: 24
D.Ç.: -
G.Ç.: 24.8
Yük.: 4.696.88
Der.: -
C.K.: 0.64

Levha No. 13: 2
Kasa No. 29038
Cinsi Çömlek
Buluntu Yeri T''/53 I-IX/a-e 3.49-3.39
Ölçüler
A.Ç.: 22
D.Ç.: -
G.Ç.: 11.35
Yük.: 11.13
Der.: -
C.K.: 0.9

Tip No ÇÖ 1
Mal Grubu.: Kaba
Nit.: Kaba
Katkı: Mika (yoğun), taşçık (yoğun), bitki (yoğun)
Renk: Siyah
Yüzey Astar: Var
Perdah: Var
Renk: İç- dış: Açık kahve
Yapım Tek. Elde

Levha No. 14: 1
Kasa No. 29059
Cinsi Dip
Buluntu Yeri T''/53 II-VII/a-e 3.24-3.01
Ölçüler
A.Ç. 19
D.Ç.: -
G.Ç.: -
Yük.: -
Der.: -
C.K.: 0.73

Tip No ÇÖ 2a
Mal Grubu.: Kaba
Nit.: Kaba
Katkı: Mika (orta), deniz kabuğu (az), kum (yoğun), taşçık (orta), kuvars (az)
Renk: 2.5 YR 4/4 (reddish brown/ kırmızımsı kahve)
Yüzey Astar: Var
Perdah: Yok
Renk: İç: 2.5 YR 5/3 (reddish brown/ kırmızımsı kahve)
Dış: 5 YR 4/3 (reddish brown/ kırmızımsı kahve)
Yapım Tek. Elde

Levha No. 14: 2
Kasa No. 26049
Cinsi Çömlek
Buluntu Yeri Ü''/53 I-III/a-b 3.20-3.02
Taş duvarın batısı
Ölçüler
A.Ç.: 30
D.Ç.: -
G.Ç.: -
Yük.: 6.84
Der.: -
C.K.: 1.1- 0.48

Tip No ÇÖ 2a
Mal Grubu.: Kaba
Nit.: Kaba
Katkı: Mika (yoğun), taşçık(yoğun)
Renk: Koyu kahve
Yüzey Astar: Var
Perdah: Var (parlak)
Renk: Dış -iç: koyu kırmızı- bordo
Yapım Tek.: Elde

Levha No. 14: 3
Kasa No. 29071
Cinsi: Çömlek
Buluntu Yeri: T''/53 VIII-IX/a-e 2.67-2.46
Ölçüler A.Ç.: 32
D.Ç.: -
G.Ç.: -
Yük.: -
Der.: -
C.K.: 0.6-1.1

Tip No ÇÖ 2a
Mal Grubu.: Kaba
Nit.: Kaba
Katkı: Mika (orta), kireç(çok az), deniz kabuğu (orta-yoğun), kum (yoğun), taşçık(orta), kuvars (orta)
Renk: 10 R 4/6 (red/turuncu)
Yüzey Astar: Var
Perdah: Var
Renk: İç: 2.5 YR 5/6 (Red/kırmızı)
Dış: 2.5 YR 5/4 (Reddish Brown/ kırmızımsı kahve)
Yapım Tek.: Elde

Levha No. 15
Kazı. ENV. NO. PZ 90/93
Kasa No. 26056
Cinsi Çömlek
Buluntu Yeri Ü''/53 V/e 2.75-2.45
Ölçüler A.Ç.: 31.6
D.Ç.: -
G.Ç.: 40,2
Yük.: 23.9
Der.: -
C.K.: 0.5

Tip No ÇÖ 2a
Mal Grubu.: Kaba
Nit.: Kaba
Katkı: Mika (orta)
Renk: 5 YR 5/6 (yellowish red/kahverengi)
Yüzey Astar: Kendinden
Perdah: Yok
Renk: İç-dış: 5 YR 7/6- 6/6 (reddish yellow/ pembemsi devetüyü)
5 YR 3/1 (very dark gray /siyah)
Yapım Tek. Elde

Levha No. 16: 1
Kasa No. 26057
Cinsi Çömlek
Buluntu Yeri Ü''/53 I-V/f- j 2.70-2.40
Ölçüler A.Ç.: 31
D.Ç.: -
G.Ç.: -
Yük.: 4.2
Der.: -
C.K.: 0.68

Tip No ÇÖ 2b
Mal Grubu.: Kaba
Nit.: Kaba
Katkı:
Renk: 2.5 YR 4/6 (Red/ kırmızı)
Yüzey Astar: Var
Perdah: Parlak
Renk: Dış: 10 YR 5/3 (Brown/ kırmızımsı kahve)
İç: 2.5 YR 5/8 (Red/ kırmızı)
Yapım Tek.: Elde

Levha No. 16: 2
Kasa No. 29076
Cinsi Çömlek
Buluntu Yeri T''/53 VIII-IX/a-d 2.50-2.20
I no.lu duvarın güneybatısı
Ölçüler A.Ç.: 24
D.Ç.: -
G.Ç.: -
Yük.: 3.0
Der.: -
C.K.: 0.64

Tip No ÇÖ 4
Mal Grubu.: Kaba
Nit.: Orta
Katkı: Mika (orta- yoğun), taşçık (orta), deniz kabuğu (az)
Renk: Açık kahve
Yüzey Astar: Var
Perdah: Yok
Renk: İç-dış: Hamur renginde
Yapım Tek.: Elde

Levha No. 16: 3
Kasa No. 29059
Cinsi Çömlek
Buluntu Yeri T''/53 II-VII/a-e 3.24-3.01
Ölçüler A.Ç.: 9
D.Ç.: -
G.Ç.: -
Yük.: -
Der.: -
C.K.: 0.75

Tip No ÇÖ 4
Mal Grubu.: Kaba
Nit.: Orta
Katkı: Mika (çok yoğun), deniz kabuğu (az)
Yüzey Astar: Var
Perdah: Yok
Renk: Dış- iç: 10 YR 6/1 (gray/ açık gri)
Yapım Tek.: Elde

Levha No. 16: 4
Kasa No. 29075
Cinsi Çömlek
Buluntu Yeri T''/53 VIII_IX/d- e 2.46-2.25 I no.lu duvarın doğusu
Ölçüler A.Ç.: 26
D.Ç.: -
G.Ç.: -
Yük.: 2.2
Der.: -
C.K.: 0.84

Tip No ÇÖ 5
Mal Grubu.: Kaba
Nit.: Orta- kaba
Katkı: Mika (yoğun), taşçık(yoğun)
Renk: Pembemsi sarı- krem
Yüzey Astar: Var
Perdah: Yok
Renk: Dış: pembemsi koyu kırmızı
İç: Pembemsi kırmızı
Yapım Tek.: Çark

Levha No. 16:5
Kasa No. 29075
Cinsi Çömlek
Buluntu Yeri T''/53 VIII_IX/d- e 2.46-2.25 I no.lu duvarın doğusu
Ölçüler A.Ç.: 2
D.Ç.: -
G.Ç.: -
Yük.: 3.9
Der.: -
C.K.: 0.45- 0.74

Tip No ÇÖ 6
Mal Grubu.: Gri
Nit.: İnce- Orta
Katkı: Mika (yoğun), deniz kabuğu (orta), kum (yoğun)
Renk: Mavimsi- yeşilimsi gri
Yüzey Astar: Var
Perdah: Yok
Renk: İç- dış: Açık gri
Yapım Tek. Çark

Levha No. 17: 1
Kasa No. 29059
Cinsi Pyxis
Buluntu Yeri: T''/53 II-VII/a-e 3.24-3.01
Ölçüler A.Ç.: ?
Boyun Çapı 3.5
D.Ç.: -
G.Ç.: 5
Yük.:
Der.: -
C.K.: 0.43

Tip No PK
Mal Grubu.: Gri
Nit.: Orta- ince
Katkı: Mika (yoğun), kireç (çok az)
Renk: 10 YR 5/3 (Brown/ koyu kahve)
Yüzey Astar: Yok
Perdah: Yok
Renk: İç-dış:10 YR 5/2 (grayish brown/kahvemsi gri)
Yapım Tek.: Elde

Levha No. 17: 2
Kazı ENV. NO. PZ 90/ 94
Kasa No. 29074
Cinsi Minyatür kap
Buluntu Yeri T''/53
VIII-IX/a-e 2.67
Ölçüler
A.Ç.: 2.3
D.Ç.: 1.82
G.Ç.: 2.46
Yük.: 2.1
Der.: 1.58
C.K.: 0.38-0.24

Tip No MK
Mal Grubu.: Kaba
Nit.: Kaba
Katkı: Mika (orta)
Renk: 7,5 YR N 2/0 (black/ siyah)
Yüzey Astar: Yok
Perdah: Yok
Renk: İç-dış: 7,5 YR N 6/0 açık gri
7,5 YR N 5/0 koyu gri
Yapım Tek. Elde

Levha No. 17: 3
Kazı ENV. NO. PZ 96/67
Kasa No. -
Cinsi Minyatür kap
Buluntu Yeri Akropol- **Yüzey**
Ölçüler
A.Ç.: 5.32
D.Ç.: 0.3-0.34
G.Ç.: 6,8
Yük.: 7.41
Der.: 6.42
C.K.: 0.63

Tip No MK
Mal Grubu.: Kaba
Nit.: Kaba
Katkı: Mika (yoğun), taşçık
Renk: 10 YR 6/4 (light yellowish Brown/ kirli devetüyü)
10 YR 5/1 (gray/ gri)
Yüzey Astar: Var
Perdah: Yok
Renk: İç: 7.5 YR 5/4 (Brown/ devetüyü- açık kahve)
Dış: 2.5 YR 5/8 (red/ turuncumsu kırmızı)
10 YR 4/1 (dark gray /koyu gri)
Yapım Tek. Elde

Levha No. 17: 4
Kazı ENV. NO. PZ 90/82
Kasa No. 20035
Cinsi: Kapak
Buluntu Yeri: A''/93' VII-X/a-e 64.88-64.68
Ölçüler
Uzunluk: 4.45
Genişlik: 2.55
Delik Çapı: 0.65
C. K.: 0.75
Çap:

Tip No KP
Mal Grubu.: Siyah
Nit.: Orta
Katkı: Mika (orta)
Renk: 10YR 5/2 (grayish brown/ grimsi kahve) . Koyu gri özlü (2.5 YR 4/0 dark gray)
Yüzey Astar: Var
Perdah: Var
Renk: İç-dış: 10 YR 4/1 (dark gray/ koyu grimsi kahve)
Yapım Tek.: Elde

Levha No. 18: 1
Kasa No. 29075
Cinsi Dip
Buluntu Yeri T''/53 VIII_IX/d- e 2.46-2.25
I no.lu duvarın doğusu
Ölçüler
A.Ç.: -
D.Ç.: 14
G.Ç.: -
Yük.: -
Der.: -
C.K.: 0.9

Tip No DD1
Mal Grubu.: Gri
Nit.: Orta
Katkı: Mika (az), bitki (az-orta),
Renk: Grimsi kahve
Yüzey Astar: Yok
Perdah: Yok
Renk: İç: Açık sütlü kahve
Dış: Koyu sütlü kahve
Yapım Tek. Elde

Levha No. 18: 2
Kasa No. 29071
Cinsi Dip
Buluntu Yeri T''/53 VIII-IX/a-e 2.67-2.46
Ölçüler A.Ç.: -
D.Ç.: 10
G.Ç.: -
Yük.: -
Der.: -
C.K.: 1.0

Tip No DD 2

Mal Grubu.: Kaba

Nit.: Kaba
Katkı: Mika (orta), kireç(orta),
deniz kabuğu (az), taşçık(yoğun),
kuvars (orta)
Renk: 7.5 YR 4/1 (dark gray/ koyu gri)

Yüzey Astar: Var

Perdah: Yok
Renk: Dış: 5 YR 7/4 (pink/
pembemsi krem)
İç: Hamur renginde

Yapım Tek.: Elde

Levha No. 18: 3
Kasa No. 29075
Cinsi: Dip
Buluntu Yeri: T''/53 VIII_IX/d- e
2.46-2.25 I no.lu duvarın
doğusu
Ölçüler A.Ç.: -
D.Ç.: 20
G.Ç.: -
Yük.: 2.13
Der.: -
C.K.: 1.88

Tip No DD 2

Mal Grubu.: Kırmızı perdahlı kaba

Nit.: Orta
Katkı: Mika (az), taşçık (orta)
Renk: Morumsu kahve

Yüzey Astar: Var

Perdah: Var (İçte ve dışta-parlak)
Renk: İç: Turuncumsu kırmızı
Dış: Mor

Yapım Tek.: Elde

Levha No. 18: 4
Kasa No. 29065
Cinsi Dip
Buluntu Yeri T''/53
Ölçüler A.Ç.: -
D.Ç.: 10
G.Ç.: -
Yük.: 2.9
Der.: -
C.K.: 1

Tip No DD 3

Mal Grubu.: Gri

Nit.: Orta- kaba
Katkı: Mika (yoğun), kireç (orta), bitki
(az), deniz kabuğu (az)
Renk: 5 YR 5/1 (gray/ gri)

Yüzey Astar: Var

Perdah: Yok
Renk: İç- dış: Hamur renginde

Yapım Tek. Çark

Levha No. 18: 5
Kasa No. 26057
Cinsi: Ayak
Buluntu Yeri: Ü''/53 I-V/a-e 2.89-2.72
Ölçüler Uzunluk: 6.07
Genişlik: 3.76- 2.7
Kalınlık: 1.8- 0.95

Tip No AY

Mal Grubu.: Kaba

Nit.: Kaba
Katkı: Mika (yoğun), deniz kabuğu
(orta), kuvars (az), kireç (az- orta)
Renk: Koyu gri öz

Yüzey Astar: Var

Perdah: Var
Renk: İç-dış: 2.5 YR 5/8 (red/
kırmızımsı kahve)
7.5 YR 5/3 (Brown/ açık
kahve)

Yapım Tek.: Elde

Levha No. 19: 1
Kasa No. 29076
Cinsi Kulp
Buluntu Yeri T''/53 VIII-IX/a-d 2.50-2.20
I no.lu duvarın
güneybatısı
Ölçüler Uzunluk: 6.4
Kesit çapı: 1.5

Tip No DK 1

Mal Grubu.: Gri

Nit.: Orta- ince

Katkı: Mika (yoğun), deniz kabuğu
(çok az)

Renk: Kahvemsi açık gri

Yüzey Astar: Var

Perdah: Yok

Renk: Dış-iç: Açık grimsi kahve

Yapım Tek.: Elde

Levha No. 19: 2
Kasa No. 29065
Cinsi Kulp
Buluntu Yeri T''/53 I-IX/a-e 3.49-3.39

Ölçüler Taş döşemenin altı
Yükseklik: 5.37
Kulp kesit çapı: 1.35

Tip No DK 1

Mal Grubu.: Devetüyü

Nit.: Orta- ince

Katkı: Mika (yoğun), deniz kabuğu
(orta)

Renk: Turuncumsu devetüyü

Yüzey Astar: Var

Perdah: Var

Renk: İç- dış: Kırmızımsı turuncu

Yapım Tek. Elde

Levha No. 19: 3
Kasa No. 26053
Cinsi Kulp
Buluntu Yeri Ü''/53 I-V/a- e 2.72-2.32
Taş duvarın doğusu
Ölçüler Uzunluk:7.4
Kesit çapı: 1.13

Tip No DK 1

Mal Grubu.: Gri

Nit.: Orta- ince

Katkı: Mika (yoğun), kum (çok az),
kuvars (çok az)

Renk: 7.5 YR 5/3 browm (grimsi
kahverengi)

Yüzey Astar: Yok

Perdah: Yok

Renk: İç-dış:Hamur renginde

Yapım Tek.: -

Levha No. 19: 5
Kasa No. 26053
Cinsi Kulp
Buluntu Yeri Ü''/53 I-V/a- e 2.72-2.32
Taş duvarın doğusu
Ölçüler Uzunluk (kulp- kor.): 3.9
Kesit Ç.: 1.6- 1.77
C.K.: 0.48

Tip No DK 1

Mal Grubu.: Gri

Nit.: Orta- ince

Katkı: Mika (orta), deniz kabuğu (çok
az)

Renk: 7.5 YR 4/3 brown

Yüzey Astar: Var

Perdah: Var

Renk: Dış: Gley 1 4/N (dark gray/
koyu gri)

Yapım Tek.: -

Levha No. 19: 6
Kasa No. 29075
Cinsi: Kulp
Bulutlu Yeri: T''/53 VIII_IX/d- e
2.46-2.25 I no.lu duvarın
doğusu
Ölçüler Kalınlık: 3.25
Tip No DK 2
Mal Grubu.: Kaba
Nit.: Kaba
Katkı: Mika (orta), taşçık (yoğun),
deniz kabuğu (az)
Renk: Gri
Yüzey Astar: Var
Perdah: Var
Renk: İç-dış: Turuncumsu kahve
Yapım Tek.: Elde

Levha No. 20: 1
Kazı ENV. NO. PZ 90/34
Kasa No. 29047
Cinsi Kulp
Bulutlu Yeri T''/53 VII/c 3.22
Ölçüler Uzunluk: 6.3
Genişlik: 6.65
C.K.: 0.7

Tip No DK 3
Mal Grubu.: Devetüyü
Nit.: Orta
Katkı: Mika (yoğun- sarı), taşçık
(orta)
Renk: 2.5 YR 6/6 (light red/ açık
kiremit)
Yüzey Astar: Var
Perdah: Yok
Renk: İç- dış: 10 R 6/8 (light red/
pembemsi açık kiremit)
Yapım Tek. Elde

Levha No. 20: 2
Kasa No. 29075
Cinsi Kulp
Bulutlu Yeri T''/53 VIII_IX/d- e 2.46-
2.25 I no.lu duvarın doğusu
Ölçüler Uzunluk: 8.09
Genişlik: 1.3- 1.99
Kalınlık: 0.9-0.86

Tip No DK 3
Mal Grubu.: Siyah
Nit.: Orta- ince
Katkı: Mika (çok yoğun), deniz
kabuğu (orta)
Renk: Koyu kahve- siyah (özlü)
Yüzey Astar: Var
Perdah: Var (parlak)
Renk: İç- dış: Siyah
Yapım Tek. -

Levha No. 20: 3
Kasa No. 29071
Cinsi Kulp
Bulutlu Yeri T''/53 VIII-IX/a-e 2.67-2.46
Ölçüler Uzunluk: 6.45
Genişlik: 3.4
Kalınlık: 1.9
C.K.: 0.7

Tip No DK 4
Mal Grubu.: Gri
Nit.: Orta
Katkı: Mika (çok yoğun), kireç (az),
kum (çok az)
Renk: 5 Y 5/1 (gray/yeşilimsi gri)
Yüzey Astar: Var
Perdah: Yok
Renk: İç- dış: 2.5 Y 5/1 (gray/açık gri)
Yapım Tek.: Elde

Levha No. 20: 4
Kasa No. 29075
Cinsi Kulp
Buluntu Yeri T''/53 VIII_IX/d- e
2.46-2.25 I no.lu duvarın
doğusu
Ölçüler Uzunluk: 84.4
Kesit Çapı: 1.3-1.55
Tip No DK 4
Mal Grubu.: Kahve
Nit.: Orta- ince
Katkı: Mika (az), taşçık (çok az)
Renk: Turuncumsu kahve
Yüzey Astar: Var
Perdah: Var
Renk: İç- dış: Açık kahve
Yapım Tek. Elde

Levha No. 20: 5
Kasa No. 26057
Cinsi Kulp
Buluntu Yeri: Ü''/53 I-V/f- j 2.70-2.40
Ölçüler Uzunluk: 6.3
Çap: 1.82- 1.62

Tip No DK 5
Mal Grubu.: Siyah
Nit.: Orta
Katkı: Mika (yoğun), deniz kabuğu
Renk: 10 YR 4/2 (dark grayish
brown/ kahverengimsi gri)
Yüzey Astar: Var
Perdah: Var
Renk: İç- dış: 10 YR 5/1 (gray-
koyu gri)
Astar: 10 YR 3/1 (very dark
gray/ siyah)
Yapım Tek.: Elde

Levha No. 21: 1
Kasa No. 26057
Cinsi: Kulp
Buluntu Yeri: Ü''/53 I-V/f- j 2.70-2.40
Ölçüler Uzunluk (kulp- kor.): 6.73
Kesit çapı (kulp): 1.54

Tip No YK
Mal Grubu.: Kahve
Nit.: Orta
Katkı: Mika (yoğun), deniz kabuğu
(az), kireç (az-orta)
Renk: 7.5 YR 5/3 (Brown/ grimsi
kahve)
Yüzey Astar: Var
Perdah: Yok
Renk: Dış: 10 YR 5/2 (grayish brown/
grimsi kahve)
Yapım Tek.: Elde

Levha No. 21: 2
Kasa No. 26061
Cinsi Kulp
Buluntu Yeri Ü''/53 I-V/f-j 2.40- 2.08
Ölçüler Uzunluk: 7.75
Çap: 2.1

Tip No YK
Mal Grubu.: Gri
Nit.: Orta
Katkı:
Renk:
Yüzey Astar: Var
Perdah: Var
Renk: İç-dış:
Yapım Tek.: Elde

Levha No.: 21: 3
Kasa No. 26061
Cinsi: Kulp
Buluntu Yeri: Ü''/53 I-V/f-j 2.40- 2.08
Ölçüler Uzunluk: 8.07
Çap: 1.96

Tip No YK
Mal Grubu.: Gri

Nit.: Orta

Katkı:

Renk:

Yüzey Astar: Var
Perdah: Var
Renk: İç-dış:

Yapım Tek.: Elde

Levha No. 21: 4
Kasa No. 26053
Cinsi Kulp
Buluntu Yeri Ü''/53 I-V/a-e 2.72-2.32
Taş duvarın doğusu
Ölçüler Yük.: 5.64
C.K.: 0.88- 0.64
Kesit Çapı: 1.25

Tip No YK

Mal Grubu.: Kırmızı perdahlı

Nit.: Orta

Katkı: Mika (yoğun), kireç (orta),

kum (az)

Renk: 10 R 6/4 Pale red (pembe)

Yüzey Astar: Var

Perdah: Yok

Renk: İç- dış: 7.5 YR 6/4 Light
Brown (pembemsi
kahverengi)

Yapım Tek. Çark (?)

Levha No. 21: 5
Kasa No. 26053
Cinsi Kulp
Buluntu Yeri Ü''/53 I-V/a-e 2.72-2.32
Taş duvarın doğusu
Ölçüler Yük.: 5.64
C.K.: 0.88- 0.64
Kesit Çapı: 1.25

Tip No TM 1

Mal Grubu.: Gri

Nit.: Orta

Katkı: Mika (yoğun), kireç (orta), kum

(az)

Renk: Açık gri

Yüzey Astar: Var

Perdah: Var

Renk: İç- dış: Açık gri

Yapım Tek. Elde

Levha No. 21: 6
Kasa No. 29066
Cinsi Tutamak
Buluntu Yeri T''/53 VII-X/a- e 2.76-2.64
Ölçüler Uzunluk: 4.0
Genişlik: 1.7
Kalınlık: 0.78

Tip No TM 2

Mal Grubu.: Krem

Nit.: Orta

Katkı: Mika (yoğun), kum (az), deniz
kabuğu (çok az)

Renk: 5 YR 6/4 (light reddish brown/
pembemsi krem)

Yüzey Astar: Var

Perdah: Parlak

Renk: Dış- iç: 10 YR 7/4 (very pale
brown/ açık kahnevmsi krem)

Yapım Tek.: Elde

Levha No. 21: 7
Kasa No. 29070
Cinsi Tutamak
Buluntu Yeri T??/53 V-VII/c-e 3.25-2.80
Ölçüler Uzunluk:7.28
Genişlik: 3.80
Kalınlık: 1.2
Tip No TM 3a
Mal Grubu.: Kaba
Nit.: Kaba
Katkı: Mika (yoğun),taşçık (yoğun), bitki (yoğun)
Renk: Çok koyu kahve
Yüzey Astar: Yok
Perdah: Yok
Renk: İç- dış: Koyu kahve
Yapım Tek. Elde

Levha No. 21: 8
Kasa No. 26048
Cinsi Tutamak
Buluntu Yeri Ü??/53 I-V/a-e 2.89-2.72
Ölçüler C.K.: 0.88
Tip No TM 3b
Mal Grubu.: Kaba
Nit.: Kaba
Katkı: Mika (yoğun), taşçık(yoğun), deniz kabuğu (orta), kum (orta)
Renk: Kırmızı (gri özlü)
Yüzey Astar: Var
Perdah: Yok
Renk: Dış- iç: Hamur renginde
Yapım Tek.: Elde

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: : Umay Oğuzhanoglu
Doğum Yeri ve Tarihi : Ankara- 10.06.1983

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi
Protohistorya ve Önsya Arkeolojisi Anabilim Dalı (2001-
2005)
Yüksek Lisans Öğrenimi : Hacettepe Üniversitesi Arkeoloji Bölümü (2005-2008)
Bildiği Yabancı Diller : Fransızca- İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar :
Projeler : Liman Tepe Kara ve Sualtı Kazıları (Prof. Dr. Hayat
Erkanal başkanlığında, 2001-2006)
Çeşme-Bağlararası Kazısı (Prof. Dr. Hayat Erkanal'ın
bilimsel danışmanlığında, Çeşme Müzesi başkanlığında,
2002-2005)
Panaztepe Kazısı (Prof. Dr. Armağan Erkanal
başkanlığında)
Çalıştığı Kurumlar : Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji
Bölümü Araştırma Görevlisi (2005-2008)

İletişim

E-Posta Adresi : umay_o@ hotmail.com

Tarih : 13.10.2008